

[LITTÉRATURE ANTI-JUDAÏQUE. — I]

LA DIDASCALIE DE JACOB

TEXTE GREC

ORIGINAL DU SARGIS D'ABERGA (*P. O., III, 4*)

ÉDITE

PAR

F. NAU

PREMIÈRE ASSEMBLÉE

A = Athos, n° 2071 (Esp. 58).
B = édition Bonwetsch, *Doctrina Jacobi*.
C = fol. 4-7 du Ms. Coislin 299.
Eth. = Sargis d'Aberga, *P. O.*, III, fasc. 4.
F = Florence, Plut., IX, Cod. xiv.
L = Egerton 2707 (Brit. Mus., Londres).
M = Bibl. Ambr., n° 534 (Milan).
P = Coislin 299.
S = Version slave, d'après B.
om. = omittit ou omittunt.
add. = addit ou addunt.
: = habet ou habent.
l. = loco. p. = post. a. = ante pr. = primum.

Nous indiquons en marge la pagination de P, folio et colonne, et le commencement des feuillets de F (toutes les lettres f en marge indiquent les folios de P et les lettres F ceux du Ms. de Florence).

LA DIDASCALIE DE JACOB,

BAPTISÉ CONTRE SA VOLONTÉ SOUS HÉRACLIUS.

INTRODUCTION

M. S. Grébaut a édité et traduit la version éthiopienne d'une controverse judéo-chrétienne, intitulée *Sargis d'Aberga, Patr. Or.*, t. III, p. 556-643. Pendant que M. Griveau cherchait en vain le texte original dans les manuscrits arabes, *Revue de l'Orient chrétien*, t. XIII (1908), p. 298, et que nous le trouvions dans un manuscrit grec, *ibid.*, t. XV (1910), p. 325, M. N. Bonwetsch en donnait une excellente édition, *Doctrina Jacobi nuper baptizati*, 4°, xviii-96 pages, Berlin, 1910, que nous aurons souvent occasion de louer.

I. L'OUVRAGE. — C'est un écrit de controverse occasionné par les tentatives faites, aux alentours du règne de Phocas, pour convertir les juifs de gré ou de force.

A la fin du vi^e siècle, le pape saint Grégoire avait dû écrire plusieurs lettres à Pierre, évêque de Terracine (en 591)¹; à Janvier, évêque de Cagliari²; au sous-diacre Pierre³ et au diacre Cyprien⁴, en Sicile; à Vigile, évêque d'Arles, et à Théodore, évêque de Marseille⁵, pour leur défendre de baptiser les juifs malgré eux. A Cagliari, c'était un juif nouveau converti qui avait chassé de leur synagogue ses anciens coreligionnaires. Saint Grégoire loue l'évêque de ce qu'il n'a pas consenti à cette violence et l'exhorté à rendre la synagogue, car les conversions doivent s'obtenir par la douceur, puisqu'il est écrit : « je vous offrirai un sacrifice volontaire, Ps. lxxii, 8 ». Mais le pape et les évêques étaient souvent impuissants contre le zèle exagéré des laïques et même des renégats, comme celui que nous venons de voir usurper la synagogue de Cagliari. En 610, l'empereur Phocas, peu qualifié cependant pour faire montre de zèle religieux, ordonnait de baptiser tous les juifs et causait ainsi des séditions à Antioche et à Alexandrie, cf. Lebeau, *Histoire du Bas-Empire*, I. LV, ch. 18. Les juifs de Jérusalem, rassemblés par le préfet Georges pour être baptisés par force, *ibid.*, devaient s'en venger plus tard en massacrant quatre-vingt mille chrétiens, qu'ils avaient rachetés aux Perses, *ibid.*, I. LVI, ch. 9. L'invasion des Perses avait fait espérer aux juifs qu'ils pourraient secouer le joug des Romains et rétablir le royaume d'Israël⁶. En 613,

1. Migne, *P. L.*, t. LXXVII, col. 489 (l. I, n° 35). — 2. *Ibid.*, col. 944-945 (l. IX, n° 6). — 3. *Ibid.*, col. 566 (l. II, n° 32). — 4. *Ibid.*, col. 729-731 (l. V, n° 8). — 5. *Ibid.*, col. 599-611 (l. I, n° 47).

6. D'après notre ouvrage (Coislin 299, fol. 52), les juifs ont profité de l'invasion des Perses pour

ils s'étaient donné rendez-vous à Tyr pour s'emparer de la ville par surprise, et marcher de là sur Jérusalem. Aussi Héraclius, à l'exemple de Phocas, ordonna encore, en 614, de les persécuter et de les baptiser de force, *ibid.*, I. LVI, ch. 6-7, et persuada à Sisebut, roi des Visigoths en Espagne, d'en faire autant dans ce pays, *ibid.* Le concile de Tolède de 633 dut encore prendre la défense des juifs et interdire, dans le canon 57¹, d'user de contrainte à leur égard; cependant « ceux qui ont été contraints à se faire chrétiens du temps du roi Sisebut, parce qu'ils ont déjà reçu les sacrements, à savoir le baptême, l'onction du saint chrême, le corps et le sang de Notre-Seigneur, doivent être contraints à garder la foi qu'ils ont reçue par force, de peur qu'elle ne soit exposée au mépris et que le nom de Dieu ne soit blasphémé ».

C'est dans ces conjonctures qu'a été écrit le traité que nous éditons. Il est censé dû à un Juif, Jacob, converti malgré lui, qui expose à d'autres juifs, convertis aussi malgré eux, le résultat de ses recherches sur la vérité de la religion chrétienne. L'auteur suppose même que l'ouvrage ne devait pas être écrit, parce que ces juifs ne voulaient pas donner cette satisfaction aux chrétiens : c'est par subterfuge que l'un des assistants, nommé Joseph, en obtint une copie.

J'avais juré, dit-il, de ne pas écrire cet exposé-ci. Cependant, à cause de ma confiance que le Christ pardonnera, j'ai écrit tout ce qu'ils se sont dit entre eux. Ensuite, j'ai placé mon fils *Siméon* derrière la porte, afin qu'il écoute tout leur exposé et qu'il l'écrivit dans un volume. Quant à moi, je sortais toujours d'avec eux. J'ordonnai à mon fils de garder toutes les paroles (dans) lesquelles ils s'entretenaient entre eux et je lui dis : « N'oublie rien. » Quant à *Isaac*, il fut étonné, lorsqu'il (me) vit entrer et sortir tout le temps. Il me dit : « C'est bien des fois que tu entres et que tu sors. » Je lui répondis : « Voici : (l'état de) mes intestins explique cela. » Cependant, je n'ai pas révélé (aux chrétiens) le mystère de mon exposé, jusqu'à ce que j'aie fait écrire tout ce qui a eu lieu entre eux. *Patr. Or.*, t. III, p. 642-643; cf. *infra*, p. [70].

Toutes les précautions sont donc prises pour donner confiance aux nouveaux convertis et leur faire croire qu'ils sont en présence, non d'un ouvrage dû à un chrétien, mais de conférences tenues par des Juifs et qui ne devaient jamais sortir de leur cercle. On espérait ainsi sans doute les amener à imiter Jacob et à passer, de l'adhésion forcée au christianisme, à une adhésion rationnelle et volontaire.

Ce n'est pas un dialogue; les auditeurs n'interviennent — assez tard d'ailleurs — que pour demander quelques éclaircissements, c'est-à-dire pour fournir une transition d'un sujet à un autre. C'est donc bien une Didascalie ou instruction. Jacob cite de nombreux textes et les met brièvement en relief. Il ne donne pas de développements philosophiques ou oratoires comme

brûler les églises et massacrer les chrétiens. — Cf. J. Pargoire, *L'Église byzantine*, Paris, 1905, p. 14-16; 172-173.

1. Labbe, *Conciles*, t. V, col. 1719; dans Mansi, t. X, col. 633; *P. L.*, t. XXXIV, col. 379.

saint Justin contre Tryphon¹ ou saint Jean Chrysostome contre les juifs², ses textes même ne ressemblent pas à ceux que saint Grégoire de Nysse a réunis contre les juifs³.

II. LE CONFÉRENCIER. — Jacob nous est présenté de manière à le rendre sympathique aux juifs (cf. *infra*, p. [66]). Sous Phocas, il avait alors vingt-quatre ans, il courait partout où il y avait des troubles et cherchait toujours, dans le but de servir Dieu, à causer des afflictions aux chrétiens. Lorsque Phocas régna, Jacob prit d'abord parti pour la faction *Verte*; il poursuivit les chrétiens comme s'ils faisaient partie de la faction *Bleue* et il les surnomma juifs et Mamzirs (bâtards). Lorsque les *Verts* eurent le dessous, il passa à la faction *Bleue*; il poursuivit les chrétiens comme s'ils faisaient partie de la faction *Verte* et il les surnomma Manichéens. Il accompagna Bonose à Antioche et l'aida à poursuivre les chrétiens comme *Verts* et ennemis de l'empereur⁴. Plus tard, lorsque les *Verts* massacrèrent Bonose à Constantinople, Jacques les aida encore, parce que Bonose était chrétien; à Rhodes plus tard, il se donna comme *Vert* et fit massacrer, par les constructeurs de vaisseaux, les *Bleus* qui s'y étaient réfugiés, en les faisant passer pour des partisans de Bonose. La plupart de ces détails ont disparu de l'éthiopien sans doute parce qu'un traducteur n'a pas reconnu les deux factions du cirque : les *Verts* et les *Bleus*, qui ont joué un si grand rôle sous Phocas. Les détails conservés par le grec sont conformes à ce qu'on sait par ailleurs. Les *Verts* qui avaient d'abord pris parti pour Phocas ont été ensuite poursuivis par lui, Lebeau, *loc. cit.*, I. LV, ch. 19; Jean de Nikiou, trad. Zotenbergh, p. 552.

Après ces luttes intestines, Jacob serait devenu un paisible marchand qui imitait les chrétiens pour ne pas être soupçonné d'être juif et ne pas être baptisé. Il fut cependant reconnu à Carthage et baptisé. C'est après cela qu'il aurait étudié la religion chrétienne, se serait convaincu de sa vérité et aurait exposé à ses coreligionnaires le résultat de ses recherches p. [36-37].

III. DATE DU TRAITÉ. — D'après tous les textes, l'ouvrage aurait été composé sous Héraclius; le grec fournit en plus, au cours de la discussion, la date de 640, changée à tort dans l'éthiopien en 740, *Patr. Or.*, t. III, p. 597. On trouve d'ailleurs mention de la faiblesse de l'empire romain (fol. 67 v° a), des juifs qui s'unissent aux Sarrasins (fol. 66 v° a), de la mort de Sergius (fol. 65) et de la joie des juifs qui avaient cru voir leur prophète marcher avec les Sarrasins; nous pouvons donc conserver cette date de 640⁵.

1. *P. G.*, t. VI. — 2. *P. G.*, t. XLVIII. — 3. *P. G.*, t. XLVI, col. 193-231. Par exemple, Grégoire de Nysse, sur la Passion, cite les textes suivants : Is. 3₁₂₋₁₁; Ps. 2₁₋₂; Thren. 4₂; Is. 53₁₋₉₋₁₂; Is. 50₆; Is. 53₂₋₈; Ps. 21₇₋₉; Jér. 11₉₋₁; Zach. 11₁₂ etc., tandis que notre auteur, sur les souffrances et la croix (326), cite : Is. 52₁₋₃₋₅; 53₁₋₅; Zach. 12₁₀; Gen. 49₆; Nombres 23₈; Ps. 106₃₀₋₃₁₋₃₇₋₉; Is. 53₈₋₉; Is. 43₁₋₃; Is. 49₉ etc.

4. L'auteur est d'accord avec Jean de Nikiou, trad. Zotenbergh, Paris, 1883, p. 539-540, d'après lequel Bonose n'a pas sévi à Antioche contre les seuls Juifs, mais encore contre toute une faction chrétienne.

5. La finale, P, fol. 69 (7e année de l'indiction), conduit à 634, mais c'est trop tôt. Nous croyons, d'ailleurs, que cette finale a été ajoutée après coup.

L'ouvrage aurait été rédigé à Carthage, mais, puisque nous le regardons comme pseudépigraphique, il n'est pas probable que le véritable rédacteur ait nommé la ville dans laquelle il écrivait en réalité, parce que sa supercherie aurait pu être découverte plus facilement : il nous semble donc que le véritable rédacteur vivait en Égypte ou en Syrie et a placé la scène de son récit à Carthage, car, d'une part, ses citations bibliques le rapprochent constamment des Pères égyptiens : Didyme, Origène, Athanase, Cyrille, et d'ailleurs, même après les persécutions, la Libye était restée la forteresse des Juifs¹ et le pays des controverses, tandis que, d'autre part, un certain nombre de détails nous reportent en Syrie. Il est possible cependant qu'un écrivain, réfugié à Carthage comme saint Maxime, y ait écrit l'ouvrage pour l'adresser de là aux autres provinces de l'empire.

IV. LES VERSIONS. — 1° L'*éthiopien* est plutôt un remaniement qu'une traduction. Les textes cités sont allongés ou raccourcis, et parfois changés. Il semble bien que le traducteur n'a pas traduit les textes de l'Écriture, mais les a remplacés par les textes correspondants de la Version éthiopienne de la Bible. Cette liberté d'allure du traducteur pouvait le faire passer pour un auteur original, *Patr. Or.*, t. III, 554. On trouve aussi quelques additions plus ou moins heureuses, comme la mention d'un historien Denys, p. 595, et les noms du père et de la mère d'Hérode, *ibid.* L'histoire du baptême de Jacob, qui figure à la fin dans le grec, a été transportée ici au commencement, p. 557-559, et toutes ces conversions forcées sont attribuées à un gouverneur de l'Afrique et de Carthage, « homme fort et colérique », nommé Sargs d'Aberga (= ἑπτάργος), dont on ne trouve aucune mention dans le grec.

On trouve du moins un certain Sergius, gouverneur de l'Afrique sous Justinien, vers 543, « présomptueux, arrogant, ... qui abusait sans cesse de son pouvoir et se rendait également odieux aux officiers, aux soldats et aux Africains », Lebeau, *Histoire du Bas-Empire*, I. XLVI, ch. 57. Ce gouverneur a laissé mauvais souvenir et il est possible qu'un traducteur — qui n'en était pas à un anachronisme près puisqu'il remplaçait 640 par 740 — ait voulu le rendre responsable de la conversion forcée des Juifs².

L'éthiopien se termine en P au fol. 67 v° b (Bonw., p. 89) :

Jusqu'ici je n'ai pas montré à Jacob ce que j'ai écrit, car il ne voulait en aucune manière qu'on apprit ce qui le concernait. Il avait vu quelqu'un en songe, en effet, — à ce

1. C'est la locution employée par Antiochus, *P. G.*, t. LXXXIX, col. 1692, qui dit d'un moine du Sinai converti au Judaïsme : ἀπὸθεσθεντι εἰς Νέαρχον καὶ Λιβυσκόν, τὰ δρυμηλήρια τῶν Ιουδαίων, « il partit pour Noara et la Libye, les forteresses des Juifs ».

2. Nous allons voir que le slave attribue ces conversions à Georges, évêque de Carthage, qui n'est autre que le Georges, évêque de Jérusalem, sous Phocas, du Pseudo-Denys. Les évêques du nom de Georges ou de Sergius sont nombreux, mais le seul correspondant de saint Maxime : τὸν δούλον τοῦ βασιλέως, κύριον Γεώργιον, τὸν πανεύχυμον Ἐπαρχούν Ἀφρικῆς, *P. G.*, t. XCI, col. 364, 584, 641, 648, — qu'on identifie parfois avec le gouverneur Grégoire, devant qui saint Maxime a discuté avec le monothélite Pyrrhus, en 645, — pourrait peut-être se localiser à Carthage à notre époque (640).

qu'il me raconta, — qui lui dit : « Sors, ô Jacob, du milieu des hommes, recherche le jeûne, la prière et les larmes à l'occasion de tes péchés et du mal que tu as fait à l'Eglise. » Jacob se retira dans une grotte et y mourut en paix.

Le texte de la Didascalie a d'ailleurs dû passer par diverses vicissitudes : il nous semble qu'il faut supposer un intermédiaire arabe entre le grec et l'éthiopien : on lit en effet, p. [51], que les chrétiens, avant la prise de Jérusalem, se sont retirés au delà du Jourdain, εἰς Πέλλαν. Ce Πέλλαν est devenu dans l'éthiopien, ተዢል, *Qälou*, et semble supposer un intermédiaire arabe : ጥንበኑ est devenu قلوبن et قلوبن. De même Πάρθης, père de Joachim, est devenu, dans l'éthiopien, ቅርጽ, *Qesrā*, p. [68], ce qui semble supposer les intermédiaires arabes قسر و قستر. L'arabe explique encore facilement la transformation du nom de l'historien *Josèphe* en celui de *Josias*, p. [50], l. 26.

2e Nous avons trouvé en effet une *version arabe* dans un catalogue qui nous a été adressé. Voici la description du manuscrit qui sera utilisé par M. Grébaut pour éditer la fin du Sargis :

xviie siècle, 23 cm. > 17. — 1e Nil; massacre des religieux du Sinaï. 2e Livre des preuves attribué à Jacques le juif christianisé. 3e Leçons du vénérable Estomathalassa (ou bouche de Mer), et les douze préceptes qu'il a donnés à son élève Taoü. 4e Discours de saint Jean Damascène sur l'Annonciation. 5e Discours du patriarche Euthymius d'Antioche pour consoler les fidèles d'Alep à cause de la peste violente qui a frappé cette ville en l'an 1630. 6e Préfaces qui se lisent à l'élection d'un patriarche, d'un évêque, d'un prêtre, d'un diacon. 7e Unité et Trinité de Dieu. 8e Les causes de l'Incarnation. 9e Exégèse de certains livres de l'A. T. pour y prouver la divinité de la religion chrétienne.

Pour nous assurer que le n° 2 était bien notre ouvrage, nous avons demandé de nous envoyer le texte et la traduction des deux premières pages et de la dernière. Voici la traduction, avec l'incipit et le desinit du texte¹ :

كتاب البرهان المنسوب الى يعقوب اليودي المتصerr.

يا احبابى كان فى زمان هرقل ملك الروم (قائد) من قواده يقال له سرجيوس
الابر قتقده هرقل الملك تقليداً وجعله اميرًا على مدينة افريقيا وقرطاجنة . وكان سرجيوس
هذا عظيم الشان عسوفاً جداً وكان فى التقليد الذى بيده مكتوباً انَّ الملك الرحوم
امر جميع من فى مملكته وتحت سلطانه ان يعمدوا اليهود جميعاً اذا اتوهم راغبين فى ذلك.

Livre des preuves attribué à Jacob le juif christianisé.

² Mes amis, il y avait au temps d'Héraclius, roi des Grecs, un officier du nom de Sergius al-Abrah³; ce roi lui délivra un diplôme d'investiture par lequel il le nommait

1. Nous aurions édité volontiers tout le texte, mais un de nos amis, pressenti par nous pour nous en donner une copie lisible pour les typographes français, nous a renvoyé à plus tard; nous avons donc fait seulement une copie de l'incipit et du desinit que M. l'abbé Jean Périer a eu l'amabilité de corriger.

2. Le slave ajoute encore un paragraphe préliminaire, cf. *infra*, p. [12].

3. Sergius l'éparque. Le slave porte « Georges l'éparque ». Voir le Pseudo-Denys syriaque qui

gouverneur de la ville d'Ifriqiya et de Carthage. Sergius était un homme de haute importance et un grand tyran. L'édit qu'il avait en mains disait que le roi très clément ordonnait à tous ses sujets de baptiser tous les juifs qui se présenteraient avec le véritable désir de se faire chrétiens. Sergius, dès son arrivée en Afrique, commanda de réunir les juifs dans sa cour. Or Joseph le converti, lui qui avait pris soin, avec la collaboration de son fils Simon, d'écrire le présent ouvrage, raconta que¹ nous étant présentés devant lui il nous dit : « N'êtes-vous pas les serviteurs du roi très clément? N'êtes-vous pas ses sujets obéissants? » — Nous répondimes unanimement : « Oui, il est vrai, nous sommes les sujets du roi très clément. » Sergius dit : « Le roi veut que vous soyez baptisés. » En entendant ces paroles, nous fûmes grandement effrayés et pas un de nous n'osa mot dire. Sergius reprit : « Pourquoi vous vois-je silencieux? Pourquoi ne répondez-vous pas? » L'un de nous nommé Jonas (بِرْنَان) lui dit : « Nous ne ferons rien de ce genre, car le temps du saint baptême n'est pas encore arrivé. » A cette réponse, Sergius se mit en colère et, se précipitant sur cet homme, il le frappa. Puis il ajouta : « Vous n'êtes donc pas des sujets fidèles; car vous n'obéissez pas à votre maître. » Nous demeurâmes dans une grande inquiétude et une grande peur, ne pouvant rien répondre. Il ordonna donc de nous faire baptiser malgré nous; puis, bon gré mal gré, on nous baptisa. Aussi nous restâmes dans une grande tristesse.

Cependant Dieu très bon et miséricordieu qui donne la paix à ses sujets, nous fit connaître un homme habile dans l'interprétation de la loi, nommé Jacob. Il était de l'Orient, de la ville de Saint-Jean d'Acre (صَنْ أَهْلُ الْمَشْرُقِ مِنْ مَدِينَةِ تَدْعِي عَكَ); il avait approfondi les livres des saints prophètes. Il vint dans notre ville pour faire le trafic. Dès qu'il eut appris la conduite du consul relative au baptême des juifs, il fut saisi de peur et, par précaution, il se donna le nom de chrétien. Par sa grande bonté, Dieu ménagea à Jacob un homme qui lui achèterait sa marchandise et, après en avoir discuté le prix, il lui acheta trois pièces. Or, c'était le soir. « Le temps nous manque, — dit l'acheteur à Jacob; — vous viendrez demain matin prendre l'argent qui vous est dû. » Jacob l'ayant quitté, descendit les escaliers de la maison. Tout à coup le pied lui manqua. « Adônaï, Adônaï, répeta-t-il en hébreu, aie pitié de moi. » Le maître de la maison l'ayant entendu ainsi parler, reconnut qu'il était juif (فَسَمِعَ صَاحِبُ الْبَيْتِ وَلِمَ ازْدَوَى). Cependant ces mots, prononcés en hébreu, n'étaient pas pour lui la preuve certaine du judaïsme de Jacob, jusqu'à ce que, l'ayant pris au bain, il vit qu'il était circoncis. Il tint alors pour certain ce qu'il n'avait jusqu'alors que soupçonné. A l'instant même, l'acheteur court auprès du consul et l'en informe : « Voici, dit-il, un juif qui se fait passer pour chrétien. » On le saisit et on lui propose le baptême et il dit : « Le temps du saint baptême n'est pas arrivé. » On le met en prison et il y demeure cent jours. Ensuite on lui propose de nouveau le baptême, et il dit : « Je suis prêt à supporter la mort, la croix et le feu (اللَّقْلَلُ وَالصَّلَبُ وَالْأَرَدُ), mais je ne me ferai pas baptiser. » On se saisit alors de lui et on lui administre le baptême...

Desinit..... Or le prophète Daniel, jeté dans la fosse aux lions pour y mourir, n'y mourut pas. Ces animaux, au contraire, s'enfuirent à sa vue, et lui furent soumis². Ce prophète a été la figure du Christ qui a été mis au tombeau et dont le corps n'a pas connu la corruption, mais il a dépoillé l'enfer et, chassant les démons, il a délivré les captifs. — Le roi-prophète dit encore³ : *Dieu a brisé leurs dents dans leur bouche et le Seigneur a*

perte Georges, mais place la scène à Jérusalem, tandis que le slave et l'arabe la placent à Carthage.

1. Cette phrase manque dans le slave qui en a mis l'équivalent plus haut, après le titre.

2. Dam., vi, 16, 22. — 3. Ps. lvii, 6.

broyé les dents des lions; Job a dit à son tour¹ : *Les portes de l'enfer vous ont été ouvertes avec effroi et les portes de l'enfer, à votre vue, se sont troublées. Le prophète Zacharie a dit² : Vous avez donné la liberté aux prisonniers, les retirant d'une citerne sans eaux. Le prophète Jérémie a dit³ : j'ai été leur dérision et tous m'ont connu* (ولکم عزوفونی). Ainsi ont fait nos pères quand ils ont crucifié le Christ; ils se sont moqués de lui. Et le prophète David dit⁴ : *Je suis un ver et pas un homme, j'ai été l'opprobre du peuple et tous ceux qui m'ont vu m'ont tourné en dérision, ont remué leurs lèvres et secoué leur tête. Ainsi nos pères ont traité le Christ, la vérité même, quand ils l'ont crucifié; car ils secouaient la tête et ils disaient⁵ : Si Dieu l'aime, qu'il le sauve; si Dieu l'a choisi, qu'il le délivre, car il s'est dit le Fils de Dieu.* Tel est le texte dicté jadis par le prophète. — Jésus, fils de Sirach, démontre que le Christ est le Fils de Dieu, quand il dit : *Béni soit Dieu qui a étendu les bras et qui a sauvé Jérusalem⁶.* Et David le prophète a dit⁷ : *J'ai étendu mes mains vers toi tout le jour.* Et le prophète Isaïe dit⁸ : *J'ai étendu mes mains vers le peuple toute la journée et il n'a pas compris; il n'a pas suivi le bon sentier, et ils ont persisté dans leur péché. Ce peuple m'a irrité, il m'a abandonné et il a sacrifié aux démons.* De même⁹ : *Vous m'appellerez et je ne vous écouterai pas et vous mourrez dans votre péché.*

Est fini le *Livre des preuves*, avec l'aide du Roi très miséricordieux. Amen. Amen.

وقال أشعيا النبي بسطت يدي يومي كله الى الشعب فلم يعقلوا وسلكوا في طريق غير حسنة ومضوا نحو خطيتهم واستخفوا هذا الشعب وتركوني وقدموا موادهم للاشیطين وكذلك تدعوني فلا اسمع منكم وتموتون بخطاياكم.
تم كتاب البرهان بعون الملك الملک الحنان امين امين.

L'arabe s'arrête donc en P, fol. 64 v° b (éd. Bon., 85, l. 25), trois feuillets avant l'éthiopien. Il est certain que l'argumentation est terminée, mais la conversion de Justus n'est pas un hors-d'œuvre, puisque c'est contre lui que Jacob argumente à la fin. Nous croyons donc que cette conversion figurait dans l'original (comme elle se trouve partout, hors dans l'arabe) et que le présent manuscrit n'est qu'une copie écourtée. Il est certain par là qu'il n'est pas l'original de la version éthiopienne puisqu'elle porte quelques pages en plus.

³ *La version syriaque.* Nous ne savons pas si tout l'ouvrage a été traduit en syriaque. Il ne nous reste en cette langue qu'un texte historique, parallèle à l'introduction historique du slave et de l'arabe, inséré par le Pseudo-Denys (Josué le stylite?) dans son histoire, et deux pages relatives à la généalogie de la Sainte Vierge conservées dans le manuscrit du British Museum, add. 17194, fol. 51 (cf. W. Wright, *Catalogue of the syriac manuscripts*, Londres, 1872, p. 1003, col. 1-2), qui est une compilation d'extraits des Pères grecs et syriens sur divers sujets bibliques et théologiques¹.

1. Job, XXXVIII, 17. — 2. Zach., IX, 11. — 3. Cf. Jér., XX, 7. — 4. Ps. XXI, 7-8. — 5. Cf. Matth., XXVII, 53. — 6. Sans référence, attribué ailleurs à Esdras, cf. *infra*, p. [61], n. 7. — 7. Ps. LXXXVII, 9. — 8. Is., LXV, 2, 3, 11. — 9. Cf. Jean, VIII, 21.

10. Nous avons relevé les fragments de Mar Aba, 'disciple de saint Ephrem, conservés dans ce manuscrit, cf. *Revue de l'Orient Chrétien*, I. XVII (1912), p. 69 à 73.

L'importance du syriaque provient surtout de l'ancienneté du témoignage qu'il nous fournit, car le manuscrit *add.* 17194 est daté de l'an 1197 des Grecs (886 de notre ère) et le Pseudo-Denys écrivait en l'année 1086 des Grecs (775 de notre ère).

Voici ces deux fragments :

I. — PSEUDO-DENYS, Vatican, ms. syr. 162, fol. 123¹.

عند اعدت ملائكة محتدا فيهم فهم ملائكة بمحبته صلبه
مهلاً ملائكة بمحبته صلبه. فعندهم كل من يحيى وفتخالا لملائكة اخذ
ملائكة: بل اخذهن انت لملائكة محبته بمحبته. انت بمحبته سأله
صلبه انت لملائكة محبته: هل انت ملائكة محبته؟ ملائكة: صلبه
هو محبته. انت لملائكة محبته. وتحيرا انت له ملائكة انت
صلبه محبته: انت بل انت بمحبته؟ وتحيرا انت ملائكة هل انت ملائكة انت
لملائكة. انت ملائكة لا محبته ملائكة. انت بمحبته ملائكة: هل انت ملائكة
صلبه؟ بمحبته ملائكة (يعبر) ملائكة: هل انت ملائكة؟ ملائكة: محبته
صلبه (يعبر) انت انت ملائكة: هل انت ملائكة لا محبته ملائكة انت
صلبه. محبته بمحبته. ملائكة في قلبك هل لا قلبك انت انت
لملائكة.

حول رحيل ملائكة محبته ملائكة في قلبك هل لا قلبك انت انت ملائكة.....

L'an 928², l'empereur Phocas ordonna que tous les juifs placés sous sa domination reçussent le baptême. Il envoya le préfet Georges à Jérusalem et dans toute la Palestine pour les contraindre à recevoir le baptême. Celui-ci descendit (dans ce pays) et réunit tous les juifs de Jérusalem et des environs. Les principaux d'entre eux étant entrés en sa présence, il les interpella : « Êtes-vous les serviteurs de l'empereur ? » — « Oui, » répondirent ceux-ci. — Il reprit : « Le Seigneur de la terre ordonne que vous soyez baptisés. » — Ils gardèrent le silence et ne répondirent pas un mot. Le préfet leur demanda : « Pourquoi ne dites-vous rien ? » L'un des principaux d'entre eux, du nom de Jonas (Nonnus)³, répondit en disant : « Nous consentons à faire tout ce qu'ordonnera le

1. Ce texte, résumé en cinq mots par Assémani, *B. O.*, t. II, 102, a été traduit en latin par Mai, *Spiril. Rom.*, t. X, p. 223, et sa traduction a été reproduite par Migne, *P. G.*, t. CXVII, col. 1609-1610. Il a été édité et traduit par J.-B. Chabot, *La quatrième partie de la chronique de Denys de Tellmahré*, Paris, 1895, p. 4-5 (texte) et p. 5 (trad.). Nous avons disposé en plus d'une photographie du manuscrit que Mr Graffin a bien voulu mettre à notre disposition.

2. Sic Ms. — 3. 928 des Grecs = 616-617, mais l'auteur place le commencement du règne de Phocas en 923 (611-612, au lieu de 602), ces événements auraient donc eu lieu la cinquième année de Phocas et pourraient être placés en 607. En 616-617, régnait Héraclius, mais Jérusalem était au pouvoir des Perses.

3. Mai et Migne, *loc. cit.*, ont traduit *Nunus* et, de fait, le manuscrit se prête aux deux lectures.

Seigneur de la terre; mais pour la chose présente nous ne pouvons la faire, parce que le temps du saint baptême n'est pas encore venu. » Le préfet, en entendant ces paroles, entra dans une violente colère; il se leva, frappa Jonas (Nonnus?) au visage, et leur dit : « Si vous êtes serviteurs, pourquoi n'obéissez-vous pas à votre maître? » Puis il ordonna qu'ils fussent baptisés et les força tous, bon gré mal gré, à recevoir le baptême.

A cette époque brillèrent Jacob le juif; Athanase, patriarche d'Antioche...

On peut se demander si ce texte est tiré de la Didascalie de Jacob, en remplaçant Héraclius par Phocas, 640 par 617, et Carthage par Jérusalem, ou si, au contraire, le texte précédent, *ou plutôt un texte historique parallèle*, n'a pas été rapproché de la Didascalie de Jacob, comme le fait déjà le Pseudo-Denys¹, et inséré postérieurement dans l'introduction, en remplaçant Jérusalem par Carthage dans le slave et « Georges, éparque de Jérusalem » par « Sergius, éparque de Carthage » dans l'arabe et l'éthiopien. Nous préférons, pour l'instant, la seconde hypothèse, parce que Jonas (Nonnus) ne figure nulle part parmi les interlocuteurs de Jacob.

II. — Fragment du ms. add. 17194, fol. 51. Le manuscrit porte en marge
مِنْهُ، « SUR MARIE ». Cf. *infra*, p. [68].

M. Chabot a donné son édition d'après une copie, mise gracieusement à sa disposition par Mr Graffin, qui porte **þæ**, mais le manuscrit au second endroit porte **þə**, au premier il porte plutôt **þæ** et il faut tenir compte aussi de ce que l'auteur écrit quelquesfois *y* comme *u*. Il est remarquable que les deux textes slaves portent *Tun Jorn* et l'autre *Nonus*.

^{1.} Car il ajoute aussitôt la mention de Jacob.

اَسْتَدِلُّ بِمَا يَعْلَمُ اَمْرُ مُحَمَّدِنَارِ جَهَنَّمَةِ. اَمْرُ اَسْمَاعِيلَ جَهَنَّمَةِ. اَسْمَاعِيلُ جَهَنَّمَةِ. اَسْمَاعِيلُ جَهَنَّمَةِ. اَسْمَاعِيلُ جَهَنَّمَةِ. اَسْمَاعِيلُ جَهَنَّمَةِ.

Démonstration de Jacob, baptisé récemment par l'empereur Héraclius, montrant que Marie est de la race de David et de la tribu de Juda; (démonstration) qu'il a puisée chez un scribe illustre qui enseignait la loi à Tibériade.

Marie est fille de Joachim (*Iákin*) et fille d'Anne; Joachim (*Iákin*) est fils de Panther; Panther est frère de Melki, d'après la généalogie et la tradition des juifs à Tibériade. Melki est le fils de Lévi et, après la mort de Matthan (*Matan*), père de Jacob, il prit la femme de Matthan, qui était veuve lorsque Melki — frère de Panther, père de Joachim (*Iákin*) — entra près d'elle. Lorsque Melki eut engendré Héli de la mère de Jacob, il se trouva que Jacob et Héli étaient fils d'une même mère, mais fils de père de manière différente. Et lorsque Héli encore mourut après son mariage (*rúuxi*), Jacob fut contraint, selon (ce qui est écrit) dans la Loi, à prendre la femme d'Héli, pour susciter une progéniture à son frère, et il engendra ainsi, de la femme de son frère, un fils qui fut appelé Joseph. Ce Joseph était donc la progéniture, selon la nature, de Jacob, et il était fils, selon la loi, d'Héli. Mais Joachim (*Iákin*), père de Marie, était fils de Panther, qui était frère de Melki, car tous deux étaient fils de Lévi (et) parents de Joachim (*Iákin*), selon la tradition des Hébreux; de sorte que Marie était fille de Joachim (*Iákin*), fils de Panther frère de Melki, elle qui fut donnée à Joseph, selon la coutume de ces patriarches.

4e *La version slave.* Nous en devons la connaissance à M. Bonwetsch, p. iv, qui en avait transcrit, dès 1904, l'introduction historique sur un manuscrit de Sergievo, près de Moscou (S'); il a pu utiliser depuis le texte entier, édité au mois de décembre des *Tschetji Minei*, d'après un manuscrit du milieu du xvie siècle¹.

Voici le titre et l'introduction historique d'après M. Bonwetsch, *loc. cit.*, p. 1-3.

*Livre appelé : Jacob, le juif qui est devenu chrétien, écrit par Joseph, l'un des juifs nouveau-baptisés en Afrique sous le règne d'Héraclius. Foi et Antilogie des juifs baptisés en Afrique et à Carthage*².

1. Un signe, ou plutôt un miracle arrivé de nos jours, m'a poussé, moi le pécheur Joseph, le nouveau baptisé d'entre les juifs, à écrire, afin que nos âmes, après l'avoir entendu, en recueillent beaucoup de profit et louent le Dieu philanthrope qui ne veut pas qu'aucun homme meure, mais (désire) que tous les pécheurs soient sauvés³. Maintenant je puis me taire et vous prêterez une vigilante attention à l'entretien (qui suit), car le récit est plein d'utilité et d'encouragement.

2. L'empereur Héraclius ordonna que les Juifs fussent baptisés partout. Lorsque

1. Le manuscrit des Ménées, ou vies des saints pour chaque jour de l'année, comprend 12 volumes (un par mois).

2. Sic S', tandis que S a pour titre : « Foi et antilogie des Juifs baptisés en Afrique et à Carthage; et sur les questions, les réponses et les démonstrations du Juif Jacob. »

3. Cf. II Pierre, iii, 9; I Tim., ii, 4; Ez., xviii, 32.

Georges, qui était éparque, fut venu en Afrique, il nous ordonna de nous réunir auprès de lui, nous tous les premiers d'entre les juifs. Lorsque nous nous fûmes réunis auprès de lui, il nous dit : « Etes-vous les serviteurs de l'empereur ? » Nous lui répondimes et nous dîmes : « Oui, Seigneur, nous sommes les serviteurs de l'empereur. » Et il dit : Le bienveillant a commandé que vous soyez baptisés. » Lorsque nous entendîmes cela, nous fûmes tous effrayés et saisis d'une grande crainte, et aucun de nous n'osa donner son avis ; et lorsqu'il dit : « Ne répondez-vous rien ? » l'un de nous nommé Joan¹ répondit en disant : « Nous ne ferons rien de semblable, car ce n'est pas le moment pour le saint baptême. » L'éparque se leva tout en colère et le frappa de ses mains au visage en disant : « Si vous êtes des serviteurs, pourquoi n'obéissez-vous pas à l'ordre de notre maître ? » La crainte nous pétrifia et il ordonna que nous fussions baptisés et nous fûmes baptisés sans le vouloir. Or nous étions dans un grand doute et une grande tristesse.

3. Par la Providence du Dieu philanthrope, qui veut que tous les hommes soient sauvés et viennent à la connaissance de la vérité², voilà qu'un certain docteur de la loi, nommé Jacob, vint de Constantinople, avec une grande cargaison, appartenant à un homme riche, qu'il devait vendre. Lorsqu'il vit ce qui arrivait, il commença à jurer par le Christ et par sainte Marie, tandis qu'il se donnait pour chrétien, afin de ne pas être reconnu, saisi et baptisé. Par un effet de la divine Providence, qui prévoit toujours l'utile à travers les épreuves, comme pour Joseph³, il vint près de lui quelqu'un qui voulait acheter de sa cargaison. Et il lui prit les trois meilleurs habits, en ayant l'intention d'aller en chercher le prix. Et comme il y allait, c'était déjà le soir, il lui dit : « Prends les habits, reviens demain et reçois (alors) leur prix à l'amiable, car voici déjà le soir. » Et lorsqu'il eut passé la porte, son pied glissa dans un trou et il crio : « Adonaï, Dieu, aide-moi ! » Mais l'autre se pencha d'en haut pour voir et se dit en lui-même : « En vérité, celui-là est un juif. » Et lorsqu'il alla dans un établissement de bain, il le regarda et il vit qu'il était circoncis ; et il sortit et il le dénonça. Et on le saisit et on lui dit : « Laisse-toi baptiser ! » Et il dit : « Je ne me laisse pas baptiser, parce que ce n'est pas le moment du saint baptême. » Et on le mit en prison. Il y passa cent jours et on lui dit à nouveau : « Laisse-toi baptiser ! » Et il dit : « Je ne me laisse pas baptiser. Voilà du feu, voilà des chaînes, voilà des tortures ; si vous le voulez, vous pouvez en user, mais je ne ferai rien de semblable. » — Et ils le saisirent et ils le baptisèrent de force, qu'il le voulût ou non. Et depuis ce moment-là, il commença à pleurer et à prier Dieu de lui faire connaître s'il était bien baptisé ou non. Un être resplendissant (Lichtträger) lui apparut dans un songe nocturne et lui dit : « Pourquoi te chagrinnes-tu de donner au Christ le nom de Fils de Dieu ? Est-ce que Dieu par David n'a pas parlé de sa naissance dans la chair : *Le Seigneur m'a dit : tu es mon fils, je t'ai engendré aujourd'hui etc.*⁴. » Depuis ce moment il commença à scruter avec ardeur les livres divins du Nouveau Testament, et il trouva que c'était le Christ qui était né à l'époque de l'empereur Auguste.

4. Et il nous rencontra à l'écart et il nous dit : « Pourquoi êtes-vous tristes et affligés ? » Et nous lui dîmes : « Nous sommes maintenant en grand chagrin et doute, à cause de ce qui nous est arrivé. » — Et il nous dit : « Allons, ne soyez pas affligés ni pusillanimes, mais dites-moi où nous pourrions nous retirer, pour parler à ce sujet. » — Et Isaac, l'un de nous, dit : « Je connais une maison cachée, où personne ne nous entendra, quand même nous parlerions et crierions. »

5. Après nous être réunis certain samedi, lorsque nous fûmes entrés, que nous nous fûmes assis et que les portes eurent été fermées, Jacob ouvrit la bouche et dit : Frères et

1. Sic S¹; « Nonus » dans S. — 2. I Tim., II, 4. — 3. Gen., I, 29. — 4. Ps. II, 7.

compatriotes : ὁ νέκυος ὁ ἄγιος καὶ οἱ προφῆται etc. (comme les manuscrits FCLM qui commencent ici).

En sus des variantes que nous avons relevées d'après l'édition de M. Bonwetsch, le slave ajoute encore quelques gloses. La plus longue figure P, fol. 21 r° a, *infra*, p. [47], l. 24, après ἀκάρδιος, au milieu du texte de Jérémie ; le slave porte :

Car les juifs ont rejeté le Sauveur de leur cœur, mais, s'ils se convertissent et déplorent leurs péchés, je les consolerai. Car il dit : *Qu'ils se tournent vers moi ceux qui te craignent et qui connaissent tes témoignages*¹. Quels sont ceux qui connaissent les témoignages ? — Ce sont les prêtres, les gardiens de la loi, qui vivent dans la crainte de Dieu. Car ils gardent bien la loi. Les yeux sont les prophètes (cf. Hipp., *De antichr.*, 2), et maintenant le texte des Évangiles annoncés au monde crie par le prophète Jérémie.

Vient ensuite : « ils ont des yeux et ne voient pas »; cf. Jér., v, 21 et Marc, viii, 18. Les autres gloses sont courtes.

P, fol. 21 v° a, *infra*, p. [48], l. 8, au mot Ἰσραὴλ :

Israël désigne l'esprit qui voit Dieu, le nouvel Israël sont les chrétiens ; car l'Écriture dit : Son esprit est un miroir pour Dieu ; à savoir un (esprit) pur.

Quelques additions sont communes à S et à l'éthiopien (cf. *infra* P, f. 46 r° a, 65 v° b) et remontent donc au moins au prototype de l'arabe (source de l'éthiopien) et du slave.

En quelques endroits le slave corrige le grec. Lorsque celui-ci porte, P, fol. 22 v° b, *infra*, p. [49], l. 21 :

Il parle d'Aristobule, le dernier chef des juifs, qui a été pris par les Romains et qui a été emmené prisonnier à Rome avec les femmes et les enfants de son frère Simon qui avait été fait prisonnier par les Parthes...

le slave rétablit :

Il parle d'Aristobule, le dernier chef des juifs qui a été pris par les Romains et qui a été emmené prisonnier à Rome *avec ses femmes et ses enfants*; son frère Hyrcan, comme le dit Josèphe, ayant été fait prisonnier par les Parthes, *par les généraux Pacorus et Barzapharnès*.

Le slave est d'accord avec Josèphe qu'il invoque (cf. *Ant. Jud.*, XIV, xiii, et *De bello Jud.*, I, xiii); Simon est une faute. On ne peut pas admettre qu'un texte grec aussi précis que le slave : « son frère Hyrcan, comme le dit Josèphe », ait pu être *transcrit* par « son frère Simon » qui est une faute, tandis qu'on conçoit très bien qu'un traducteur instruit, sinon un copiste intelligent², ait corrigé la faute du texte primitif avec renvoi aux sources.

1. Ps. cxviii, 79. — 2. Car nous ne savons pas si la présente correction est due au traducteur slave, ou appartient au grec prototype du slave. Elle ne figure pas dans l'éthiopien, qui renvoie cependant à l'historien « Denys ».

De même, à l'occasion d'Hérode l'Ascalonite, le prototype du slave et de l'arabe ajoutait, après τῶν Ἰουδαίων (*infra*, p. [49], l. 28) : « Il était fils d'Antipater, Iduméen de race; sa mère était Kiprias, une personne libre d'Arabie¹. »

De même (p. [50], l. 7), lorsque le grec porte : « Aristobule ayant été fait prisonnier, avec ses enfants, par les Romains », le slave complète : « avec ses enfants *par* Pompée, général des Romains ». Le slave ajoute aussi, plus souvent que le grec, le numéro des psaumes visés dans les citations.

Enfin le slave s'étend à la fin aussi loin que le grec et se trouve donc seul jusqu'ici à présenter deux fois l'addition historique : au commencement, comme l'arabe et l'éthiopien, et encore à la fin comme le grec. Il représente donc le dernier stade des améliorations apportées au texte primitif².

V. Voici maintenant les MANUSCRITS qui nous ont conservé tout ou partie de la Didascalie de Jacob; deux seulement sont importants : Coislin 299 et Flor. IX, 14. Les autres ne renferment que de courts fragments ou des résumés et auraient pu en somme être négligés :

1° Le Ms. *Coislin 299*³. Ce manuscrit (P) a été écrit au xie siècle, à l'exception des folios 4 à 7 qui sont relativement récents (C); il a d'abord appartenu à la laure de Saint-Athanase au mont Athos, d'où il a passé au monastère de la Sainte-Vierge τῆς φερνᾶς, cf. Montfaucon, *Bibliotheca Coislina*, Paris, 1715, p. 415-416. Le scribe, le clerc Nicolas, se nomme au fol. 189 v.

Χριστέ, ή πάντων τῶν ἀγαθῶν αἵτινα :
Δέξαι γειρῶν πόνημα τύτελισμένον,
Ἄμοιβὴν δωρούμενος πτυχισμάτων λύσιν.
Τῷ πονήσαντι κληρικῷ Νικολάῳ.
Καὶ τῷ κτομένῳ τὴν σὴν χάριν παράσγου·
Αύτωσαι αὐτὸν ἀπὸ βλάβης παντοῖς·
Ἄψαν.

1. L'éthiopien porte Hérode « de Rome ». Ἀλλέζων = Philistin = païen = grec = romain a pu conduire à cette traduction, sinon c'est une faute de lecture pour Hérode d'Idumée. L'éthiopien porte ensuite : « Quant à Hérode, il était fils d'Antostis (lire : Antipater), de Rome (lire : d'Idumée). Mais sa mère était Qafarnada (lire Kipriada = Kiprias); femme qui (était issue) de race arabe. » Cf. Josèphe, *Ant. Jud.*, XIV, vii, 3. Le texte de Josèphe porte Cypron; nos auteurs, en lisant Kyprius (ou Kiprias), rattachent ce nom à Vénus.

2. M. W. Lüdtke nous a signalé (par lettre privée) le titre d'un autre texte slave, analogue à la Didascalie de Jacob, dans Abramovich, *Beschreibung der Handschriften der Sofien-bibliothek der Petersburger Geistlichen Akademie*, 3 (1910), p. 270 : « Dispute qui a eu lieu récemment à Jérusalem, sous l'archevêque Sophronius (contemporain d'Héraclius), sur la foi chrétienne et la loi hébraïque, lorsqu'il y eut une réunion de chrétiens et de Juifs. »

3. 295 feuillets, plus les feuillets A, B (onciales, en tête) et le feuillet 181 bis; parchemin; 25 cm. sur 20. Écrit sur deux colonnes avec vingt-six lignes par colonne. Les textes de l'écriture sont signalés par des guillemets, mis en marge au bout de chaque ligne.

Christ, la cause de tous les biens, accueille cet humble travail manuel; accorde, en échange, le pardon de (ses) fautes au clerc Nicolas qui (y) a peiné, et donne la grâce à celui qui le possède; préserve-le de tout dommage. Amen.

Le manuscrit était relié entre deux feuillets en onciales du ixe siècle et deux du vii^e¹, Montfaucon, *ibid.*, p. 416. Le catalogue porte, *ibid.*, p. 415 : fol. 1. *Sermo quidam initio carens, nam desunt quaedam folia, prima verba sunt : Εν τριπάλῃ καὶ πέθη ἐπλανόμενος, est etiam in fine mutilus.*

Fol. 4 (à 69). (Texte du titre, comme ci-après, Διδασκαλία etc., puis) : *Doctrina Jacobi nuper baptizati, qui praeter sententiam suam baptismata suscepserat sub Heraclio, adversus eos qui Iudeorum manu recens baptizati sunt, occasione bona ipsis oblata ut cognoscant Dominum, quod non oporteat sabbatizare post Christi adventum et quod ipse sit vere Christus qui venit, et non aliis.*

Cette notice, reprise en abrégé par M. Omont dans son *Inventaire sommaire des manuscrits grecs de la Bibliothèque Nationale de Paris*, doit être corrigée comme il suit :

Les fol. 1-3 appartiennent à l'ancien manuscrit et portent *le commencement de la Didascalie de Jacob* (*à la suite du premier feillet qui est perdu*). Les premiers mots *ἐν τριπάλῃ καὶ πέθη* se trouvent ci-dessous, p. [36], l. 14. Ces trois feuillets présentent d'ailleurs, au milieu des pages, trois ou quatre lignes illisibles ou peu lisibles par suite d'un pli du parchemin, aussi un scribe postérieur a rétabli, d'après un autre manuscrit, le feillet perdu et les feuillets 1 à 3 qui ont des lignes illisibles. Ce nouveau travail figure fol. 4 à 7 et fait donc double emploi, hors pour le commencement, avec les fol. 1 à 3. En somme les feuillets 1-3 ne doivent pas être appellés *Sermo quidam*, mais *Didascalie de Jacob*. Le titre doit aussi se traduire par :

Didascalie de Jacob, nouveau baptisé — baptisé contre sa volonté sous Héraclius le très pieux empereur — adressée à ceux des Juifs qui venaient d'être baptisés par force (γεντιών), comme une bonne occasion qui lui avait été offerte de connaître le Seigneur : Qu'il ne faut plus observer la loi juive (litt. : fêter le Sabbath) après l'arrivée du Christ, et qu'il est vraiment le Christ qui doit venir et non un autre.

Le texte grec de la première assemblée (fol. 1 à 40) est complet, mais contient cependant une interversion. Les feuillets 12 à 17 doivent être portés dans la seconde partie, fol. 40 à 69, qui présente des lacunes après les folios 41, 43, 45, 48, 52.

FAUTES. Le manuscrit est très bien écrit et, en général, assez correct (hors les fol. 4 à 7); on y trouve cependant de nombreuses fautes : voyelles longues en place de brèves : *συνήζουσι* (pour *συνέζωσι*); *ἰδογησάζεθα* (pour *ἴδογισα*); on trouve aussi assez souvent *z:* final pour *ε* : *καθαρισθάτεσθαι* (pour —θε).

1. Ces deux derniers, qui figuraient à la fin, en ont été retirés.

χνυγγίλλεται (pour —τε); d'autres fois les voyelles brèves remplacent les voyelles longues : διδοσιν (pour διδωσιν), ou les longues permutent : χνεο— (pour χνου—), συνάσσεις (pour συνάσσει). Très souvent, à la fin des mots, η remplace ε : περικάστη (pour περικάστη); ἀδεξήση (pour ἀδοξήσει). Les esprits et accents manquent quelquefois et d'autres fois se permutent ἀλεῖται (pour ἀλεῖται), μῆρον (pour μήρον), φωνῆ (pour φωνή), δεξιάς (pour δεξιᾶς); νίκος (pour νῖκος).

CITATIONS DE L'ÉCRITURE. Le principal intérêt de ce traité consiste dans ses nombreuses citations de l'Écriture. Elles représentent un manuscrit qui ne peut être postérieur au commencement du vi^e siècle et qui peut être beaucoup plus ancien. Elles diffèrent très souvent du texte reçu et, dans ce cas, elles concordent souvent avec les textes cités par les Pères : Didyme, Origène, Athanase, Eusèbe, Cyrille. Par exemple, dans Michée, iv, 1, lorsque l'on trouve partout καὶ σπεύσουσιν, il est remarquable que saint Cyrille est d'accord avec notre manuscrit et porte aussi καὶ ἔζουσιν p. [64], l. 13. Citons encore le texte suivant (Is., xxviii, 16) :

Texte reçu	Didascalie de Jacob
εἰς τὴν θεμέλιαν αὐτῆς καὶ ὡς πιστεύων οὐ μὴ καταισχυνθῆ.	καὶ πᾶς ὡς πιστεύων εἰς κατόν οὐ καταισχυνθήσεται: (p. [66], l. 1).

Ces deux rédactions sont bien différentes, mais si la première a pour elle les manuscrits de la Bible, la seconde peut se recommander des Pères de l'Église qui utilisaient des manuscrits plus anciens : en effet Eusèbe et Chrysostome omettent aussi εἰς τὴν θεμέλιαν αὐτῆς. Eusèbe porte : καὶ ὡς πιστεύων εἰς κατόν et Théodore : καὶ πᾶς ὡς πιστεύων. Enfin Eusèbe et Théodore portent, comme notre manuscrit : οὐ καταισχυνθήσεται. Nous avons signalé, d'après Holmes, un certain nombre de ces coïncidences. Elles sont assez nombreuses pour donner une certaine autorité à notre texte.

Il ne faut pas oublier cependant que les scribes, du vi^e au xie siècle, ont pu introduire bien des fautes. Par exemple, dans Is., xxii, 15, Σωλομῶν est certainement mis pour Σωμῶν (où un scribe a cru voir l'abréviation de Salomon), car, aussitôt après le texte d'Isaïe, on trouve Σωμῶν avec l'explication de ce nom (p. [59]). De même dans Isaïe li, 5, la leçon isolée τῶ γῶ (p. [56], n. 6), en place de τῷ γῷ, s'explique sans doute par une mauvaise lecture de ce dernier mot qui aura été partagé en deux¹. Citons encore Isaïe, xxii, 24, où le texte grec reçu omet complètement la traduction des mots : בְּכֹל הַקְּבָנִים מִכְלֵי הַאֲגָנָה « tout ustensile qui est petit, l'un des ustensiles (appelé) les bassins », et notre manuscrit porte (p. [60], l. 13) : παντὸς σκεύους τῶν μικρῶν ἀποσκευάσας τῶν ἀπανόθ.

1. Voir au contraire le § 19, p. [45], l. 25, où notre ms. a peut-être conservé la bonne leçon de Isaïe, xxvi, 2 : ἐν βοῦλῃ au lieu de ἐν βουλῇ.

PATR. OR. — T. VIII. — 1. 5.

et nous montrer les fautes du nôtre¹. Ils portent : πᾶν τὸ σκεύος τὸ μικρὸν ἀπὸ σκεύους τῶν ἀγανάθ. C'est une espèce de mot à mot qui a conservé le dernier mot hébreu, faute de pouvoir le traduire. Il semble dès lors que παντὸς dans notre texte a été formé en joignant τὸ à πᾶν, ce génitif a ensuite entraîné σκεύους; μικρὸν dans notre texte est probablement une faute pour μικρὸν qui a ensuite entraîné τῶν au lieu de τὸ. Les deux mots ἀπὸ σκεύους ont encore été fondus en un seul ἀποσκεύασται, et enfin un γ changé en τ (chose facile dans les manuscrits où le γ minuscule a la forme réduite du majuscile Γ) a produit ἀπανάθ. Ces fautes nombreuses proviennent de ce que le passage était incompréhensible et de ce que rien, par suite, ne guidait les scribes dans leur transcription. Nous n'avons heureusement vu aucun autre passage aussi maltraité, mais il faudra toujours avoir une certaine défiance du témoignage de notre manuscrit lorsqu'il sera isolé.

Signalons encore que la Sagesse (c'est-à-dire un deutérocanonique) est citée (p. [54], l. 1), que Baruch est toujours appelé Jérémie, que Daniel est cité d'après Théodotion (p. [49]) et que les deux textes attribués à Jérémie et à Isaïe par Matth., xxvii, 9 et Rom., ix, 33 sont cités dans notre Didascalie (p. [59], l. 1 et [66], l. 11) sous la forme qu'ils ont dans le Nouveau Testament.

Ce manuscrit est complété et parfois corrigé par le suivant.

2e MANUSCRIT DE FLORENCE (F). Ce ms., Plut. IX, cod. xiv, du xie siècle, 418 feuillets, renferme les vies et martyres de quelques saints, surtout du 18 au 31 mai (cf. A. M. Bandini, *Catalogus codd. manuscr. Bibl. Mediceae Laurentianae*, Florence, 1764, t. I, p. 412), comme Sirès, 1; Patrice de Pruse, 19; Thalélaïus, 22; Épimaque, 38; Donat, évêque, 44^v; Marthe, mère de Siméon, 53; Mélèce le stratélate, 90; Thérapon, 127; Eliconis, 131; Théodule, 138; Marie d'Antioche, 149; Herméios, 154; Marine, 158; Dialogue de Pallade sur Jean Chrysostome, 161; Anastase le Perse, 260; Jacques le juif, 284; Constantin, juif converti, 335; etc.

Jacques le juif occupe les feuillets 284 à 335 et 387 à 403, car deux cahiers, qui auraient dû se trouver entre les folios 331 et 332, ont été transposés en cette dernière place. — M^{sr} Grafflin nous a procuré gracieusement une photographie de ce manuscrit.

F complète quelquefois des textes dont P remplace la fin par καὶ τὰ ἔτεῖς (cf. p. [57], l. 17; [59], l. 3); il se rencontre quelquefois ici avec l'éthiopien et le slave; il explique un plus grand nombre de mots hébreux (cf. [59] à [60]); il ajoute quelques explications (cf. [43], l. 13; [45], l. 3). Parfois, mais moins souvent, c'est P qui ajoute l'explication et F qui présente une lacune (cf. p. [49], l. 21-29). Voir aux variantes.

3e et 4e. Dans la *Bibliotheca Bibliothecarum manuscriptorum nova*, auctore

1. Parmi eux, le *codex Alexandrinus* porte ces mots en plus petits caractères et le *codex Marchalianus* (Vat. 2125, écrit en Égypte du vi^e au viiie siècle) les porte en marge.

Bern. de Montfaucon, Paris, 1739, t. I, p. 261, on trouve l'analyse du manuscrit de Florence (F) avec, sur notre ouvrage :

Jacobi Neobaptistae, sive recens baptizati sub Heraclio imperatore et Georgio Cartaginemus civitatis praefecto praeter suam mentem, dissertatio, quod non oporteat sabbatizare post Christi adventum et quod vere ipse est Christus ille qui venit, et non alias, ad iudeos receus baptizatos; *ex autographo descripta, et P. D. Jo. Mabillonio tradita.*

Bandini, *loc. cit.*, écrit aussi, d'après Montfaucon, qu'une copie a été faite pour Mabillon. Nous avons cherché en vain cette copie dans les manuscrits du fonds latin qui proviennent de Mabillon et dans les manuscrits du fonds grec qui proviennent de Saint-Germain; du moins nous avons trouvé deux carnets de notes de Bigot, Paris, mss. grecs, n°s 3095 et 3114, qui renferment des extraits de notre ouvrage¹. Leur intérêt intrinsèque n'est pas considérable, mais ils montrent du moins que l'importance de la Didascalie de Jacques n'a pas échappé à nos érudits : Mabillon, Montfaucon et Bigot.

Grec 3095, 15 × 11 cm., 98 feuillets, porte, fol. 23, l'incipit et le desinit de la Didascalie de Jacob, et grec 3114, 18 × 12 cm., 7 pages, renferme, p. 1-2, le résumé de notre écrit, les explications scripturaires, les notions historiques et les mots rares, par exemple : *ex mss° cod. Bibliothecae Florentinac vidi, Πορείας λέγειν Πορεύου εἰσελθειν εἰς τὸ πατροπόρον πρός Σωματίην τὸν ταχίν· ἐξηγεύεται δέ· ἀπόστατα ἔξω. Jacobus item moe: Σωματίς δὲ ἐξηγεύεται ὡς αἴρεται Ἀπόστατη ἔξω. Cf. infra, p. [59-60].*

On trouve ce qui concerne les Bleus, les Verts et Bonose avec les mots remarquables, comme : *ἡ Ρωμανία, imperium romanum. — ἡ Ερυθράς θάλαττα, ἥγουν ὁ Σατανᾶς. — ἀπόλλην ὁ ποῦς αὐτῶν εἰς οἰκεῖαν, καὶ ἀνέρχεται. — βάθλει τὸ ορεινόν τούτο εἰς τὸν πρόκρηπτον Ἰακώβον, καὶ λέγει ὅντας πνήγω σε. — ὀσπάτιον. — παράδειν etc. etc.*

5° Un manuscrit du Mont Athos (n° 58 du monastère Esphigménou) renferme, à la fin, un fragment de trois feuillets qui appartient à la Didascalie de Jacob. M. Bonwetsch tenait que ce fragment pouvait être du ixe siècle, sinon plus ancien. M. Spyros P. Lambros le date du vii^e². Il est écrit en onciales inclinées à la gauche du lecteur et porte les accents et les esprits; à côté de bonnes leçons il porte aussi des fautes et n'a donc pas chance d'être antérieur au viiie siècle.

Voici les phrases transcrrites par M. Lambros (cf. P, fol. 39 r° b à 40 r° b,

1. Nous avons trouvé par contre les transcriptions du Dialogue de Pallade sur Jean Chrysostome faites sur le même manuscrit par «Salvinius, rogante F. Nerlio», suppl. grec 536, et par E. Bigot, grec 3081, tandis que le ms. suppl. 837 contient sans doute la copie sur laquelle l'édition *princeps* a été faite, Paris, 1680, par Bigot (et non par Bandini, Bonw., p. IV, l. 18-19).

2. *Catalogue of the Greek manuscripts of Mount Athos*, I. I., Cambridge, 1895, p. 177, n° 2071. Ces trois feuillets figurent à la fin d'un ms. du XIVe siècle renfermant les Ménées du mois d'août.

infra, p. [68], et 13^{r°} a à 14^{v°} b); nous reproduirons, d'après M. Bonwetsch, les variantes des autres passages.

... πάιας τῷ νοὶ δὲ (B : τῶν οὐδεὶς) αὐτοῦ ἐμπέζων ὅτι τοῦ Ἰουδὰ ἔστιν, ἢν δὲ ὁ Ἰουδαῖος ἐκεῖνος μέγας νομοδιδύσκαλος; Τίθειάδος καὶ ἔλεγεν· τί μεγαλύνουσιν οἱ γριεστικοὶ τὴν Μαρίνην; θυγάτηρ ἔστιν τοῦ Δαβὶδ καὶ οὐ θεοτόκος· γυνὴ γάρ ἔστιν. Η Μαρία γάρ θυγάτηρ ἔστιν τοῦ Ἀχείμηνος, μητρὸς δὲ Ἀννης· Ἰαχείμην δὲ οὐδέ τοῦ Πανθῆρος. Πανθῆρ δὲ οὐδέ τοῦ Μελγῆνος ὡς ἔχει η παράδωσις ἡμῶν τῶν Ἰουδαίων... Καὶ κατωτέρῳ· — Καὶ ἴωθε λέγει· ζῆται Κύριος ὁ οὗτος με κρίνεται καὶ ὁ παντοκράτωρ ὁ παρεπικρήνας μου τὴν ψυχὴν καὶ πνεῦμα θείον τὸ περιόν ἐν ᾧ σὺν μοι Κύριον καὶ παντοκράτορα... Καὶ κατωτέρῳ· Ἀποκρίνονται πάντες οἱ ἐκ περιτόμης κράζοντες καὶ λέγοντες· ὄντως κύτη ἔστιν ἡ ὕδωρ· τῆς ζωῆς καὶ πάντες οἱ κρατοῦντες κύτην εἰς ζωὴν ἀπελεύθερονται, οἱ δὲ καταλείποντες κύτην εἰς θάνατον καὶ κόλασιν ἀτελεύτητον...

Τέλος. — "Οντως γάρ ἐν ἀληθείᾳ κωφὸς καὶ οἱ πάντες ἀσθενής ψυχῆς καὶ σώματος καὶ οἱ γλωσσαὶ τῶν ἀνθρώπων αἱ φελλίζουσαι αἱ ὄψιςιν κατα (sic) τῶν ματαίων εἰδὼλων ποτὲ ἔμπιθον λαλεῖν εἰρήνην τὰ περὶ Χριστοῦ. Χριστὸς γάρ εἰρήνη ἔστιν καὶ σωτηρία τοῖς πιστεύοντις εἰς κύτην. Φησὶν γάρ ὁ Θεὸς διὰ Ἡσαΐου περὶ τῶν πιστῶν...

6° Un fragment de notre ouvrage est contenu dans le manuscrit grec n° 534 (M 88 sup.) de la bibliothèque Ambrosienne de Milan (cf. A. Martini et D. Bassi, *Catalogus codicum graecorum Bibl. Ambrosiana*, Milan, 1906, t. II, p. 645-651). Ce ms. sur papier, du XIIIe siècle, apporté de l'île de Chio en 1606, est formé d'extraits, empruntés surtout à Cyrille d'Alexandrie, et se termine par quelques pièces relatives aux juifs, aux arméniens et aux latins. Le fragment de la Didascalie de Jacob figure fol. 239 à 245 r° (M). Nous en avons obtenu une photographie grâce à la bienveillante entremise de M. le Dr A. Ratti. M. Bonwetsch a utilisé les folios 239-244 dont on trouvera aussi les leçons aux variantes. Voici le *desinit* du fol. 245 :

Καλῶς διδάσκεις ήμᾶς. (fol. 245 r°) Ἀποκρίνεται· Ἰάκωβος καὶ λέγει· τῷ Ἰουστῷ· Κύρι· Ιούστε, Δανιὴλ ὁ προφήτης πότε λέγει τὴν παρουσίαν τοῦ Χριστοῦ';

'Ἀποκρίνεται ὁ Ἰουστός· Μετά ξῃ' ἑδονολάδας καὶ πάσαν προρητεῖν καταπαύειν, καὶ μετὰ γρόνους τυλκὲς, τὴν ἔλευσιν Ἐρημολάχου τοῦ πλάνου· ἔπειτα εὐθέως τὴν ἡμέραν κυρίου τὴν μεγάλην καὶ ἐπιφανῆ τὴν ἔνδοσον τοῦ Χριστοῦ τοῦ οὐρανοῦ ἀνθηρέως, ἢν εἴπει Δανιὴλ ὁ προφήτης.

'Ἀποκρίνεται· Ἰάκωβος καὶ λέγει τῷ Ἰουστῷ· Τί γάρ, δύο παρουσίας λέγεις; — Ἰουστός εἶπεν· Ναί· ζῆ κύριος· περὶ τῆς πρώτης λέγει· Ιωάννη· « Ο κύριος μεταστραφήσεται εἰς σκότος, καὶ εἰς αἷμα ἡ σελήνη, πρὸς ἐλθεῖν τὴν ἡμέραν κυρίου τὴν μεγάλην καὶ ἐπιφανῆ. Καὶ ἔσται ὡς ἂν ἐπικαλεῖσθαι τὸ ὄνομα κυρίου σωθῆσται. » Περὶ δὲ τῆς δευτέρας τοῦ Χριστοῦ παρουσίας· λέγει Σοφονίας· « Οτι ἐγγένες ἡ ἡμέρα κυρίου ἡ μεγάλη· ἐγγένες καὶ ἐπιφανῆ συνέρχεται· Καὶ τοις ἵκανος ἔσται αὕτη· »

Εἶπεν· Ἰάκωβος· Καγγάλοιστος πιστεύω, καὶ σύτος κρατῶ. Καὶ περὶ τῶν τεσσάρων ὥρων, τί λέγεται, κύρι· Ιούστε; Ἀληθεύεις ὁ προφήτης, οὐ οὐ;

Αποκρίνεται Ἰουστος καὶ λέγει Ναὶ, ζῇ πύριος· δέ τι τὰ δὲ θηρία, ἢ εἴπε Δανιὴλ ὁ προφήτης, τέσσαρες βασιλεῖς εἰσιν καὶ μετὰ ταῦτα εἰς δέκα κέρατα, τουτέστιν εἰς δέκα βασιλεῖς, καὶ εὐθέως τὸ μικρὸν κέρας ὁ διάβολος. Καὶ εὐθέως¹, μετὰ τῶν νεριδῶν τοῦ οὐρανοῦ, τὸν οὐλὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἐργάζεται μετὰ δυνάμεως πολλῆς ἀγγελικῶν ταγμάτων.

Λέγει Ἰάκωβος· Εἶτα ἡλθεν ὁ Χριστὸς, μετὰ τὰς ξθ' ἑδομάδας, καὶ οἱ προφῆται ἐπικύαντο τοῦ προφητεύειν, η ὦ; — Λέγει Ἰουστος· Ναὶ, ζῇ πύριος, οὐ ψεύδομαι. Ἐξ οὗ γέροντος ἡλθεν ὁ Χριστὸς, προφήτης οὐκ ἐφάνη. Καὶ ταῦτα εἰπόντες ἀνέστημεν.

Vient ensuite un court extrait sur les fêtes des juifs. Après le titre : Αἱ τῶν Ἑβραϊκῶν ἑορταὶ, vient l'incipit : Νηστεύουσιν οἱ Ἑβραῖοι τὴν ἑορτὴν τῶν ὀχύμων οὐτωσι...

7° Un fragment analogue est contenu dans le ms. du British Museum Egerton 2707, fort in-8°, sur parchemin, du XIIIe siècle, tronqué au commencement et à la fin. Ce manuscrit débute par une collection canonique avec commentaires; au fol. 183 v° on trouve « l'histoire ecclésiastique mystagogique » de Basile, archevêque de Césarée de Cappadoce. L'extrait de la Didascalie de Jacob se trouve fol. 198-206 r° (L).

Incipit : Αὔγος των Ἰακώβου νεοβαπτίστων ἥπει τουδιάνων βαπτισθέντος ἐν Ἀρραΐῳ ἐπὶ τῷ γένει τοῦ Ιησοῦ τοῦ χριστοῦ, περὶ τῆς πινακίδος αἵτινα ἡμεράντις. Ηὕτη Ἰωσὴφ Θεοδώρου καὶ Ἰακώβου καὶ αὐτῶν ἥπει τουδιάνων νεοβαπτίστων. Ἰάκωβος· Οὐ νόμος ὁ ἄγιος καὶ οἱ προφῆται τὸν ἐργάζεται κριστὸν ἐκήρυξαν.

Des. (cf. *infra*, p. [61-62]) : τὸ ξύλον τὸ μεταποίησαν τῆς μερρᾶς τὰ πικρὰ θύματα εἰς γλυκύτατα, τύπον ἦν τοῦ σταυροῦ, καὶ ἡ ἔραθος ἡ σγίσας τὴν θάλασσαν, περὶ τῆς ἀνατολής, καὶ τὸν Ἰάκωβον. Ἀποκρίνονται οἱ ἐκ τῆς περιτομῆς λέγοντες οἱ προφῆται,

Ce manuscrit se termine donc sur une virgule, au bas de la page 206 r°; d'ailleurs la page 206 v° est blanche², comme si le scribe s'était réservé de pouvoir continuer sa transcription; viennent ensuite d'autres canons ecclésiastiques.

Nous avons vu ce manuscrit en juillet 1911. Son texte est presque identique à celui de M. Nous n'en donnerons donc pas plus de variantes que ne l'a fait M. Bonwetsch.

Tous les manuscrits grecs (F, P, L, M) ont un titre équivalent et commencent au même endroit, sans préface historique; F et P avec le slave portent, à la fin, une notice historique que le slave a encore répétée au commencement, tandis que l'arabe, l'éthiopien et sans doute le syriaque ne la portent qu'au commencement. Il semble donc bien que la seule partie ancienne est celle qui est commune à tous les textes et versions, c'est-à-dire la discussion. Quant à la notice historique ajoutée sous une première forme (consacrée au

1. P F omettent (faute d'homoïotéte) depuis τὸ μικρὸν. M qui se rapproche plus de P que de P ne peut donc pas cependant en provenir directement.

2. M. Bonwetsch, p. 33, note de la ligne 22, écrit que la page 206 v° « est illisible ». La photographie semble peut-être porter quelques caractères vus par transparence, mais en réalité la page est blanche.

seul Jacob) à la fin de FP, et sous une seconde forme (consacrée à Jacob, comme précédemment et, en plus, au gouverneur Sergius ou Georges) en tête de l'arabe et de l'éthiopien — tandis que F introduisait Georges dans son titre et que le slave conservait les deux formes de la notice, l'une à la fin et l'autre au commencement, bien qu'elles fassent double emploi pour les deux tiers de leur contenu, — cette notice n'est qu'une addition postérieure. Elle porte d'ailleurs, à la fin du grec et de S, une date (634) inconciliable avec la date 640 qui est fournie dans le corps du texte. Nous avons donc mis plus haut, dans l'introduction, les notices qui figurent en tête et nous séparerons du corps du texte celles qui ont été ajoutées à la fin.

VI. DISCUSSION DES TÉMOIGNAGES relatifs au baptême des juifs.

Nous avons déjà dit que les papes et les évêques avaient condamné toute violence, mais il ne faut pas se dissimuler que les juifs, au temps de leur puissance, avaient aussi abusé de la force. Sans remonter à l'époque où ils exterminaient les hommes du pays de Canaan pour prendre leur place et leurs biens, le grand prêtre Jean Hyrcan, de la secte des pharisiens, après avoir conquis l'Idumée, avait mis les habitants dans l'alternative ou de quitter leur pays ou de se faire circoncire et d'embrasser la religion juive : ἐπέτρεψεν κύροις (Ἰδουμαίοις) μένειν ἐν τῷ γώρῳ, εἰ περιτέμνεται τὸ τὰ αἰδοῖα καὶ τοὺς Ἰουδαίους νόμους γρηγορεῖ Θεότοιν, Josèphe, *Ant. Jud.*, XIII, ix, 1. Plus tard, le roi Aristobule I^e plaça les Ituréens dans la même alternative : ἀντηγάνθεις τε τοὺς ἐνοικοῦντας, εἰ βούλονται μένειν ἐν τῷ γώρῳ περιτέμνεσθαι, καὶ κατὰ τοὺς Ἰουδαίους νόμους ζῆν, *ibid.*, XIII, xi, 3. Plus tard encore, les empereurs Honorius et Théodore n'ont pas cru inutile d'édicter des peines contre les juifs qui circonciraient leurs esclaves : *Quod si aliquis judaeorum mancipium vel Christianum habuerit, vel sectae alterius seu nationis crediderit ex quacumque causa possidendum, et id circumciditerit, non solum mancipii damno muletetur, verum etiam capitali sententia puniatur, ipso servo pro praemio libertate donando.* Datum IV Id. April. Constantinop. Honorio A. XI et Constantio V. C. II Conss. (417); *Codex* I, tit. x, 1. — C'était un moyen facile de recruter des adeptes, qu'une marque indélébile et peu enviée pouvait rendre ensuite d'autant plus zélés pour la transmettre à d'autres. — Dans son argumentation contre les juifs, Théophane, métropolitain de Nicée, commençait par dire que les juifs, ses contemporains, n'avaient plus rien de commun avec les anciens juifs, ni la langue, ni la race¹. Qui pourrait dire en effet le nombre de ceux qui descendaient des Iduméens, des Ituréens et des esclaves circoncis par force!

1. Cf. ms. grec n° 778 de Paris, fol. 165 : Τοῦ μακερίου μητροπολίτου Θεοφάνους; καὶ ἡ Ἰουδαίων λόγος πρῶτος, ἐν ᾧ δείχνεται τοὺς καλούμενους νῦν Ἰουδαίους μηδαμόδην προσήκειν τοῖς παλαιοῖς Ἰουδαίοις; μήτε κατὰ τὴν εἰς θεὸν πίστην, μήτε κατὰ τὴν ἀλληληγραφίαν λατρείαν, μήτε κατὰ γένος, μήτε κατὰ τὴν γῆτταν, καὶ, διὰ τοῦτο, σὺντὸν τῷ Ἰουδαίων ὄντας μηδενὶδεις δίκαιον εἶναι. Théophane, on le voit, affirme que les juifs, ses contemporains, n'ont même pas la foi et la liturgie de leurs ancêtres; les papyrus juifs d'Eléphantine viennent lui donner raison dans un sens assez inattendu, car ces juifs du ve siècle avant notre ère

Les lois des empereurs qui nous sont conservées ne sont pas particulièrement défavorables aux juifs; elles leur accordent le repos le jour du sabbat, *Codex I*, tit. ix, 2 et 13; défendent aux soldats de prendre logement dans les synagogues, *ibid.*, 4; permettent aux juifs de se juger selon leurs usages, *ibid.*, 8; de relever les synagogues qui tombent en ruines, *ibid.*, 18; elles prévoient seulement des précautions contre le prosélytisme et l'orgueil des juifs, elles leur défendent de prendre plusieurs femmes, comme le porte leur loi, et de prendre des chrétiennes pour femmes, *ibid.*, 6 et 7; de lapider les juifs convertis, *ibid.*, 3; de circoncire les chrétiens et leurs esclaves, *ibid.*, 16 et tit. x, 1; de brûler des croix en signe de mépris pour la religion chrétienne, *Codex I*, tit. ix, 11; après avoir défendu de brûler les synagogues et les demeures des juifs et de leur causer aucun tort lorsqu'ils sont innocents et avoir proclamé qu'ils ne relèvent que du droit public lorsqu'ils sont coupables, la loi ajoute : *Id quoque monendum esse censemus, ne Iudei forsitan insolescant, elatiue sui securitate quidquam praecipites in Christianam reverentiam ultiōnis admittant. Ibid.*, 14. Nous n'avons trouvé aucune loi vexatoire; les quatre décrets d'Héraclius conservés dans plusieurs manuscrits ne concernent pas les juifs¹.

Les historiens, par contre, nous ont conservé les récits de nombreuses luttes et persécutions qu'il nous faut concilier.

Sous Phocas (602-610), les juifs (aidés sans doute par les Verts) massacrent Anastase, patriarche d'Antioche, vers 610; Phocas charge Bonose de réprimer énergiquement cette révolte. Le Pseudo-Denys, sans mentionner ce fait, raconte que Phocas a ordonné de baptiser tous les juifs et que le préfet Georges a exécuté cet ordre à Jérusalem (cf. *supra*, p. [10])². Jusqu'ici, nous n'avons pas trouvé cette mention ailleurs et nous supposons que le Pseudo-Denys est la source de Lebeau cité plus haut, p. [3]. Le fait en

sont loin d'être des modèles à suivre. Je suis même le premier qui ait cherché à les laver du polythéisme en attribuant les documents polythéistes à leurs voisins les Samaritains avec lesquels ils vivaient d'ailleurs en fort bons termes, cf. *Revue de l'Orient Chrétien*, 1911, p. 312.

1. La prétendue loi d'Héraclius contre les juifs, visée par Baronius (*ad annum 613*) qui renvoie à Bonefidius (Ennemond Bonnefoi, † 1574), *Juris orientalis libri III*, Paris, 1573, 8e, n'est qu'un extrait de Cédrenus que nous trouverons plus loin (défense aux juifs de s'approcher à plus de trois milles de Jérusalem). Les quatre décrets d'Héraclius que nous avons lus dans le ms. grec de Paris, n° 1323, fol. 373, 379, 382^r, 384^r, et qui ne concernent pas les juifs, sont adressés à Sergius, patriarche de Constantinople. Voici en effet le titre du dernier : Ήράκλιος καὶ Ηράκλινος νέος Κωνσταντίνος, πατέρι τῷ Χριστῷ Αὐγουστοῖ Σεργίῳ τῷ ἀριστάτῳ καὶ μαρτυριώτατῳ οἰκουμενικῷ πατριάρχῃ οἰκεῖο πατέρι. Si Héraclius avait légiféré contre les juifs, il aurait peut-être encore adressé le décret à Sergius, patriarche, et ce titre aurait pu conduire l'auteur de la notice historique qui figure dans l'arabe et l'éthiopien à introduire Sergius l'éparque.

2. D'après Agapius de Mabboug, éd. Vassiliev, *supra*, p. 439, Maurice, en l'an 11 de son règne (592), avait déjà fait chasser les juifs d'Antioche parce que l'un d'eux, qui avait acheté la maison d'un chrétien, avait uriné sur une image de la Vierge qui s'y trouvait; et, d'après Jean de Nikou (trad. Zotenberz, Paris, 1883, p. 535), Domitien (évêque de Mélitène?), cousin germain de Maurice, « ordonna que l'on forcât, par contrainte, les juifs et les samaritains à recevoir le baptême et à devenir chrétiens. Mais ce furent de faux chrétiens ».

lui-même n'est pas invraisemblable, car les massacres entre juifs et chrétiens sous Phocas sont bien attestés¹ et il n'est pas impossible qu'un soudard comme Phocas ait pu penser que le meilleur moyen d'y mettre un terme était de supprimer les juifs, mais nous n'avons que le témoignage du Pseudo-Denys.

Il nous reste au contraire de nombreux témoignages relatifs aux persécutions et baptêmes des juifs sous Héraclius. D'après les uns, c'est une vengeance justifiée par l'appui que les juifs avaient prêté aux Perses; selon les autres, c'était une précaution politique parce qu'un songe ou des calculs astrologiques avaient appris à Héraclius qu'un peuple circoncisé mettrait son royaume en danger, et il avait rapporté aux juifs, auxiliaires des Perses, ce qui concernait, en somme, les Arabes.

L'appui prêté aux Perses par les juifs est bien attesté. Dès 521, ils auraient offert à Chosroès de lui fournir 50.000 hommes et de lui livrer la Palestine (cf. Théophane [a. 6021], *P. G.*, t. CVIII, 412-413). En 614, lorsque les Perses ont pris Jérusalem, ils auraient massacré les chrétiens et brûlé les églises. En retour, d'après Théophane, Héraclius leur aurait défendu d'approcher à plus de trois milles de Jérusalem. Cette défense, rapportée par Théophane à l'an 620, est rapportée par Cédrénus (transcrit depuis par E. Bonefidius, *Juris orientalis libri III*, Paris, 1573, p. 2) à l'an 19 d'Héraclius (629). Il n'est pas impossible qu'on les ait mis dans l'alternative de se faire baptiser ou d'émigrer. Eutychius dramatise cet incident et lui rattache un jeûne des Coptes (*P. G.*, t. CXI, col. 1089) : Il raconte qu'après la victoire d'Héraclius, les juifs lui portent des présents et en obtiennent par écrit la promesse de ne pas être inquiétés. Plus tard, à Jérusalem, Héraclius apprend la conduite des juifs, comment ils ont massacré les chrétiens et voulu livrer Tyr aux Perses (cf. *ibid.*, col. 1083-5), on lui demande de les supprimer, de crainte que lors d'une nouvelle invasion ils ne fassent encore cause commune avec les ennemis. Enfin on lui promet d'instituer un jeûne pour expier la violation de son serment. C'est pour cela, dit Eutychius, que les Coptes jeûnent encore, sans manger de fromage, d'œufs ou de poisson, la semaine qui précède le grand jeûne. Cette histoire est encore résumée dans Georges le moine, *P. G.*, t. CX, col. 833.

Agapius (éd. Vassiliev, II, *P. O.*, t. VIII, p. 466) raconte une histoire analogue des juifs d'Édesse. Théodore avait donné l'ordre de les massacerer parce

1. Voici encore le témoignage d'Agapius de Mabbouz, éd. Vassiliev, *supra*, p. 449 : « En la même année (8 de Phocas), il survint en Syrie un grand malheur. En voici la cause : Les juifs qui étaient là-bas et en Mésopotamie, eurent l'intention de tuer les chrétiens dans toutes les villes et de ruiner leurs églises. Pendant qu'ils étaient préoccupés de cela, ils furent dénoncés aux autorités. Alors les chrétiens se jetèrent sur eux et en tuèrent un grand nombre. Ayant appris cela, Phocas se fâcha contre les chrétiens [Michel le Syrien, II, 379, écrit : contre les juifs] et les chargea de lourds impôts à Antioche, à Laodicée et dans toute la Syrie et la Mésopotamie. »

qu'ils avaient aidé les Perses à persécuter les chrétiens. Mais l'un d'eux alla trouver Héraclius et obtint la vie sauve pour tous les autres. D'après Séb eos, les juifs d'Édesse, après le départ des Perses, avaient fermé les portes de la ville devant les Grecs et s'étaient ensuite réfugiés en Arabie d'où ils avaient appelé les Arabes à leur secours (*Histoire d'Héraclius*, trad. Fr. Macler, Paris, 1904, p. 94¹).

D'après l'*Histoire des patriarches d'Alexandrie*, éd. Evetts, *P. O.*, t. I, 492 :

Héraclius eut un songe dans lequel il était dit : « Une nation circoncise viendra contre toi, elle te vaincra et elle prendra possession du pays. » Héraclius pensa que c'était les juifs et il ordonna de baptiser tous les Juifs et les Samaritains dans toutes les provinces qui étaient sous sa domination.

Ce passage a été repris par Pierre ibn Rahib, *Chronicon Orientale*, trad. Cheikho, Paris, 1903, p. 129-130.

C'est en Occident que nous trouvons le plus de détails : Frédégaire le scholastique, contemporain d'Héraclius, nous apprend que l'empereur était astrologue et avait prévu que l'empire serait ravagé par des peuples circoncis, il avait donc écrit à Dagobert, vers 628, de faire baptiser les juifs² :

Cum esset litteris nimium eruditus, astrologus efficitur (Heraclius)³, per quod cernens a circumcisio gentibus divino nutu imperium esse vastandum, ad Dagobertum regem Francorum dirigens, petit (ab eo) ut omnes Iudeos regni sui ad fidem catholicam baptizandos praecepiteret. Quod protinus Dagobertus implevit. Heraclius per omnes provincias imperii tale idemque facere decrevit, ignorabat enim unde haec calamitas contra imperium surrecta esset. *Chronique de Frédégaire le scholastique* (suite de Grégoire de Tours), ch. LXV (année 629), *P. L.*, t. LXXI, col. 646-657.

C'est encore Héraclius qui aurait persuadé à Sisebut, roi des Wisigoths d'Espagne, de 612 à 620, de faire baptiser les juifs de son royaume⁴. Voici la loi portée par un Wisigoth, et telle que nous n'en avons trouvé aucune chez les Romains et les Grecs :

1. Séb eos raconte encore, *ibid.*, p. 102, que les juifs, pour prix de l'appui prêté par eux aux Arabes, avaient conçu le dessein de réédifier le temple de Salomon et avaient voulu faire massacrer les chrétiens. L'appui prêté par les juifs aux Arabes est encore mentionné par saint Maxime, lettre 15 (à Pierre), *P. G.*, t. XCI, 540.

2. Ce conseil n'a pas dû paraître trop extraordinaire, car Chilpéric, en 581, avait déjà fait baptiser beaucoup de juifs et avait été lui-même le parrain de plusieurs; Grégoire de Tours, *Historia Francorum*, VI, 17, *P. L.*, t. LXXI, col. 388.

3. Ce témoignage d'un contemporain n'est pas à dédaigner et se rouve confirmé par le contenu de quelques manuscrits grecs qui attribuent à Héraclius des écrits astrologiques et astronomiques, cf. Appendice, *infra*, p. [32].

4. Isidore de Séville dit que c'est au commencement de son règne que Sisebut a voulu convertir les juifs de son empire : « *In illo regni iudeos ad fidem christianam permovens, aemulationem quidem habuit, sed non secundum scientiam : potestate enim compulit quos provocare fidei ratione oportuit. Sed (sicnt scriptum est) sive per occasionem, sive per veritatem donec Christus annuntietur,* » *Opera*, Cologne, 1617, p. 277 A; Migne, *P. L.*, t. LXXXIII, col. 1073.

Cum veritas ipsa petere et pulsare nos deceat¹, praemonens quod regnum coelorum vim patitur : in nullo est dubium, quod ille induluae gratiae munus abhorreat, qui ad eam accedere ardenti animo non festinet. Proinde si quis judaeorum, de his scilicet qui nondum sunt baptizati, aut se baptizare distulerint, aut filios suos vel famulos nullo modo ad sacerdotem baptizandos remiserit, vel se suosque de baptismō subtraxerit et vel unius anni spatium post legem hanc editam quispiam illorum sine gratia baptismi transierit : horum omnium transgressor quisque ille repertus fuerit, et centum flagella decalvatus suscipiat, et debita multetur exilio poena : res tamen ejus ad principis potestatem pertineant, qualiter si incorrigibilem durior eum custodierit vita, perpetua in ejus cui eas princeps largiri voluerit, potestate permaneant².

Signalons enfin que, d'après Élie de Nisibe et Théophane, Léon III (717-741) aurait ordonné « que tous les juifs qu'il y avait dans son royaume fussent baptisés »³, et que, d'après Syméon magister, « la 7e et la 8e année de son règne (873-874), Basile le Macédonien a baptisé tous les hébreux de ses états »⁴.

Pour concilier tous ces textes, il faut remarquer d'abord que la multiplicité des baptêmes n'est pas impossible a priori. Maurice, Phocas, Héraclius, Léon, Basile peuvent avoir ordonné de baptiser « tous les juifs ». Des chroniqueurs racontent qu'au temps où l'on donnait un habit aux nouveaux baptisés, les envahisseurs normands se laissaient volontiers baptiser plusieurs fois et n'en changeaient guère leurs habitudes. On conçoit donc très bien qu'un ou plusieurs baptêmes ne pouvaient prévaloir contre la circoncision et que les baptêmes des juifs commencés sous Maurice (Jean de Nikiou) aient pu continuer sous Phocas (Pseudo-Denys), puis au commencement du règne d'Héraclius (Espagne, France), et enfin à partir du triomphe d'Héraclius (629) : le texte du Pseudo-Denys serait un témoin des premiers efforts, et la Didascalie de Jacob, complétée bientôt par un résumé final sur la vie de Jacob, témoignerait des derniers. Enfin le texte du Pseudo-Denys aurait été porté dans le résumé historique et reproduit au commencement de la Didascalie en remplaçant Jérusalem par Carthage (slave) et en remplaçant de plus Georges par Sergius (arabe et éthiopien) — le slave conservant encore le résumé final. — Nous aurions donc le schéma suivant :

1. *Leg. Visig.*, I. XII, tit. m, l. 3; citée par Baluze, ad annum 614. Cette loi a été portée par Ervīgius (680-687). Cf. *Monum. Germaniae historica: Leges Visig.*, I, 432. Les lois de Sisebut de l'an 612 sont moins radicales. *ibid.*, p. 418-423.

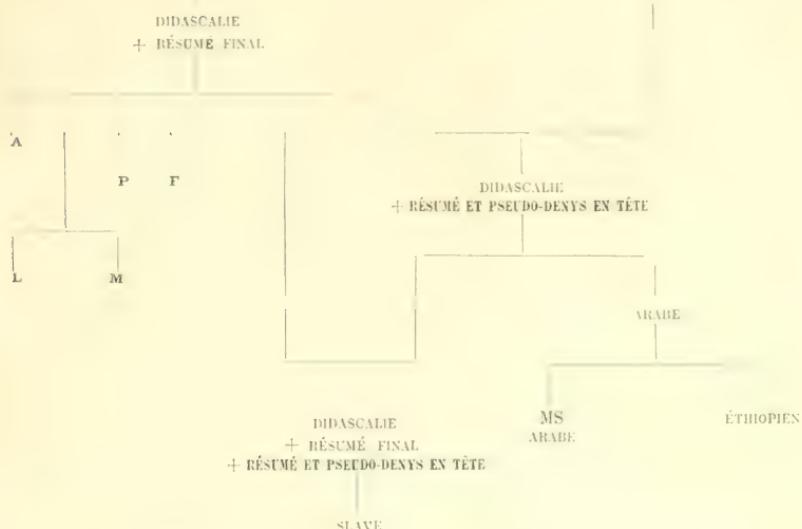
2. Ado de Vienne raconte que les juifs qui ne voulaient pas être baptisés en Espagne ont émigré en France, *P. L.*, t. CXXIII, col. 112.

3. Cf. Elie de Nisibe, *Chronographie*, trad. L. J. Delaporte, Paris, 1910, p. 100, et Théophane, *P. G.*, t. CVIII, col. 809. Elie place ceci en 719-720 et Théophane (à tort) en 714; item Agapius, *supra*, p. 504.

4. *P. L.*, t. CIX, col. 752-753.

DIDASCALIE

PSEUDO-DENYS

VII. HISTOIRE LITTÉRAIRE DE LA DIDASCALIE DE JACOB. — L'histoire des écrits utilisés par Jacob (ou qui l'ont utilisé) supposerait une vue d'ensemble des controverses anti-juives que nous ne pouvons encore donner. Nous nous bornerons à quelques notes sur deux écrits cités par M. Bonwetsch : La Doctrine d'Andronicus et le Dialogue de Papiscos et de Philon avec un moine, et sur un écrit de l'an 1500, analogue par sa cause, son auteur et son but à la Didascalie de Jacob.

1e *Doctrine d'Andronicus.* M. Bonwetsch a utilisé le ms. grec de Vienne n° CCLV (noté autrefois 339 parmi les *Cod. theologici*), cf. *Lambecii Bibl.*, ed. Kollar, pars V, Vienne, 1778, p. 355 (pour Nessel, *Catalogus*, Vienne, 1690, p. 198, le ms. porte le n° 118). C'est un in-folio de 138 feuillets, écrit sur papier et acheté à Chio par Jean Sambucus le 14 août 1567. Un autre manuscrit se trouve à Munich, cf. Hardt, *Catalogus codicium manuscriptorum Bibl. regiae Bavariae*, t. II, Munich, 1806, p. 85. Ce ms. grec, coté n° CXXXI, est un in-folio du xvie siècle, écrit dans l'île de Candie. — Lambecius et Hardt font l'histoire de l'ouvrage, *loc. cit.*

Nous en avons trouvé à Paris un nouveau manuscrit, non signalé au catalogue parce que la fin du titre, qui contient le nom de l'auteur, a été grattée. C'est le ms. 2750 A, fol. 109-249 v°, attribué au xiiie siècle par le catalogue.

Incipit : Η δογματικὴ τῶνδε τῶν λόγων γέροις, τὴν ἐρραινήν εξελέγχουσα πληγή· τὰς εὐσεβεῖς δείκνυσι τοῖς πιστοῖς τριβούσ. [Ἐγγράψα δ' αὐτὸν Ἀνδρόνικος ἐκ πόθου, ἀδελφό-

πατις Ἀνακτος¹ Αύστρων γένους Κομηνηοφύους², ἐκ σεβαστοκράτορος εἰς γῆν προσγιθεὶς, καὶ γλυκὸν βλέψυς φόξ³.

'Ἐπειδήπερ πολλοὶ τὴν τῶν παραχνόμων Ἰουδαίων ἐπεγγίρησαν παραστῆσαι δυσσεβεῖαν...

(Lambecius :) Dogmatica horum sermonum gratia, Hebraeorum refutans errorem, pias fidelibus demonstrat semitas; scripsi autem illam amore Christi ego Andronicus, filius fratris imperatoris Romanorum genere Comneni patre Sebastocratore natus, et in dulcem hanc vitae lucem editus. [(Hardt :) Huic Andronicus auctor est sacer studii frater (fratris filius) potentis Ausonum late soli, proimperator, quem satu Comnenides eduxit orbi et solis almo lumini].

Quum multi transgressorum judaeorum conati sunt demonstrare impietatem...

Résumé : Dans un court exorde, l'auteur nous apprend du moins qu'il habite Constantinople :

ώς δ' ἐνέτυχον οὐ μόνον ἐν ταύτῃ τῇ περιφύμῳ καὶ βασιλείδῃ τῶν πόλεων, ἀλλὰ καὶ ἐν Ὁρεστιάδι; καὶ Θεσσαλίᾳ; σοφιστῶν καὶ νομομαζόντων τῆς τῶν Ἰουδαίων ἀντιποιουμένων θρησκείας...

Lorsque j'eus rencontré, non seulement dans cette ville très célèbre et impériale, mais encore dans l'Orestie et en Thessalie, des sophistes et des docteurs de la loi qui discutaient au sujet de la religion juive...

Nous trouvons tout un cours de religion. L'auteur se sert de l'exemple des mathématiciens qui, dit-il (fol. 116^r), commencent par les éléments pour conduire peu à peu leurs disciples vers la perfection. Il traite de l'inconnaisable (fol. 112); du Père sans commencement (fol. 114^r); du Fils (fol. 115^r); du Saint-Esprit (fol. 125^r); de la Sainte Trinité (fol. 127); des deux natures et de l'unique hypostase du Christ (fol. 135). Il commente l'Ancien Testament depuis Adam et montre comment il prépare le Nouveau (fol. 135^r). Il montre que la Vierge est de la race de David⁴ (fol. 182^r) et que le Christ est venu (fol. 184^r); car les temps prédits par Daniel sont écoulés (fol. 193) :

Γέγονε μὲν οὖν ἡ τῆς Ἱερουσαλήμ ἀνάλωσις, ἐν τῷ, εφέντος τοῖς ἔτει τῆς ἡπέτειος τοῦ

1. Ἀνακτος Vienne. — 2. —ρρον; V.

3. Les mots entre crochets ont été grattés dans le manuscrit de Paris, mais les accents et les jambeuses qui subsistent encore permettent de constater qu'il portait le même titre que les manuscrits de Vienne et de Munich. — Voir la traduction latine, *P. G.*, t. CXXXIII, 797-924.

4. Andronicus cite ici ses sources, il cite un ouvrage juif : οὐκ ἀπό τῶν ἡμετέρων βίθεων τε καὶ δογμάτων, ἀλλ' ἐπέρας βίθεων τοὺς Ἰουδαϊκούς· ὃ δὴ βίθεων ἐν Ὁρεστίᾳ δενέτυχον πάρ' Ἡδίᾳ τοις Ἰουδαίοις νομεράσθει. Le texte ressemble beaucoup à celui de Jacob, mais le livre était différent, car il renfermait une longue addition, inconnue de Jacob, sur la généalogie de Joseph, qu'il nous paraît intéressant de signaler : Εἶχε δὲ γενεαλογίαν ἡ αὐτὴ βίθεος; καὶ περὶ Ἰωακεὶρ ἀπερίλλαχτος; τῆς ἐν τῷ κατὰ Ματθαίον ἄγιον εὐαγγέλιον γενεαλογίας. "Εἶχε δὲ ἡ Ιωακεὶρ εἰς τέσσαρες; (fol. 184) Ἰάκωβον Σίμωνα καὶ Ἰωάννην ἐν Σαλώνιμ; τῆς γενοτικῆς αὐτοῦ, καὶ θυγατέρας τρίις· τὴν τοῦ Ἰεροῦ καὶ τὴν Θίμην καὶ Σαλώμην, ητις καὶ συζυγεῖσα Ζερεζείρ τόν τοῦ Ἰάκωβον καὶ τὸν εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην προκηνυκεν. La suite est analogue au fragment attribué à Hippolyte, évêque de Rome, par Nicéphore Calliste, II, 3; *P. G.*, t. CXLV, col. 760, et se trouve résumée par Sophronius, *P. G.*, t. LXXXVII, 3, col. 3372. On lit enfin : ... ὅστε εἰναι τὴν τε Σαλώμην, καὶ τὴν Ἰεροῦ καὶ τὴν παρθένον θυγατέρας ἀδελφῶν θελεῖν τριῶν. οὗτος ἡ βίθεος τῶν περὶ τῆς παρθένου γενεαλογίαν ἡρμανόθηγειν, ἐδήλωε δὲ καὶ περὶ γενεᾶς Ιερών τοῦν Ἰουδαίων περὶ ὃν οὐ γρίπα νῦν λέγειν.

κόσμου κτίσεως. Εύρισκονται δὲ ἔως τοῦ ἐνεστῶτος ἑζανισχυλιστοῦ ὄντων καὶ δεκάτου ἔτους κιγγυάλωτοι οἱ Ἰουδαῖοι καὶ ἀθεοτελεῖτοι ἐπὶ γρύνους γῆλίους διακοσσίους πεντήκοντα πέντε...

La perte de Jérusalem est arrivée l'an 5563 de la création du monde (5563 — 5508 = 55). Jusqu'à la présente année 6818 (6818 — 5508 = 1310), les juifs sont demeurés prisonniers et sans roi durant 1255 ans (1255 + 55 = 1310).

L'auteur justifie le culte des images : le Christ lui-même, en envoyant son image à Abgar, a montré que leur culte lui plaisait (fol. 197). Après l'histoire de l'image « non faite de main d'homme »¹, viennent celles de l'image de Beyrouth (197¹) et de l'image près du puits de l'église de la Sagesse de Dieu (Sainte-Sophie) (fol. 199). Le baptême et ses figures (fol. 200); ne plus observer la loi juive (fol. 206¹), car Dieu a rejeté le peuple juif (212¹). Sur les souffrances du Christ (222¹); la résurrection (223¹); le dimanche (224¹). Un être humain peut-il éviter la corruption (231). Pourquoi dit-on que le Christ a mangé après la résurrection (231¹). Seconde venue du Christ (235¹). Les châtiments (239).

Desinit : παρὸν γὰρ τῆς θείας γραφῆς φίλον εἶναι τὸ κατὰ δύναμιν τῷ θεῷ δειδιδάγματος. Οὐκοῦν τῷ ἀνέργῳ καὶ ἀθανάτῳ βεστεῖ, καὶ ποιητῇ τῶν κιώνων μόνῳ σοφῷ θεῷ, εἴη δέξα, κράτος, τιμὴ καὶ προσκύνησις, σὺν τῷ μονογενεῖ καὶ συμφρενῖ καὶ συντιθέμενῳ θεῷ, καὶ τῷ παναγίῳ καὶ ἁγαγῷ καὶ ζωοποιῷ πνεύματι, νῦν καὶ ἵστι καὶ εἰς τοὺς κιώνας τῶν κιώνων. Αμάν.

D'après le passage que nous avons reproduit et qui se trouve aussi dans les mss. de Vienne et de Munich, l'ouvrage a donc été écrit en 1310 et ne peut plus être attribué à Andronic Comnène († 1184). Le manuscrit de Paris n'est pas un autographe, car il semble avoir été écrit par un scribe de profession qui laissait en blanc la place des lettres à mettre en rouge et écrivait en marge en face la lettre convenable. Pour une partie de l'ouvrage la lettre rouge n'a pas été écrite. Le manuscrit 2750 A ne serait donc pas du XIIIe siècle mais, au plus tôt, de la fin du XIV^e².

Quant au contenu, on trouve certainement des points de contact avec la Didascalie de Jacques, comme la désignation du Messie juif par le mot Ἐλειμένος et quelques discussions chronologiques. Mais l'ouvrage d'Andronicus a plus d'ampleur, un plan tout différent, des citations différentes rangées dans un autre ordre; nous ne croyons donc pas qu'il y ait eu aucun emprunt

1. Le récit est analogue à celui des Ménées : Abgar avait envoyé son meilleur peintre pour lui rapporter le portrait du Sauveur et le peintre ne pouvait le fixer parce qu'il y découvrait toujours de nouvelles beautés. « Ces choses ne pouvaient échapper à celui qui sonde les reins et les cœurs, » mais il demanda un linge (*ὅβοντα*) que l'on a coutume d'appeler *μανδύα*, il l'appliqua sur son visage, y imprima son image et la donna au peintre pour la porter à Abgar.

2. Il n'en est pas moins le plus ancien et servira de base à notre édition, si nous avons un jour le loisir d'éditer (ou de rééditer) l'ouvrage d'Andronicus. Cf. Krumbacher, *Byz. Lit.*, Munich, 1897, p. 91.

immédiat. La généalogie de la Sainte Vierge, dont M. Bonwetsch a reproduit un fragment d'après Andronicus, suffit à démontrer notre assertion. Elle s'étend chez Andronicus *plus loin* que chez Jacob et ne peut donc pas avoir été prise chez ce dernier (cf. *supra*, p. [28], note 4).

2° Le Dialogue de Papiscos et de Philon avec un moine.

Ce Dialogue a été édité par A. C. Mac Giffert d'après trois manuscrits : Paris 1111, Venise 505 et Moscou 314. Il donne aussi au Messie juif le nom Ἰησοῦς, de plus il commence aussi par demander aux chrétiens pourquoi ils adorent les croix et les images¹. Il est donc, sous sa forme actuelle, postérieur à la Didascalie de Jacob, mais il ne semble pas non plus en dépendre directement. Signalons du moins qu'il existe à Paris, non pas un, mais quatre manuscrits de ce Dialogue qui sont : 1111, du xie siècle; 854, du xm^e siècle, fol. 220-225; 1000, du xive siècle, fol. 254-264; 1788, de l'an 1440, fol. 239-246². Dans les deux derniers manuscrits, l'ouvrage est anonyme et offre d'ailleurs de nombreuses différences avec l'édition :

Incipit du 1788 : Διάλεξες Ἰουδαίου καὶ Χριστιανοῦ.

Ἡρώτησεν Ἰουδαῖος Χριστιανὸν λέγων· Διὸς τοῦ θεοῦ παραγγεῖλκυτος μὴ προσκυνεῖν ζῷοις, ὑμεῖς ταῦτα σκέψεσθε καὶ προσκυνεῖτε, τὸν σταυρὸν φημι καὶ τοὺς εἰκόνας;

'Ο Χριστιανὸς εἶπε· Διὸς τοῦ θεοῦ προσκυνεῖτε τὸ βιβλίον τοῦ νόμου ἐκ δέρματος τυγχάνον, ἐν ἀκαθαρτίᾳ κατειργασμένον, ἢ διὸς τοῦ Ἰακὼβ προσεκύνησεν ἐπὶ τοῦ ἄκρου τῆς ῥάβδου τοῦ Ἰωσήφ;

'Ο Ιουδαῖος εἶπεν· Ἐγὼ κανὸν προσκυνῶ τὸ βιβλίον τοῦ νόμου, οὐ τὴν φύσιν τῶν δερμάτων προσκυνῶ, ἀλλὰ τὴν δύναμιν τῶν ἔργων ἐν κώτῳ. Καὶ ὁ Ἰακὼβ προσεκύνησε τὴν ῥάβδον, οὐ τὸ ζῷον προσεκύνησεν, ἀλλὰ τὸν κρατοῦντα αὐτὸν Ἰωσήφ ἐτίμησεν.

Dispute d'un juif et d'un chrétien.

Le Juif demanda au chrétien : Pourquoi, lorsque Dieu ordonne de ne pas adorer les bois, les révérez-vous et les adorez-vous? — je parle de la croix et des images.

Le Chrétien dit : Pourquoi, vous aussi, adorez-vous le livre de la loi qui est fait de peau et (confectionné) dans l'impureté, et pourquoi Jacob a-t-il adoré l'extrémité du bâton de Joseph?

Le Juif dit : Lorsque j'adore le livre de la loi, je n'adore pas la nature des peaux, mais la vertu des paroles qu'il contient. Et Jacob adora le bâton; non qu'il adorât le bois, mais qu'il rendit honneur à Joseph qui le portait.

Nous chercherons peut-être un jour si l'on n'a pas là un simple remaniement, postérieur aux persécutions iconoclastes, du petit traité attribué à saint Athanase qui figure à la fin des questions à Antiochus, *P. G.*, t. XXVIII, col. 684, mais que l'on trouve souvent isolé et même anonyme, comme dans le ms.

1. On sait que, d'après le patriarche Nicéphore, *P. G.*, t. C, col. 528, c'est un juif de Tibériade qui a déchainé la persécution iconoclaste en promettant longue vie au calife Yézid (680-683) s'il faisait détruire toute figure et toute peinture d'hommes et d'animaux. Théophane, *P. G.*, t. CVII, col. 809, rapporte le même fait de manière moins exacte.

add. 34060 du Brit. Mus., du xve siècle, fol. 396 et dans les mss. d' Oxford, Misc. VII, du xvie siècle, p. 86 et Misc. LVI, du xve siècle, fol. 50^r-60.

3e Il existe un ouvrage assez curieux qui ressemble sinon pour le contenu, du moins pour le mobile et le but, à la Didascalie de Jacques; c'est le *Liber de confutatione hebraice secte magistri Johannis Baptistae gratia Dei artium et medicine doctoris*. Ex officina Martini Flach, civis Argentinensis, 1500.

Jean Baptiste est aussi un juif, qui a eu l'occasion d'entendre les dominicains de la Minerve interpréter les prophéties. Il s'est converti, s'est fait dominicain et il écrit aux juifs pour leur persuader de se convertir aussi.

L'ouvrage est divisé en trois parties : I, De la première venue du Christ, des mystères accomplis à sa venue; treize prophéties¹. II, De la seconde venue du Christ au temps de Gog qui est l'Antechrist; douze prophéties (Deut., xxviii; Isaïe, 1; Jér., xxiii, xxx, vii, xxxi; Ézéch., xxxvii, xxxviii, xxxix; Joel, ii; Abdias; Michée, iv; Zacharie, xi-xiv). III, Les juifs sont réfutés *per probabiles figuras et per exempla et morales rationes*. L'ouvrage est précédé de deux lettres, l'une *Reverendissimo Bernardino Larauagail, sacro sancte romane ecclesie tituli sancte crucis in hierl'm presbytero cardinali episcopo saguntino*, l'autre adressée aux juifs. Voici les quelques lignes de cette dernière qui nous renseignent sur l'auteur :

Johannes baptista gratia Dei² : a deo patre et domino nostro Iesu Christo rege regum et domino dominantium de lacu miserie et de luto fecis ad eternam salutem vocatus : iudeis omnibus conversionem et sanioris consilii spiritum.

Quum causas non sperate apud vos conversionis mee amicorum plerique a me perquirerent, quum earum que sepius et his precipue temporibus judeos ad christi fidem ducunt : nulla in me reperirent. Non enim vis, non bonorum fortune ante conversionem indigentia... nec vestre discipline seu rerum ignorantia ad christi fidem me traxit. Idcirco per has meas vigilias lucubrationesque eas vobis aperire et demonstrare proposui. Seitis enim cum vetus testamentum hebraicasque super eo expositiones : ac thalmuthaicam doctrinam apud vos didicissem : inter religiosos postea ordinis predicatorum fratres sancte Marie apud minervam in urbe me diu versatum fuisse ipsorumque predicationes ac expositiones super prophetiis de messya loquentibus sepius audivisse quas cum ab expositoribus vestris variare perciperem : que a teneris annis hebraicis imbutus eram : illas a vero prophetiarum sensu alienas putavi. Unde et fidem vanam quoque censem. Sed cum iudeis adessem : audi remque sepius : ambiguus hesitare cepi...

Il est intéressant de trouver réalisées au xve siècle les conjectures imaginées pour Jacob au viie, à savoir : un juif, Jean Baptiste, converti par per-

1. Jean Baptiste cite à l'occasion l'hébreu, le latin, l'exposition des juifs, Onqelos, le chaldéen.

2. L'auteur figure donc dans les catalogues à : Gratia Dei, qui est donné comme son nom.

suation, qui écrit sur la venue du Christ pour convertir aussi ses anciens coreligionnaires.

MODE D'ÉDITION. Nous n'indiquons pas en général les changements de ponctuation et d'accents. Nous indiquons les changements de lettres. Nous laissons subsister des *prosthétiques* que l'auteur prodigue et de petites irrégularités comme *μετὰ ἐλέου* (pour *μετὸν ἐλέου*) qui caractérisent ce texte. Un certain nombre de mots manquent d'ailleurs dans nos Dictionnaires.

Nous n'ajoutons pas de traduction française, parce que la traduction donnée par M. Grébaut pour l'éthiopien est suffisante pour guider le lecteur du grec; d'ailleurs la moitié du texte est formée de citations de l'Écriture que l'on trouve traduites partout. Le présent travail peut donc être placé à la suite du premier fascicule du Sargis d'Aberga (t. III, fasc. 4) où se trouve sa place logique, et nous éditerons le reste du texte grec à la suite de la seconde partie du Sargis d'Aberga qui va paraître. Nous indiquons dans notre texte les paragraphes de la traduction de M. Grébaut et, entre crochets, en caractères gras, les pages correspondantes du tome III (555 à 643), pour permettre au lecteur de trouver facilement, dans le tome III, la traduction française qui correspond au grec. Nous rejetons aux variantes tous les passages qui ont chance d'être des additions. Les mots entre <> sont ajoutés par nous. Les tables des noms propres, des mots et des locutions remarquables, des matières par ordre alphétique et analytique se trouveront à la fin du Sargis et du grec. Voir le tableau des sigles à la page [2].

F. NAU.

APPENDICE

HÉRACLIUS ASTROLOGUE ET ASTRONOME.

I. — Deux manuscrits de Paris renferment des fragments d'une petite pièce astrologique attribuée à Héraclius. Ce sont *suppl. grec* 684, fol. 195^r-196^r et *grec* 1630, fol. 76^r-77^r. Voici le commencement du texte 684 :

Βροντολόγιον ἀποτελεσματικὸν πατὴ μέτρου τῶν δώδεκα ζῳδίων, καθὼς ὁ πίναξ τοῦ ζῳδιακοῦ περιέχει, συνταχθὲν ὑπὸ Ἡρακλείου τοῦ βασιλέως, ἐν τῇ ἀστρονομίᾳ κινήσεως.

'Εστὶ δὲ ὁ πίναξ οὗτος.

'Απρίλιος' — Μήνη Ἀπρίλιος, αἱ καὶ δευτέρη τοῦ μηνὸς κρίσι· γάρ καὶ δὲ ταῦρος· εἴ καὶ σὲ διδύμος· ζ' καὶ η' καὶ θ' κάρπινος· εἰ καὶ τα' λεόνας· ιδ' καὶ ιγ' παρθένος· ιδ' καὶ ιε' καὶ ιε' ζυγός· ιζ' καὶ ιν' σκορπίος· ιθ' καὶ ι' καὶ ια' τοξότης· ιε' καὶ ιη' αἰγαλίεως· ιδ' καὶ ιε' ιδρογόρος· ιη' καὶ ιζ' καὶ ιη' καὶ ιη' καὶ λ' ιγόης.

Brontologion qui tire les présages d'après la disposition des douze signes selon

que la table du zodiaque les contient, composé par l'empereur Héraclius, d'après le mouvement astronomique.

Voici cette table :

Avril. — Au mois d'avril, 1er et 2, le Bélier; 3 et 4, le Taureau; 5 et 6, les Gémeaux; 7, 8 et 9, le Cancer; 10 et 11, le Lion; 12 et 13, la Vierge; 14, 15 et 16, la Balance; 17 et 18, le Scorpion, 19, 20 et 21, le Sagittaire; 22 et 23, le Capricorne; 24 et 25, le Verseau; 26, 27, 28, 29 et 30, les Poissons¹.

Il n'y a aucun présage, mais seulement une table analogue pour les mois de mai, juin, juillet, août; puis on trouve un autre sujet au fol. 196^r.

Le Ms. 1630 a pour titre :

Σύνταγμα Ἡρακλείου βασιλέως ἐκ τῆς ἀστρονομίας κανόνων.

Traité de l'empereur Héraclius, d'après le mouvement astral.

On trouve ensuite la table précédente, hors la différence signalée en note du 27 au 30. Le présent manuscrit ajoute aussi les noms macédoniens des mois : Απριλίας ἥτοι: Ξυντζίας, puis mai, juin, juillet, août, septembre, octobre; on trouve ensuite Μήνη Νοέμβριος ἥτοι: Δῶς, mais le reste de la page est blanche.

H. — Plusieurs manuscrits renferment un traité astronomique, pour servir d'introduction aux règles manuelles de Ptolémée, que l'on a de sérieuses raisons d'attribuer à Héraclius :

Incipit : "Οσα δεῖ προειδέναι τοὺς ἀρχηρέων τῶν προγείρων κανόνων.

"Οτι δὲ σύστασις τῶν κανόνων γέρουνε²...

Le traité est anonyme dans les manuscrits grecs de Venise 323 et 325, du xve siècle (cf. J. Morelli, *Bibl. regiae divi Marci Venetiarum custodis Bibl. manuscripta*, I, Bassani, 1802, in-8°, p. 205). Il est anonyme aussi dans le manuscrit de Paris grec 2492, du xive siècle, mais on lit au haut dans la marge : « Ce livre est de l'empereur Héraclius, comme on le voit aux années écoulées depuis Philippe » : ἄνακτος ἔστιν δὲ βίβλος Ἡρακλείου...

Le Ms. de la Bodléienne d'Oxford, Cromw. XII, du xve et du xvie siècle, porte notre traité, p. 1025, avec le titre ἄνακτος ἔστιν δὲ βίβλος Ἡρακλείου (cf. *Catalogue Covo*, p. 438). Comme ce traité est précédé et suivi des mêmes traités dans le Ms. de Paris et dans le Ms. d'Oxford, nous nous demandons si le dernier n'est pas une transcription du premier et s'il n'aurait pas mis dans le texte le titre qui figure à Paris en marge. Il semble donc bien que le traité est anonyme, mais, comme le dit le manuscrit de Paris, il est daté clairement et attribué à Héraclius par une phrase du premier chapitre que nous citons, d'après Morelli, avec les variantes du manuscrit de Paris, fol. 117^r (P) :

'Ως εἶναι ἀπὸ τοῦ πρώτου ἔτους Φλίππου μέχρι τῆς οικοταξίνης ἑθούμης ἐπινεψά-

1. Le Ms. 1630, identique jusqu'ici au 683, porte maintenant : 26, 27, les Poissons; 28, 29, 30, le Bélier.

2. *Desinil* (fol. 167) : καὶ εὐρισκόμενα κατὰ τὴν ἀποστολικὴν καὶ τῶν ἀγίων πατέρων παράδοσιν τὴν ζωοποίην ἀνέστασιν Χριστοῦ τοῦ θεοῦ ἡμῶν ἐπιτελοῦντες, χρίσοντες, καὶ διτάζοντες τὸ πανάγιον αὐτοῦ ὄντα τὸν τὸν ἀνάργυρο πατρὶ καὶ θεοποιῷ καὶ παναγίῳ πνεύματι, νῦν καὶ ἡσὶ καὶ εἰς τοὺς αἰώνας τῶν γίγνων. Ἀράν.

σεως τοῦ ἐννέατου ἔτους τῆς εὐδοκίας θεοῦ ἡμετέρας βασιλείας ἔτη δομή¹, τουτέστιν ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ γρόνου² Φιλίππου, μέχρι τοῦ πρώτου ἔτους τῆς βασιλείας Κωνσταντίνου τοῦ τῆς θείας λάζαρος τυγχόντος [ἔτη γλω³]⁴, καὶ ἀπὸ Κωνσταντίνου μέχρι τῆς ἐνισταμένης γ'⁵ ἑπταεπίστασεως ἔτη τικ'⁶.

De sorte qu'il y a, depuis la première année de Philippe jusqu'à la présente septième année de l'indiction — qui est, par la grâce de Dieu, la neuvième année de notre règne — 942 ans, c'est-à-dire depuis l'époque de Philippe jusqu'à la première année du règne de Constantin, d'heureuse fin, 631 ans (Paris : 627) et, depuis Constantin jusqu'à la présente septième année de l'indiction, 311 ans (Paris : 315).

L'ouvrage a donc été écrit en 618, où la neuvième année d'Héraclius concorde avec la septième année de l'indiction⁷. La différence des chiffres des deux manuscrits a peu d'importance, parce que le chiffre 942, qui est le plus important, leur est commun et se trouve encore répété plus loin dans le manuscrit de Paris.

Étienne le philosophe, qui vivait peu après Héraclius (cf. Agapius de Mabboug, éd. Vassiliev, *supra*, p. 465), nous apprend aussi que l'auteur de cet ouvrage se nommait Héraclius⁸, et Frédégaire le scholastique, nous l'avons vu, écrivait que l'empereur Héraclius était un astronome. Nous avons donc bien des motifs pour lui attribuer ce traité. Ducange en a édité trois chapitres en appendice à la chronique pascale, édités déjà par Dodwell dans l'appendice *ad Dissert. Cyprian.*, p. 128⁹. — Nous n'avons garde cependant de conclure avec Frédégaire que c'est l'astronomie qui a poussé l'empereur à persécuter les Juifs. Héraclius, qui avait cru trouver dans le monothélisme un terrain d'entente pour les monophysites et les diphysites, et qui avait voulu les contraindre à se réconcilier, a pu vouloir aussi, dans une simple vue politique, faire entrer les Juifs dans une unité qu'il rêvait en vain.

F. NAU.

1. γράμμου αὐτοῦ P. — 2. P : ἔτη γλω¹. — 3. ἑβδόμη; P. — 4. τικ' P.

5. D'ailleurs la première année de Philippe est l'an 323 avant notre ère et 942 — 324 = 618. Mais, d'après le manuscrit de Paris, Héraclius place la première année de Constantin en 618 — 315 = 303, au lieu de 307. Cette date 315 est d'ailleurs encore répétée à la page suivante et n'est donc pas une faute de scribe.

6. Étienne dit que Théon, Héraclius et Ammonius se sont servis des années de Philippe et des noms des mois égyptiens, tandis que les plus récents ont pris les années des chefs perses et les années arables (cf. *De arte mathematica*, cité dans le *Catalogus codic. astrologorum graecorum*, II, Bruxelles, 1900, p. 181); notre auteur utilise précisément les années de Philippe (on le voit déjà dans les quelques lignes que nous en citons) et les nous égyptiens des mois. C'est donc sans doute lui qu'Étienne a en vue.

7. Cf. *P. G.*, t. XCII, col. 41 et 1124-1132

* ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ἸΑΚΩΒΟΥ

νεονικηπίστου, βαπτισθέντος ἐπὶ Ἰηρακλέου τοῦ εὐπειθεστάτου βασιλέως παρὰ γνώρηγ έδειν, πρὸς τοὺς ἔξ Ιουδαίους χειρὶ νεο-
κηπίστους, προφάσεως ἀγαθῆς αὐτῷ γεννημένης, τοῦ ἐπεγγόνου
τὸν Κύριον. "Οὐτε οὐδὲ σαδδικτίζειν μετὰ τὴν Κυρέου παρουσίαν,
καὶ ὅτε ἀληθῶς κύτης ἐστιν ὁ Χριστὸς ἡ ἐλθόντων καὶ οὐχ ἔτερος.

6. LA VENUE DU CHRIST. — Ο νόμος καὶ οἱ προφῆται τὸν ἐγγόμενον Χριστὸν, τὸν ἥλιον τῆς δικαιοσύνης², ἐκάρπεν. Αὐτὸς οὖν ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται, τὸν ἐκ τῆς ἡλίκης Πεσσοῦ³ ἐγγόμενον, καὶ δικαιούσην ἔωσαμένον τὴν ὀστὺν αὐτοῦ καὶ ἀληθείαν ἀλειμμένον τὸν πλευρὰν αὐτοῦ⁴ <ἐκάρπεν>. Ηρακλήνουσκαν τὴν αὐτοῦ ἔλευσιν, καὶ δὲ αὐτοῦ σώκεσθαι πᾶσαν τὴν φύσιν τῶν ἀνθρώπων ἐδικτύωσαν, ἐμπνεύμονοι ὅντας ὑπὸ τοῦ ἥγιου πνεύματος, καὶ τὴν γέννησιν τοῦ ἀλειμμένου, καὶ τὴν ἐνανθρώπισιν, καὶ τὰ δὲ αὐτοῦ μεῖλοντα γίνεσθαι θάρατα, καὶ τὸ πάθος, καὶ τὸν στυξὸν καὶ τὸν θάνατον, καὶ τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν, καὶ τὴν εἰς οὐδανὸν αὐτοῦ ἄνδον. Καὶ τὴν μετὰ τῶντα ἔλευσιν Ἐρμολάχου τοῦ διαβόλου καὶ πλάνου, ἐδίλεποισαν αὐτὴν ἔως τριῶν ἡμετοῦ ἐπῶν⁵, καὶ τὴν αὐτοῦ ἀπώλειαν, καὶ τὴν δευτέραν καὶ μεγάλην καὶ μπερένδηζον καὶ φοβερὰν καὶ δρυπτὴν περιουσίαν τοῦ αὐτοῦ πάλιν Χριστοῦ, τὴν μεγάλην ἡμέραν Κυρίου καὶ ἐπιφανῆ⁶, καθὼς εἶπεν⁷ οἱ προφῆται, ἐν τῇ μελλεῖ ἀποδούνται ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔγγονα αὐτοῦ⁷, [561] καθὼς

1. Voir Sargis d'Aberga, p. 560. Les premières pages de l'éthiopien (pp. 555-560), de l'arabe et du slave manquent ici, mais les pages 557-560 (moins l'incident de Sérgis) se retrouvent à la fin du grec. — 2. Mal., iii, 20; — 3. Is., xi, 4. — 4. Cf. Is., xi, 5. — 5. Au lieu de trois ans et demi, l'éthiopien porte « sept ans et trois mois ». — 6. Joel, ii, 11; cf. Actes, ii, 20. — 7. Cf. Rom., ii, 6.

1. C : Ήρακλιον (syr. : Phocas) | F erudit ἐπειδηστάτου || 2. F add. (p. 78c) και Γεωργίου (arabie et
éth. : Σεργίου), ἐπάρχου τῆς Καθηγαινασίων πόλεως (syr. : Georges, préfet à Jérusalem et dans toute la
Palestine) (PLM om.) | F : 'Ιου. νεοβαπτίστου χάρις' || 3. C. C : αὐτὸν | F : γενεμένης || 4. F : τὴν του
Χριστοῦ παρ. || 5. G. om. (pr. 6) || 1-5. LM habent titulum: Αὔγος τῶν Ἰσακίων νεοβαπτίστου ἀπὸ 'Ιου
δαίου' βαπτιστούς ἐν Ἀραβίᾳ τῇ τοις γράμμοις 'Ηρακλιον τοῦ βασιλέως περὶ τὴν κυριεῖσσαν'. | 6.
αὐτῷ ἀμειδόλιας περὶ 'Ιουτῆς Θεοδώρου και Ἰσακίου' (Ἰσακίον I.), και εὐτῷ ἀπὸ 'Ιουδαίου νεοβαπτίστου'
6. M : ὁ νόμος ἡ ἄνοιξ | F (I. Xp.) : Ἱεροῦ 7. M (I. τὸν ἥμιν — προτ. τὸν) : ἔκρηταν εἶναι τὸν ἥμιν τοις δαι
M : ἴρημάνων ἐπὶ τὴν ἥμιν || 8. C : Ιεροῦν | FL : εὐημένον; M : εὐημένος; C : ἡλιμένος | 9. M : τὰς πιεσες;
M om. προτ. τ. αὐ. Ε. | CF : εὐτόν. Ηρακλίνων τάν: B : αὐτὸν προειμένων, . και . τὴν | 10. M : αὐτοῖς
post ἀνδρόπον | F : δυτες || 11. M : τοῦ αὐτοῦ ηειρρ. | C : ἡλιμένος | S. om. (τι και και | 13. M : αὐτοῦ
ἀνάττ. | M add. (p. 78d) καὶ τὴν ἐξ οἰνων αὐτοῦ καθίστρων | M : ἴρημάλιον || 14. S. om. (pr.) και | S :
ἔξι. πλάνων | FM : ἰδήτωσα τὴν οἰν; | M : και ηι. | C : ηειρρος | 15. M : πάντις ἀνώλ. | C : ἡλιμένια. FM add
και τὴν τοι κόσμου συντέταξι | M. om. και μη. και οπ. και φο. και φρ. || 16. MF. om. πειτε | F (I. Xp.)
17. Ηειρρ. | M om. τὴν — προειμένων || 17. M : ἡλιμένοις | MF add. (p. 78c, ἀνδρόπον | F. om. τά

λέγει: Δανιήλ ὁ μέγας προφήτης. Φησὶ γάρ: « Έθεώρουν καὶ ἴδον μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ, ὡς σὺν ἀνθρώπῳ, καὶ ἔφθασεν ἕως τοῦ παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν καὶ αὐτῷ ἐδόθη ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ βασιλεία, καὶ πᾶσαι φύλα <καὶ> γλῶσσαι δουλεύουσιν αὐτῷ¹. »

Ἐδίδαξεν οὖν ἡμᾶς ἡ θεία γραφὴ, ἵνα μήτις πλανηθῇ καὶ δέξηται ἄλλον ἀντὶ τοῦ ἀληθινοῦ ἐργομένου ἡλειμμένου, καὶ τοὺς χρόνους τῆς ἑλέσσεως τοῦ Χριστοῦ ἐμάκνυεν.

Ο πατήρ δὲ τῶν οὐλών, ὁ οὐράνιος Θεός ἡμῶν διὰ Δαβὶδ οὗτος λέγει περὶ τοῦ οἰου κύτου·

— Ταῦτα δὲ προώντες μετέβησε μὲ σίγου τὸν Χειρόπ. τὸν ἐκ τῆς ἀνάστασης Μαρία

— Ακού επιτέλους, περάσας μηνα τρεις, τέλος της ένταξης στην ομοσπονδία των Ελλήνων, οι Έλληνες από την Κύπρο και την Καρπάθο, πέρι του Χριστού σύν θεολογίαν, **[562]** τέλος δι θείας γραφής της πατέρας Χριστού, είδε βαθύτερον θέλοντας επιστούμενον, «Επειγόντες γάρ οι καρδιές τῶν θύμων

τας περὶ Αριδ. 55, οὐδὲ μετανοῶν τούτων εἰπεῖν τίς τοι γένος εἶπεν, καθόδη λέγει Περικλῆς³ ὅ προσφέρεται, ἐν κραυγῇ πλειᾷ καὶ μεγά⁴, ἐπελανθίζουσεν ὑπὸ τῶν διακελου, τοῦ πάντας τοῦ φύσεως ἀπομένειν· τὸν γάρ ἄνθρακα τοῦ σεβεττίου ὑπέστη δι⁵ αὐτῷ τοῦτο ἔδοξεν

τον μη γνώμεν πάντας, την οποίαν διέπει ο Θεός, ένα εὐγένωμεθα καὶ ἐρευνῶμεν τὰς ἀγίας γραφές, ένα γνώμεν πότε ἔχεται ὁ Χριστός καὶ διαγνώσκεις ἡμῖν· ἡμεῖς δὲ κατὰ σύζηταν ἐποίουμεν ἑως τοῦ ὄρθρου τὰς.

⁵⁶³ καὶ οὐ μέλει ὑπὲν περὶ τῶν εἰσιναι μεταβολῶν.

Θείκων, καὶ διὸ τοῦτο οὐκ ἐνοήσαμεν τὴν ἔλευσιν τοῦ Χριστοῦ, καὶ οὔτε ἐγράψαμεν διὸ
τοῦτον εἰπόντας τοῦ πατρός τους: « ὁ ἐργάζεσθαι θέλει καὶ οὐ γνοίεται³ »· καὶ πάλιν

⁸ CONVERSION DE JACOB. — Ἐγώ δὲ φέντε πάρα πολὺ Θεού ἐπιλαβόμενος ὅτι

οι γεννηθείς καὶ τὰς άγιας Μαρίας γεννήσεις, καὶ εὐχαριστώ τῷ Θεῷ ὅτι καὶ μὲν ἀπότολος ἐπέτικάν με καὶ ἐπέτικάν με γεννητούν· Ήττος δὲ ἐδειπέτικάν με, γυνής καὶ

1. Dan., vii, 13-14. — 2. Ps. xciv, 8-9 (Hebr., iii, 8-9). — 3. Cf. Is., vi, 10. — 4. Luc, xxi, 34. — 5. Hab., ii, 3. Le texte reçu porte : ὅτι ἐργάζετος ἦσαν, καὶ οὐ μὴ γενιστοῦ. — Eusèbe, Athanase, Cyrille

1. Μ : δ προτ. Δανιήλ. Γ'Ν' : (ι. ἦται γάρ τοι) οὐτε ἔπειρουν, τησσι (om. M) || 2. FM add. (p. ἀνθρ.) ἐργάζενος (GS om.) | ξηρας (Ἐργάζεν L) post ἡμέρων Μ || ἔπειδην C || 3. C om. (α. τιμῆς) ἢ 1° G : τιμῆς | G :

δέξεται τὸ Β : (Ι. καὶ δέξ.) [καὶ εὐηγέρτα] | MS om. καὶ δέξ. (FG add.) | M om. τοῦ || 5. C : ἀληθεινοῦ | C : ἡδύμενος; M : Χριστοῦ ἡδύμενου | MS add. (p ἡδ.) δεχόμενος (FG om.) | M om. καὶ τοῦ — μάρπις ὅμοιος ἐστιν (in fine τῷ 7) | F : (L. Xp.) Ἐπόστολος | C : ἐμάρτυρας; S : ἐμάρτυρας οἱ προφῆται || 6. Δεῖ ποιεῖ | EMS om. τοῦ || 7. C : μάρτυρες οἱ προφῆται | S : ἐμάρτυρες οἱ προφῆται | B : μάρτυρες οἱ προφῆται || 11. E : δέξῃ || 12. S : σύνει | FG om.

οντας σε την οικία του πάτερος της, η οποία ήταν στην πόλη της Αθήνας, και έτσι ο Φίλος έπειτα από την θρησκευτική επίδειξη της στην Αθηναϊκή Επανάσταση, έγινε μέρος της αριστοκρατίας της πόλης.

17. F: (Ι. καὶ θύμ.) Πα σάση, Γ: ἔτρόμανες; B: ἔτρόμανες | S: | Ι. έος τοῦ φ. θ. ισπε ad mortem | F om. θύμ. | 18. F: ἐκουμένες; P: κοιμάνεθε | P ἀμάρτανόμεν; C: ήμαρτάνομεν | 19. F:

Επειδημέν; CS : ἐπειδημένος (G: add. xai) | FG : οὐκ ἐπειδή || 20. G. om. (P. frg.) xai || B : οὐδὲ || 21. FG. om. xai πάντων || 22. P. om. δι || 23. M. om. ἡς ἐπώνυμος — ναρστίας || 24. F. om. δι || 25. S : (I. δι) γάρ || 26. PS. om. ξερχόντων xai | G : αὐλούθρων | M : οὐκ ἐπωνυμος — βαθέως post ἐπλανήτην

τοὺς προφῆτας τῇ Ἑλληνίδι γλώσσῃ ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας γεώμενος βιβλία δὲ τὰ φέρων Χριστιανῶν, ἀπὸ ἑνὸς μοναστηρίου ἐν Καρπαχένη, ζητῶν μάρπις ἐπιλανθήνην βαπτισθεῖς· καὶ γενόμενος χριστιανός. [564] Καὶ εὗρον λέγοντα τὸν κύριον Ὡμοῦσον, μᾶλλον δὲ τὸν πνεῦμα τὸ ἄγιον διὰ Μωυσέως ᾧ ἐκ τοῦ πετρὸς ήμαντι Ἰσκάρος οὕτως· « Ίεύδα, σε αἰνίσσουσιν οἱ ἀδελφοί σου. Αἱ γειρές σου ἐπὶ νότου τῶν ἐγχθρῶν σου προσκυνήσουσιν σοι υἱὸν τοῦ πατρός σου. Σκύμνος λέσοντος Ίεύδα, ἐκ βλαστοῦ, υἱός μου, ἀνέγειται». Καὶ ἐργάμεν τὸν ἔλιόντα Χριστὸν, ὅτι ἐκ τοῦ Ίεύδα ἐστὶν, ἀνθίστατος ἀληθινός καὶ θεός ἀληθινός, ὁ κύτος εἰς Χριστὸς

Αλέγει γάρ ὁ Δασκίδης· « Εὐλογημένος ὁ ἐργάζομενος ἐν ὑδάται Κυρίου. Θεὸς κύριος καὶ ἐπέρχαντες ἡμῖν². » Καὶ πάλιν λέγει· « Καὶ ἀνθρωπος ἐγεννήθη ἐν κύτῃ καὶ κύτῳ ἐθεματίσθων κύτην ὁ Τύποτος³. » Καὶ πάλιν Τερεμίας λέγει· « Οὗτος ὁ Θεὸς ἡμῶν, οὐ λογισθήσεται ἔτερος πρὸς αὐτόν⁴. » [565] Καὶ πάλιν· « Μετὰ ταῦτα ἐπὶ γῆς ὥρην καὶ τοῖς ἐγχθρώποις συνανεστρέψθη⁵. » Καὶ ὁ Ησαΐας εἰπεν⁶· « Ἰδού ἡ περιθένος ἐν γαστρὶ ἔξει⁷ καὶ τίσεται υἱὸν, καὶ καλέσουσι⁸ τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουὴλ. » Καὶ πάλιν· « προσῆλθον πρὸς τὴν προφῆτην, καὶ ἐν γαστρὶ ἐλαθεν καὶ ἔτεκεν υἱὸν, καὶ εἶπεν Κύριος· Καλέσον τὸ ὄνομα αὐτοῦ, Ταχέως σκύλευσον, Οξεώς προνόμευσον⁹. »

9. L'OEUVRE DU CHRIST. — Έσκύλευσεν γάρ ὁ Χριστὸς τὸν θύγατον καὶ τὸν Ἀδην, καὶ τοὺς αἰγαλάστους ἐν τῆς γειράς τοῦ διαβόλου ἡλεύθερωσεν, καὶ τὴν διαβολικὴν πλευνὴν τῶν εἰδώλων κατέρρεισεν, καθὼς εἴπεν Μούσης. Φησὶ γάρ· « Αἱ γειρές σου ἐπὶ νότου τῶν ἐγχθρῶν σου, καὶ προσκυνήσουσιν σοι υἱὸν τοῦ πατρός σου¹⁰. » Καλῶς οὖν ἐλάλησεν ὁ προφήτης· ἀμαρτητάντος γάρ Ἀδην τοῦ περιουσίου χινθρώπου, πᾶσαν ἡ ἀνθεπότεστος¹¹ ὑπὲ¹² τοῦ διαβόλου ὑπογείεις τόπον, καὶ τοῖς δύσμοσιν ἐλάττευσεν πᾶσαν¹³ τὴν κτίσιν, [566] ὡς λέγει ἡ θεία γραφή· « Τὰ εἰδώλα τῶν ἔνδον δαιμόνια¹⁴. » Καὶ εὑτερὸν ὁ ἄγιος νόμος, εὑτερὲ οἱ προφῆται ἐξέσκυτο τὸν κατόπιν ἐν ταῖς πάντας τῶν ἀδέσποτων. Σύγχρονος

1. Gen., xlvi, 8-9. — 2. Ps. cxvii, 26-27. — 3. Ps. lxxxvi, 5. — 4. Bar., iii, 36. — 5. Bar., iii, 38. — 6. Is., vii, 14. — 7. Sic Eusèbe, Cyrille. Le texte reçu a λέγεται. — 8. Sic Const. Ap., Orig., Eus., Did., Cyr. Le texte reçu porte : καὶ καλέσουσι. — Nous n'avons fait cette comparaison que pour un certain nombre des textes prophétiques. — 9. Is., viii, 3. — 10. Gen., xlxi, 8. — 11. Ps. xcvi, 5.

1. P : Ὁληνίδη | F : γλώττη | C add. (p. γλώτ.) ἀνγινώσκων. γεώμενος ει om. (p. ἔκκ.) χρωμ. | M om. διὰ — Καρπαχένην | C : (I. διὰ φ.δ.) διατέρων | 2. S : (I. ἐν) horum qui sunt hic in | M : φοβούμενος (I. ζητῶν) μάρπις ἐπει. post χριστιανὸς | C : καὶ ἀνάτητον | 3. M : (I. λέγοντα — πν.) λέγον τὸ πνεῦμα | S add. (p. Μωυσῆν) περὶ Χριστοῦ | 4. F : τὸ ἄγιον πν. | M : (I. διὰ Μω.) διὰ τὸν στόματος τοῦ κυροῦ μωυσέως | FC : (I. ᾧ ἐκ) περὶ | M om. ἡμῶν | FC add. (p. Ἰσκάρος) λέγοντος (om. F) ἐν τῇ εὐλογίᾳ τῶν τεκνῶν | C om. οὕτως | 5. F : αἰνέσσαντος | C : αἰνέσσαν | C : γειράς ἐπὶ νότοι | C add. (a. προσεκ.) καὶ | FCL : (I. σοι) σε | 6. M : οἱ υἱοὶ | P : (I. αἰνέσσοντος) ἐδιάστασαν | 7. S : (I. λέγει — θεός) θεός ὁν ἀληθινός καὶ ἀνθρ. ἀναμαρτητός ὁν | C (bis) : ἀληθινός | PF om. καὶ θεός ἂλ. 8. CM : (I. εἰτι) Ἱερούς | 9. FM om. (pr.) δι | S : θεός καὶ κύριος | 10. GM om. λέγει | S add. (p. λέγει) ἐν τῷ ὄγδοοκοστῷ ἔκτῳ φελμῷ | C om. (sec.) καὶ | 11. M om. πάλιν λέγει | F : Τερεμίας | S : καὶ οὐ | 12. L : ἔτ. περὶ αὐτοῖς | M om. καὶ πάντα — συνανεστρέψη | F : (I. πάντα) μετὰ βρύσκεται | F : μετανίτης. C : ταῦς γάρ | 13. CP om. δι | FC : (I. εἰτιν) λέγει | M om. δι — Ἐμμανουὴλ | 14. C om. πάλιν | M : (I. πάλιν αὐτοῖς δι αὐτοῖς) | C : πρόστηθεν (sic, || 15. C : προφῆτην | Γ : ἰγγαστρί | F add. (p. εἰτιν) μοι | C om. καλέσουσι — αὐτοῖς | 16. C : δι αὐτοῖς | 17. FC om. δι | M add. (p. δι) ἐθῆκεν | 18. C om. τοῖς | F : (I. διεθῆ) ἔδων | M : ἡλεύθερος καὶ τὴν τῶν εἰδ. πλάνην κατέρρεισε | 19. C : εἰδέθων | M om. καθῆς — τῶν διάθελον κατέρρεισεν (§ 10, I. 4) | 20. C : (I. σοι) σε | F add. (a. νίσι ει) | FC : ἐδάησεν οἱ προφῆται | 21. F add. (p. γάρ) τοῦ | FS : ἀνθρ. τῷ διεθῆ | 22. F : ἐδάησεν | 23. S : (I. καὶ οὐτε) εὐτερός γάρ

καὶ αὐτοὶ οἱ προφῆται ἐκινδύνευον καὶ βραστίζεις ἐπλανοῦντο οἱ τὸν νόμον εἰδότες καὶ προφῆτας· Ἀγράθη καὶ Μαγναστῆς καὶ οἱ λοιποί. Προειδέαν δὲ οἱ προφῆται. ὅτι διὰ τοῦ ἀρχομένου Χριστοῦ γίνεται ἡ σωτηρία τῶν κόσμου.

10. — Ἐλθὼν δὲ ὁ Λόγος τοῦ θεοῦ καὶ σάκρα ἀναλαβὼν ἐκ τοῦ σπέρματος Ἰούδα,

καὶ ἄνθρωπος γενέσθαι εἰδόκησες διὰ τὸ μὴ ὑποφέρειν τοὺς ἀνθρώπους γυμνὸν θέον θεωρῆσαι, « τὸν γείρας κύτου ἐπὶ νότου τῶν ἐγγῆῶν αὐτοῦ¹ » τέθεικεν, ἄνθρωπος γάρ ὁ Ἐριστός καὶ θεός, τοὺς δικίμονας φεύγοντας καὶ τρέμοντας ὅπισθεν διώκειν ὁ γάρ φεύγων ὅπισθεν δέεται· ἀλλὰ καὶ τὰς γείρας ἔκτεινας εἰς τὸν στεκυὸν, τὸν διεκόλον κατήγορεν.

Προσκυνεῖ δὲ αὐτῷ τῷ Χριστῷ ἡ ἀνθρώποτης ὡς ἀδελφῶν, διὸ τὴν σάρκα [567] τὴν ἡμετέραν ἔντι μετέχειν ὁ Θεός, θέλοντες καὶ μὴ θέλοντες, καὶ οὐδεὶς τοιμήσει εἰπεῖν· οὐ προσκυνῶ-

τὴν σάρκα ὅτι κατεῖσθαι ἐστίν, ὃςπερ οὐδεὶς τολμᾷ εἰπεῖν [βασιλεῖ] ἔδουσι τοι μάτιόν σου ἢ φρεσές, ἐπειδὸν οὐ προσκυνεῖ σε, ἀλλὰ προσκυνεῖται ὁ βασιλεὺς "μεθ'" ὃν φορεῖ οὐτως καὶ ὁ Λόγος

τοῦ θεοῦ προσκυνεῖται μετὰ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ ἡ σύνελαθρεῖν ἐξ οὐδαίν τῶν ἀνθρώπων, καθὼν λέγει Δανιήλ: « Ότι οὐδὲν μετὰ τῶν νεφελῶν ἔχομενος ὁ δὲ οὐδὲς ἀνθρώπου, καὶ τοῦτον

ἐδέθη ἡ ἀργὴ καὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ βασιλεία· καὶ πάντες οἱ λαοὶ, φύλα, γλώσσαι δουλεύουσιν αὐτῷ². » Ως καὶ Πατρίας λέγει· « Παυδίον ἐγεννήθη ἡμῖν, υἱὸς καὶ ἐδέθη ἡμῖν· Θεός

ἰσχυρός, πατήσει τοῦ μελλοντος αἰῶνος³. » Καὶ Μωϋσῆς λέγει ἐν τοῖς Ἀριθμοῖς: « Ἐξελεύσεται ἄνθρωπος ἐκ τοῦ σπέρματος Πατρὸς, καὶ γεννήσεται ἕτοις πολὺν, καὶ ὑποβιβεται ἐ

βαπτισία αὐτοῦ· ἔδειται οὖν ἐχθρῶν κύτοις καὶ τὰ πάγκη αὐτῶν ἐκμελεῖται, καὶ τοῖς βέλεσιν αὐτοῦ καταπέφεγμα τίσθω¹. Τοῦτο γένεται· οὐ γάρ τις εἴπει πότε πέσει οὗτον οὐδὲ πότε σώσει· Πατέρα, καὶ ζωτεράτα τοντού.

ζητήσαντος ἐξ Ιορδανῆ, καὶ κυριεύσας θηνῶν πολλάν⁵. Ὡς Καὶ πάλιν ἵν τῷ Διετερωνόμῳ λέγει: «Ἐάν εἰσθετε εἰς τὴν αὐτὴν σου ἡνίκαντα διδοῦσι σοι, οὐκ ιδιότερον

⁷ Ουντούσης, Επιστολή στην Αρχιεπισκοπή της Κύπρου, 1882, σ. 100.

I. Barn., v. 10; Gen., XLIX, 8. — 2. Dan., VII, 13-15. — 3. Is., IX, 6-7. — 4. Nombres, XXIV, 7-8. Cf.

¹ FP om. *κύτοι* (G add.) | FG : *ἐπίκυτον στραγγόν* | FG : *καὶ τ. περοῦ αὐτειδότες* | P : *εἰδόντες*; G : *ἰδότες*

3. Ζ. ΓΡ. add. (p. προς.) τους | S om. Αγάπου — βασικόν | τ. καὶ επερι πλεύσεων (C om.) | τ. ἐπέριον | 4. Π. om. (sec.) τοῦ | FG: (I. Τούδι) Δᾶδον | F: θεωρεῖν; C: θεωρεῖσθαι | P om. τίθεσθαι || 8. S om. τίθεσθαι | C: (I. εἰς) πρᾶξης || 9. M: προσκυνεῖ (his); | P om. ἡ | M: τὴν ἡμ. σάρκα | 10. M: θάψειν | C: ὡς θεός; F: ὡς θεός. Lege forsū: ὁ θεός. Ηροσκυνάμενοι οὖν τὴν Χριστὸν ὡς θεόν | FG add. (p. θεός) γάρ; M add. δὲ; S add. μαζῶν | M: τάλαμοις | 11. M: τῷ βραχεῖ (P om.) | CFM om. σου | P: (I. ὁ) τῷ || 12. I: (αἱ στρατεῖαι) ἀπὸ — θεοῦ | P om. (pr. ὁ) | P: μετὰ τῶν | 13. M add. (p. προσ.) τάντον | M om. αὐτοῦ ἀνθρώπου || 14. CF add. (p. νερ.) τοῦ οὐρανοῦ | C: ἐργάσουν | F: ἐργάσαται | F om. ὡς οὐδές ἀνθρ. | C: οὐδέ | 15. M om. ἔθονται — θυνταίσιν αὐτῷ | FG om. οἱ | CS add. (a. γάλως) καὶ | PG: θυνταίσιν τοις || 16. F η. ἄπ. ὁ | M: ὁ Πατέρων | FG om. καὶ ἔθονται ἡμῖν | FG: (I. θεός) οὐδὲ θεοῦ || 17. M om. αἰώνος | P: Μαρτῆν | M: ἐν τ. ἀρ. λέγει | F add. (p. Ἀρ.) ἐπὰ Βατεῖδα || 19. M om. ἔσται — ἐγέρονται | F: ἔσταιται | PG om. ἐγέρονται | PS om. αὐτοῦ | FG add. (p. ἐγή. αὐτοῦ) ποτὲ τέλος διδούλωκες πλέοντες λέγει | FG om. (p. βῆλ.) αὐτοῦ | 20. FG om. πάτην | M: ἐπὶ Ιακώβῳ | 21. C: κατοχειρεύεται | M om. πάτην | PS: (I. ἐπὶ τῷ Δευτ.) Μεσσῆς || 22. CM om. λέγει | M om. σου | B om. (p. θεός) σου || 23. M om. καὶ τὰ λέγει || 24. M om. ὁ θεός; σου | C om. ὡς σου (F: μὴ ὡς ἀπειλήστεται αὐτῷ ὡς) | M om. κατὰ — ἐπὶ αὐτῷ (in fine § 10) || 25. B add. (a. θεοῦ) τοῦ | P: ἀποθανόμενος | C: τῆς ζωῆς | 26. CF: τῷ πῦρ | FG: οὐδὲ | P: ἀποθανόμενος

πρὸς Μωϋσῆν « δέθιως πάντας ἐλάλησαν προφήταις ἀναστήσω αὐτοῖς ἐκ μέσου τῶν » [3 v. a. ἀδελφῶν κατῶν ὥσπερ σε. Καὶ δώσω τὰ ἑρματί μου ἐν τῷ στόματι κατοῦ, καὶ λαλήσαις αὐτοῖς καθὼς ἐντελλομαι κατῶ. Καὶ ὁ ἄνθρωπος ὃς ἔσται μὴ ἀκούσῃ τῶν λόγων κατοῦ » [6 v. b. ὅσα ἔσται λαλήσῃ ὁ προφήτης ἐν τῷ ὄντευτά μου, ἐγὼ ἐκδικήσω ἐξ κατοῦ¹. »

11. — Ορχάτε, ἀδελφοί, ὅτι ἡλικενὸς Χριστός, ὁ καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ, ὁ μετὰ Θεοῦ [287. πάντοτε ὁν, καὶ ὡς ἔνθρωπος διδάσκων ἡμᾶς τὰ μαστήρια τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν διὰ τῶν εὐαγγελίων, νόμον διδόντος ἡμῖν νέον ὡς νομοθέτης ἵνα ἀληθεύσῃ Μωϋσῆς εἰπὼν: « Ως ἐμέ, φροντίζοντες τινὰς ἐργάζενον², » καθὼς Ἱερεμίας ἐκάρχεν λέγων [3 v. b. παύειν τὸν νόμον Μωϋσέως, καὶ ἔτερον νόμον βελτίων στήσαι, ἐν ᾧ πᾶσαι καὶ ἀμφοτέραι [10. συγχωρήσονται τοις ἀνθρώποις, φροντίζοντες τοὺς ἀνθρώπους: « Ἰδοὺ ἡμέραι ἐργάζονται, λέγει³ Κύριος, καὶ διαθήσομαι [569] τῷ οἴκῳ Τούδει διαθήκην κανήν, καὶ οὐ κατὰ τὴν διαθήκην ἣν διειμένην τοις πατράσιον αὐτῶν, ἐπειδήσθεντο μοι τὰς χειρὸς αὐτῶν ἐξαγαγεῖν αὐτοὺς ἐκ γῆς Αἰγαίου⁴: ὅτι αὐτοὶ οὐκ ἐνέμειναν ἐν τῇ διαθήκῃ μοι, πάγω ἡμίλησεν κατῶν, λέγει Κύριος: « Οτι αὕτη ἡ διαθήκην ἣν διαθήσομαι τῷ οἴκῳ Τούδει, μετὰ τὰς ἡμέρας ἴκινχες, φροντίζοις, διδόντος⁵ νόμους μου εἰς διάνοιαν⁶ κατῶν καὶ ἐπὶ καρδίαν κατῶν γράψω αὐτοὺς⁷ » [7 v. b. καὶ ἔσομαι αὐτοῖς εἰς θέον, καὶ αὐτοὶ ἔσονται μοι εἰς λαὸν, καὶ οὐ μὴ διδάξῃς ἔκκεστος τὸν πλησίον⁸ αὐτοῦ καὶ ἔσαστος τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ λέγων· Γνῶθι τὸν Κύριον⁹: ὅτι ἂπλο μικροῦ ἔως μεγάλου αὐτῶν εἰδήσουσί με· ὅτι θεοίς ἔσομαι ταῖς ἀμαρτίαις¹⁰ κατῶν, καὶ τὸν ἀνομιῶν¹¹ κατῶν καὶ τῶν ἀδικιῶν κατῶν οὐ μὴ μηδηδῶ, φροντίζοις¹² »

20. 12. LE NOUVEAU TESTAMENT. — * ΠΗΘΕΝ γέροντος ὁ Χριστὸς νέαν διαθήκην περύστων¹³ [7 v. a. ἀγαπῶν καὶ τοὺς ἐγγένους ὑπερβάλλουσαν ἀγάπην, διδάσκων προσκυνεῖν τὸν θεὸν τοῦ Ἀβραὰμ, καὶ ἐπὶ τῆς πλάνης τῶν εἰδώλων ἐξέρματο τὰ ἔθνη, θεογνωσίαν διδάσκας πατσαν τὴν κτίσιν. [570] * Οντως οὖν ὁ Χριστὸς νομοθέτης μέγας ἀνεδέχθη, καὶ ἔστιν ὡς Λόγος θεοῦ. [1 v. b. Όμοίως ὁ Θεὸς πάλιν διὰ Ἱερεμίᾳ. λέγει ὑπὲρ τὸν νόμον Μωϋσέως ἄλλον νόμον ἀναγόντα μετέλαντας « Μνησθήσομαι τῆς διαθήκης μοι¹⁴ τῆς μετὰ σοῦ ἐκ νεύτητος σου, καὶ διατήσομαι σοι διαθήκην αἰώνιον, καὶ μνησθήσῃ τὴν ὄδον σου¹⁵. »

Καὶ πάλιν¹⁶: « Οὐ μὴ ἔσται ἡ παρακλητὴ ἡ λέγουσα ἔως τρίτης καὶ τετάρτης γενεᾶς

1. Deut., xviii, 17-19. — 2. Ibid. — 3. Sic Cyrille. — 4. Sic Athanase, Cyrille, le cod. Marchalianus. — 5. Sic Cyrille — 6. Jér., xxxi (rec., xxxviii), 31-34. — 7. Éz., xvi, 60-61. — 8. Cf. Éz., xviii, 2-3.

30. 1. FS : (l. Μω.) μζ. | CF add. (p. πάντα) ὁσα (PS om.) | F : ὁσα | P : μέτῳ (FC om.) || 2. C : ὁς σὲ || 3-4. F : (l. ἔαν) ἀν (bis) | PC : λαλήσεις; Ε' : οὐαὶ | P : (l. ὀνόμ.) στόματι || 3. B add. (p. ἀδ.) μον | BP om. p. Xp. 4 | M om. λ. τ. 6. | G om. 6 | FC add. (a. θεοῦ) τοῦ || 6. M om. ὁς | M : δεῖδ. | S om. (sec.) καὶ || 7. FC add. (p. τῶν) ἀγίων | M : (l. νόμον — κτίσιν, § 12, 1, 3) ἢ κανήν διαθήκην ὁ Ἱερεμίας ἐκάρχεν. P : διδαν; C : δώσεις | C : νέον νομοθέτης || 8. C om. φροντίζειν | C add. (p. καθόν) καὶ || 9. C : παύει¹⁷ βαθέων. PI : ἀντιστάθει || 10. FC : (l. ἀνθρ.) θύεσιν | FC om. Ἱερ. | 11. F om. (sec.) καὶ || 11. S om. ἐκείνας | P add. (p. φροντίζει) λέγει || 15. F : (l. γράψω) ἐπιγράψουσι; Ε' : ἐπιγράψουμεν || 16. F : διδέξῃ, S om. τὸν — ἔσαστο; || 17. F add. (p. δεῖ) πάντες || 18. FC om. (pr.) αὐτῶν, 19. F om. καὶ τῶν ἀδειῶν αὐτῶν | 21. PS om. καὶ || 22. F : (l. π. τὴν κτ.) πάντα τὰ ἔθνη || 23. M (bis) : ὄντως M om. οὖν M : μεγ. νομ. διετίθην | F : δεῖ καὶ ἔστι λόγ. | C om. ὁς | M om. καὶ — θεοῦ || 24. M (l. ἀμοινῶς — μελλοντα) : καὶ ὁ Ἱερεμίας περὶ τοῦ (l. περὶ αὐτοῦ) Χριστοῦ διδέστως ἡμῖν νόμου λόγον | C om. ἀμοινῶς | FC : (l. ὁ θεός π. δεῖς) καὶ πάλιν; S : πάλιν ὁ θεός δεῖς | FS : (l. ὑπὲρ — μελλοντα) περὶ τοῦ νόμου τοῦ ἀναρ. μελλοντος | C : τοῦ ἀναρ. μελλοντος νόμου || 25. S add. (p. μελλ.) λέγει γάρ | F : (l. τέξις δεῖς) διαθήκην | F : (l. τέξις) τέχνη | M om. μετὰ σου || 26. S : (l. αἰώνιον) κανήν | M om. καὶ μνησθ. — ἔσωστι ἡμᾶς octo lin. infra || 27. S om. καὶ

ἀποδέσω, καὶ οὐ μὴ ἀπολάζῃ οὐδὲ ὑπὲρ πετρός· ἀλλὰ ὁ φραγὸν τὸν ὅμικον, αὐτὸν αἴμωδιάσουσιν οἱ ὄδόντες. » Βλέπετε, ἀδελφοί, ἀνατριπήν νόμου, μᾶλλον δὲ πληρωσιν τοῦ ἀγίου νόμου κελεύσει Θεοῦ· ὁ νόμος γάρ·¹ καὶ οἱ προσῆχται ἐκήρυξσον τὴν ἔλευσιν τοῦ Θεοῦ ἐν σαρκὶ φανομένου. Οὐ γάρ ἦν δυνατὸν φανῆναι τὸν ἀρρένον Θεόν, εἰ μὴ διὰ σαρκός. Ἀπρόσιτος γάρ ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ τοῖς ἀνθρώποις.

“Οτις δὲ Θεός ἐστιν ὁ Χριστός, Ἡσαΐας λέγει· « οὐ πρέσβυτος οὐδὲ [571] ἀγγελος, ἀλλὰ ἀντίος ὁ Θεός ἡμῶν ἔσωσεν ἡμᾶς². » Καὶ πάλιν ὁ Θεός λέγει διὰ Ἡσαΐαν περὶ τοῦ Χριστοῦ· « Ἰδοὺ ὁ παῖς μου, ὃν ἤρετοι, ὁ ἀγαπητός μου ἐν ᾧ ηδόκησεν ἡ ψυχή μου³. Θήσω τὸ πνεῦμά μου ἐπ' αὐτὸν, καὶ κρίσιν⁴ τοῦτον ἔθνεσιν ἐξοίσει. Οὐκ ἐρίσει οὐδὲ κραυγάσει⁵. »

* F 288. * καλαμον συντετριψμένον οὐ κατείχει⁶, καὶ λίνον καπνιζόμενον οὐ σέρει, ἔως ἂν θῇ¹⁰
* f. 8 r^a b. ἐπὶ γῆς κρίσιν, ἀναλάμψει καὶ οὐ θραυσθήσεται, * καὶ ἐπὶ τῷ ὄνοματι αὐτοῦ ἔθνη ἐπισυνεισιν⁶. »

13. — Ἰδετε, ἀδελφοί μου, διτὶ καθὼν εἶπεν ὁ Θεός ἡμῶν, τὰ ἔθνη εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ ἐλπίζουσιν, καὶ κύτος ἐστιν ὁ τοῦ Θεοῦ οὐδός, ὁ ἐν Μαρίας τῆς παρθένου γεννηθεῖς. Καὶ πάλιν Ἡσαΐας λέγει· « Τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν, καὶν ὑμῖν ἀναγγελῶ, καὶ πρὸ τοῦ ἀναγγείλαι ἐθῆλωθι ἡμῖν. Τημεῖτε τῷ Θεῷ ὑμῶν κατενά⁷ ». τουτέστιν τοῦ Χριστοῦ τὴν νέαν¹³ διαθήκην. Καὶ πάλιν· « Η ἀρχὴ ἀντοῦ ἀνω δοξάζεται, δοξάζουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ οἱ ἀπὸ ἔκρου τῆς γῆς⁸ οἱ κατεκάινοντες εἰς θύλακαν καὶ πλέοντες αὐτὴν, καὶ καὶ νῆσοι πᾶσαι⁹. »

* f. 8 v^a a. [572] Ιδε, ὁ νέος νόμος τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἔναν ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ¹⁰ γῆς κηρύσσεται.

Καὶ πάλιν Ἡσαΐας λέγει· « Ήσει ἐκ¹¹ Σιωνὸς ὁ φύσιμος, καὶ ἀποστρέψει σαρκείας ἀπὸ Ισραήλ. Καὶ αὐτῷ αὐτοῖς ἡ παρ'¹² ἐμοῦ διαθήκη, ὅταν ἔργασι τὰς ἡμερατίκας αὐτῶν¹³. »

“Ιδετε, ἀδελφοί μου, διτὶ οὐ διὰ τοῦ νόμου Μωϋσέως σώζεται ἡ κτίσις, ἀλλὰ δὲ ἀλλού νόμου νέου ἀναγένοντος, καθὼν καὶ Ἱερεμίας λέγει· « Οὗτος ὁ Θεός ἡμῶν οὐ λογισθήσεται ἔτερος πρὸς αὐτόν. Ἔξερην πεπάσαν ὅδον ἐπιστήμης, καὶ ἐδοκειν αὐτὴν Ἰσραὴλ τῷ παιδὶ κύτου. Μετὰ ταῦτα¹⁴ ἐπὶ τῆς γῆς ὥρθη, καὶ τοῖς ὄνθρωποις συνανεστράφη. Αὕτη η βίβλος¹⁵

* f. 8 v^a b. τῶν προσταγμάτων τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁ νόμος ὁ εἰς τὸν κιῶνα ὑπέρχων¹⁶ πάντες οἱ κριτοῦντες

κύτην εἰς ζωὴν, οἱ δὲ καταλιπόντες κύτην ἀπομνησύνται¹⁷. » Κρατήσωμεν οὖν, ἀδελφοί, τὴν

1. Is., LXII, 9. — 2. Ίδον, etc., sic Didyme. — 3. Θέσω, etc., sic Justin. — 4. Sic Basile, Diodore, Cyrille. — 5. Sic Justin. — 6. Is., XLII, 1-4. — 7. Is., XLII, 9-10. — 8. Is., XLII, 10. — 9. Sic Origène, Chrys. — 10. ὅταν, etc., sic Theodoret; Is., LIX, 20-21. — 11. Sic Origène, Cyrille, etc. — 12. Bar., III, 36-IV, 1.

1. Cf. add. (p. ἀπὸ) ἀμφτία; | F om. καὶ | C : ἀπολαύν | F : οἱ ὁδ. αἱροδ.; | P : ἀμοδ.; | BF : αἱροδ.; | C : μοδίζουσιν || 2. C : βλέπεται || 3. ὁ νόμος γάρ, hie desinat C | F (bis) : ἐκέρεκνον¹ | F : (l. θεοῦ) Χριστοῦ || 4. F : εἰνούσαν | P om. δυνατὸν || 5. P om. ταῖς || 6. P : πρίσσοντα || 7. M : (l. καὶ πάλιν — Χριστοῦ) περὶ τίνος ἀλλού λέγει δὲ Ἡσαΐας || 7. F add. (p. θεοῦ) καὶ πατήσῃ | F om. τοῦ || 8. P : ἀρέταν | F : (l. ἐν ᾧ) εἰς ἓν | F : εὐδόκησαν || 9. P : ἐρήσαται; M : ἐρήσεται | F : (l. κραυγ.) κεράσεται || 10. S add. (p. κραυγ.) οὐδὲ ἀκούσει τις ἐν ταῖς πλατείαις τὴν κραυγὴν αὐτοῦ | M om. καλαμον — θραυσθήσεται || 11. F : ἀναλάμψεται F add. (p. θραυσθ.) ἔως ἂν ἐπὶ γῆς κρίσιν ἐξοίσει | P om. ἐπὶ || 12. P : εἰδετε | M om. θέτε — κηρύσσεται, septem lin. infra | F om. τοῦ || 13. F add. (p. ἀπὸ) ὁ Χριστὸς | F : (l. σιῶτες) λόγος | F : (l. περθ.) ἀγίας || 14. BF : (l. κανὼν) καὶ νίκα | B : ἀναγγέλω; PF : ἀναγγέλω | 15. F : ὑμέν | P : τὸν θεόν | PF : τὸν Χριστὸν; S : τῷ Χριστῷ || 16. F add. (a. εἰ) καὶ || 17. S : ἐπὶ αὐτῆς | F om. (p. αὐτῆν) καὶ || 18. F om. “Ιδε | F : ἔ δὲ νόμος ὁ νέος | S om. νέος || 19. M : (l. καὶ π. Η. λέγει) περὶ τίνος ἀλλού εἶπεν ὁ αὐτὸς προσῆλθε; | M om. καὶ ἀποστρ. — αὐτῶν || 21. P : εἰδετε; M : βλέπεται | M om. ὁδ. μου | F om. μου | F : ἀλλὰ μᾶλλον διὰ νόμου νέου | B add. (p. ἀλλού) διὰ || 22. L : ἀνατανέντος | M om. καθὼς — συνανεστράφη | P om. καὶ || 23. P : (l. αὐτῆν) αὐτῶν || 24. F add. (p. αὐτοῦ) καὶ Ἱερεῖλ τῷ ἀγαπητῷ νότι αὐτοῦ || 25. M om. (pr.) ἄ | M : ὁ ὑπέρχων ε. τ. αἰῶνα | F om. τὸν || 26. F add. (p. ζωὴν) θεύσονται | M om. κρατήσωμεν — καταδικαζομένους;

βίθιλον τῆς ζωῆς τὴν νέαν διεκάπην τοῦ Χριστοῦ, ἵνα μὴ τῇ ἀποστίᾳ ἀπολύψει τοῖς γέροις « Ἐπιστρέψου, Ἰσκάδ, καὶ ἐπιλαθοῦ αὐτῆς, διεδευσον πόρος τὴν λάμψιν, κατέναντι τοῦ φωτὸς αὐτῆς¹. » Βλέπετε, ἀδελφοί, ὅτι τὴν νέαν διεκάπην τοῦ Χριστοῦ, οὓς καὶ ζωὴν παλεὶ ὁ προφήτης ὑπὸ ἀγίου πνεύματος κινούμενος, καὶ τοὺς καταδιπόντας αὐτὴν εἰς θύνταν κιώνιον [573] καὶ κόλασιν ἃν δικαιένουσαν καταδικαζόμενους;

Οὐ γρὴ οὖν λοιπὸν ιουδαϊσμὸν ἐλθόντος τοῦ Χριστοῦ, ὡς καὶ Ἱερεμίας² λέγει: « Ἰδοὺ * τ. 9^a ἡμέρα ἔργονται, λέγει Κύριος, καὶ ἀναστάσω τῷ Δρεδὶ ἀνατολὴν δικαιίαν, καὶ βασιλεύσῃ βασιλεὺς δίκαιος, καὶ ποιήσει κατῆμα καὶ δικαιοσύνην ἐν μέσῳ τῆς γῆς, ἐν ταῖς ἡμέραις καὶ τοῦ σωθῆσται Ἰουδαία, καὶ Ἱεραπόλις κατασκηνώσει καὶ ἔσται πεποιημένη ἐπ' αὐτῷ, καὶ τοῦτο τὸ ὄντα καὶ τοῦ ἀνθρώπου ἀνθρώποις· Ἰωαδίκη, κύριος δικαιοσύνης ἡμῶν· καὶ κύρτος ἐν τοῖς προφήταις³. »

14. — Πλούσαστε κρῆμα καὶ δικαιοσύνην τὴν νέαν διεκάπην τοῦ Χριστοῦ; φέτις οὖν διστάσῃ τῇ εἰς Χριστὸν πίστει. — Ἀποκρίνονται οἱ ἐκ περιτομῆς καὶ λέγουσιν: Καὶ διὰ τί εἶπεν Μωϋσῆς: « Τὸν νόμον τοῦτον⁴ φυλάξτε καὶ ζήσεσθε ἐν αὐτῷ⁵ », καὶ σὺ λέγεις, « κύριος * τ. 9^b εἶπεν Μωϋσῆς: « Τὸν νόμον τοῦτον⁶ φυλάξτε καὶ ζήσεσθε ἐν αὐτῷ⁷ », καὶ τὸ Ιάκωβος, ὅτι οὐ γρὴ ιουδαϊσμὸν ἡ σαββατικὴν, [574] ἡμέρας καὶ σαββατικὴν θείουμεν καὶ τὸ Χριστῷ πιστεύειν. — Ἀποκρίνεται ὁ Ιάκωβος καὶ λέγει: Μωϋσῆς μὲν ὁ μέγας νομοθέτης διδάσκει ἡμᾶς λέγων: « Φυλάξτε τὸν νόμον τοῦτον ὃν ὁ Θεὸς δέ ἐμοῦ ἔδωκεν ὑμῖν· καὶ μετὰ τὸ εἰσελθεῖν ὑμᾶς εἰς τὴν γῆν τῆς ἱεραγείλεως, μὴ ποιήσητε κατὰ τὰ βθέλουγματα τῶν ἔγχων ἐκείνων· διὰ γὰρ τὴν πλάνην τῶν βθέλουγμάτων αὐτῶν ἐξελεῖτε αὐτοὺς Κύριος⁸ σὺ δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλὰ προφήτην ἀναστήσει σοι: Κύριος ὁ θεός σου ἐν τῶν ἀδελφῶν σου ὡς ἐμέ⁹ » — τουτέστιν νομοθέτην μέγαν, καὶ μεσίτην Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων¹⁰ — « κύρτον ἔκποντες κατὰ πάντα¹¹ ». ¹¹

— Ηλήκον οὖν ὁ Χριστὸς, Λόγος θεοῦ ὅν καὶ ἀνθρώπος, γενέμενος ἀτρέπτως, καὶ Θεοῦ * τ. 9^c καὶ ἀνθρώπων μεσιτεύων, καθὼς εἶπεν ἡμῖν ὁ μέγας προφήτης Μωϋσῆς: ἀπούσωμεν κατὰ πάντα τοὺς λόγους τοῦ θεούντος Χριστοῦ, ἵνα μὴ καὶ ὁ Μωϋσῆς κατέγραψες ἡμῶν γένηται ἐπὶ τοῦ μελλοντος.

Μακλιγκλας λέγει¹²: « Ἀνατελεῖ γάρ, φασί, ἡμίς δικαιοσύνης τοις [575] σοβόυμένοις

1. Bar., iv, 2. — 2. Jér., xxiii, 5-6. — 3. Lév., xix, 37; cf. xviii, 5. — 4. I Tim., ii, 5.
5. Deut., xviii, 9, 12, 15-16. — 6. Mal., iv, 2. L'éthiopien complète la citation.

30. 1. P : ἀποστίᾳ || 2. PP : ἀπιστράζου | F : καὶ διεδένσαν | S add. (p. λέπτον) αὐτῆς || 3. P add. (p. λέπτον) που || 5. F om. αἱ | P om. καταδίκη; S : ἀποθανίνειν λέγει || 6. M : ιουδαϊσμὸν τὸ λαοῖς | M om. ὡς καὶ — τῇ εἰς Χρ. πίστει | F : (λ. ὡς καὶ) καὶ πάντιν || 8. P : βασιλέως δικαιοσύνης ἡμίσιων | S om. καὶ || 10. F om. αὐτοῦ | F : — σύν | F om. iv, || 12. F : ἀπούσατε | F add. (p. διαθ.) λέγοντα || 13. P : διστάζει | F : τὴν ἐν Χριστῷ πίστειν | L om. (pr.) καὶ | F om. (sec.) Καὶ | 14. F : φυλάξασθε | F om. κύριον || 15. M om. διὰ | B add. P : λέπτον. 14. F om. — 15. M : παντεῖς ἐστοῦνται | M om. λαοῖς καταδίκης | 16. M : πρ. αἱ | 17. M : (λ. διὰ, ἡμᾶς λ.) εἶπεν | M om. διὰ — οὐχ οὕτως | F : διδάσκων || 20. M : (λ. διὰ, λέπτον) λαοῖς καταδίκης | 21. M om. ταῦτα | 22. M om. ταῦτα | 23. M om. ταῦτα | 24. M : γενέμενος | M om. καὶ — Μωϋσῆς | F : θεῷ καὶ ἀνθρώποις || 25. P : τοῖς λόγοις | P add. (a. Νρ.) τοῦ | MS om. καὶ | F om. διὰ || 26. M om. ἐπὶ τοῦ μοῦ | F add. (p. μῦλον) αἰλονος || 27. BMS : λέγει γάρ (B add. δι) Μελ.; F : καὶ γάρ καὶ δι Μελ. λέγει | F om. γάρ φησι | S om. φησι | F add. (a. τοῖς) ἐπὶ

αὐτὸν. » Δαῦιδ λέγει: « Σὴ ἐστιν ἡ ἡμέρα, καὶ σὴ ἐστιν ἡ νύξ¹. » Τῇ δὲ νυκτὶ « ἐποίησεν ὁ θεὸς φωστῆρας», τὴν σελήνην « καὶ τοὺς ἀστέρας² ». Προσδόξως οὖν ἐποίησεν ὁ θεὸς τὴν σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρας, τῇ νυκτὶ φάνειν ἐπὶ τῆς γῆς καὶ θαλάσσης, ἀλλὰ καὶ λύγοις ἐπιτηδείως καιρούμενοι.³ τὴν νύκταν φάνειν εἰς οἰκον⁴ χώντειλκντος δὲ τοῦ προσωπόφρου ἀστέρος, προσδοκίνη λοιπὸν τοῦ φωτὸς τῆς ἡμέρας καὶ τοῦ ἡλίου· τοῦ ἡλίου δὲ ἔνατειλκντος, οὔτε σελήνης φῶς φάνεται, οὔτε ἀστέρος⁵ ἀλλ’ ἀργοῦσιν τοῦ φάνειν, καὶ λύγοις οὐ φάνειν τὴν ἡμέραν, διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν λαμπρότητα τοῦ ἡλίου. Οὐ λέγω, μὴ γένοιτο, ὅτι ἡ σελήνη καὶ οἱ ἀστέρες οὐκ εἰσὶ καλοί, ἀλλ’ ὅτι ἔθετο ὁ θεὸς, εἶπον, τὴν σελήνην οἱ καὶ τοὺς ἀστέρας εἰς ἄρρενας τῆς νυκτὸς⁶ ». ἀλλὰ δὲ καὶ γειμόνος πολλάκις μηδὲ σελήνην μηδὲ ἀστέρας φάνειν, διὰ τὸ καλύπτεσθαι ὑπὸ τῆς παχύτητος⁷ καὶ ἥμαρπότητος⁸ τῶν νεφέλων. Οὕτας καὶ ὁ ἥριος νόμος καὶ οἱ προφῆται, ὡς ἐν νυκτὶ, διὰ τὴν διαβολικὴν πλάνην τὴν κατέχουσαν πάσχων τὴν γῆν, [576] ἔραινον ἐν τεῖς ψυχής τῶν θεοσεβῶν ἀνθρώπων, καὶ μόλις ἡδύνκτο ἀνανεύσαι ἀνθρώπους πρός τὸν ποιάσαντα αὐτὸν, καὶ ἐν τοῦ ποιῶν σκότους καὶ ἀνεκάστου, ἔλεγον οἱ ἀνθρώποι· ὅτι ἔξ δὲ ἀκούομεν τῶν προφητῶν, κακὸν ἡμᾶς κατέλαβεν. Ἀλλὰ καὶ ὁ λαὸς τοῦ θεοῦ Ἰσραὴλ, πάντοτε ἐπλανάτο καὶ εἰδὼλολάζειν. Ἀνάτειλαντος δὲ, ὡς εἶπον, τοῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης Χριστοῦ τοῦ οὐρανοῦ τοῦ θεοῦ ἔχοντος ἵστων⁹ ἐν ταῖς πτέρυξιν αὐτοῦ¹⁰ λέγω τὰ δύν αὐτοῦ ἔξαιστα¹¹ θαύματα τὰ γενόμενα.

15. LE CHRIST LIBÉRATEUR. — Καθὼς εἶπεν Ἡσαΐας ὁ προφήτης: « Ἰδού ὁ θεὸς ἡμῶν κρίσιν ἀνταποδιδωσιν καὶ ἀνταποδώσει, τότε ἀνοιγθήσονται ὁρθολημαὶ τυφλῶν, καὶ ὅταν κωφῶν ἀκούσονται. Τότε ἀλεῖται ὡς ἔλαχος ὁ γωλὸς, καὶ τρανεῖται¹ γλῶσσα μογῆλων². » [577] Καὶ πάλιν: « Κατέπιεν ὁ θάνατος ἰσχύσας, καὶ ἀφελεῖ³ ὁ θεὸς δίκαιουν ἀπὸ παντὸς προσώπου⁴ ». Οὐκέτι λοιπὸν οὐδὲ φωτὸς⁵ ὄντες γρήζομεν τοῦ σκότους⁶ καὶ λῶς μὲν ἔραινον ὁ ἥριος νόμος καὶ οἱ προφῆται, ὡς ἡ σελήνη καὶ οἱ ἀστέρες ὡς ἐν νυκτὶ τοῖς ἀνθρώποις. Φῶς γάρ ἦν μέρα ἡ τῆς θείας γραφῆς κηρυσσομένη διδασκαλία, διὸ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν τοῖς ἀνθρώποις κατὰ τῆς πλάνης τῆς ματαίας τῆς εἰδωλολαζερίας⁷ ὁ νόγος γάρ ὁ τοῦ θεοῦ καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ τὸ ἅγιον, ἐλάλει διὸ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν. Καὶ μετὰ τὰς πολλὰς ἐκείνας θεοδιδασκαλίας καὶ παραγγελίας τῶν προφητῶν, ὁ κόσμος ἐπλανάτο καὶ ἐσκοτίζετο τῇ διαβολικῇ πλάνῃ, [578] ὥσπερ ἐν νυκτὶ νεφέλαι μαζεύσαι καὶ παγίσαι συντίζουσιν τοῖς ἀνθρώποις τὸ φῶς τῆς σελήνης καὶ τῶν ἀστέρων⁸.

1. Ps. LXXXIII, 16. — 2. Gen., 1, 16. — 3. Gen., 1, 16. — 4. Sans doute pour τρανή ἕσται, comme Origène, Athanase, etc. — 5. Is. XXXV, 4-6. — 6. Is., XXV, 8. — 7. I Thess., v, 5.

1. F add. (a. Δᾶσθ) καὶ | Μ om. Δαῦιδ — τῶν ἀστέρων, in fine § 15 || 2. F om. προσδόρως; — ἀστέρες || 3. F : ὀστε φάνειν τὴ νυκτί | F add. (a. θεῶ.) τῆς || 4. F : ἐπιτήδειος | F : νύκτα || 5. F om. τοῦ ἡλίου || 6. F om. φῶς φάνεται | F : οὔτε ἀστέρων χρεία⁹ ἀλλὰ | FS add. (p. ηγ.) κακόμενοι || 7. F : τῇ ἡμέρᾳ F : τοῦ ἡλίου λαμπ. | F : λέγω δὲ || 8. BF : εἰπῶν | F : τῇ σελήνῃ || 9. F om. ἀλλὰ δὲ καὶ οἱ ποιῶν; || BS add. (p. ποι.) συμβούτει | F : μάτε... μὴ δὲ; B : μάτε... μῆτε || 11. F : τὴν κατέγ. πλάνην || 12. F : ἐπεργίουν... θεοσεβῶντας || 13. F : ἐδύναντο ἀναπνεύσαι οἱ ἀνθρώποι | F : (Ι. αὐτὸν καὶ) αὐτοὺς ἀλλ’ ἐκ || 15. F : ἐπλανῶνται καὶ εἰλαβόλατρους || 16. F : (Ι. εἶπον) ἔση | S om. ὡς εἶπον | F om. τοῦ οὐρανοῦ || 17. F : λέγω δὲ προὶ αὐτοῦ | F : γεγονότα εἴδε. θαύματα | F om. τὰ γενόμενα || 18. FS om. Ἡσαΐας || 19. F om. καὶ ἀνταπ.— τυχλῶν || 20. F : τρανή ἕσται | P : μογῆλ. || 21. F add. (p. πάλιν) Ἡσαΐας φρεσίν | F : καὶ πᾶντας ἀστίδει F add. (p. θεὸς) πάν || 22. F : (Ι. τοῦ σκότους) τῆς νυκτὸς || 23. F : μὲν οὖν ἔραινεν F : (Ι. ἡ — ἀστέρες δίκηγη σελήνης καὶ ἀστέρων | S : τοῖς ἀνθρ. ὡς ἐν νυκτὶ. — 24. F om. διὰ || 25. F : (Ι. τῆς εἰλαβ.) καὶ εἰλαβ. || 26. S om. γάρ εἰ αὐτοῦ || 27. F om. καὶ μετὰ — προφητῶν || 28. F add. (p. φῶς) τὸ | F om. καὶ τῶν — δικαιοσύνης (PM add.).

16. — Ἀντεῖλαντος δὲ τοῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης, ἔρχαντι καὶ ἀστράπαι αὐτοῦ τῇ οἰκουμένῃ. Οὐ γένη ποιῆσθαι, πρὸ γὰρ τοῦ διαρχῆσαι ἀνεπικυρώθη ἐν τῷ * νόμῳ καὶ ἐν * τοῖς νομοῖς.

Οὗτος ἐστιν ὁ τρίτος τοῦ στρέμματος ἀντεῖλαντος δὲ τοῦ προσωσθέρου περὶ τὸ διάφανον Ἰωάννου τοῦ προδότου καὶ ἑρμίτου, [579] τοῦ καὶ ἐν τῷ σγήματι Ἡλίου τοῦ Θεοῦτος, ἀλλοντος. Ἐπειδὴ γὰρ κύτος Ἡλίου οὐκ ἔμελλεν ἔργεσθαι εἰς τὴν πρότην παρουσίαν, σγήματι Ἡλίου ἀλλος τις ἑρμίτης ἔργεται, ως Ἡσαΐας λέγει: « Καταλία » [11] μετὰ δέξης ὄψεων φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ ἔτοιμόσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, εἰδίεις ποιεῖτε τὰς τρίβους τοῦ Θεοῦ ἡμῶν πᾶσας φάσαγκ πληροῦσθεται, καὶ πᾶν ὅρον καὶ βουνὸς ταπεινωθεσται, καὶ ἔσται τὰ σούλια εἰς εὐθεῖαν, καὶ αἱ τραχεῖαι εἰς ὁδοὺς λείας¹, καὶ ὄφεισται ἡ δέξη Κυρίου, καὶ ὄψεται πᾶσα σάρξ τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ ἡμῶν².

Ως καὶ Δαθίδ λέγει: « Εἰδοσαν πάντα τὰ πέρατα τῆς γῆς τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ ἡμῶν³. Κατελθετεται γὰρ ὡς ὑπὸ ἐπὶ πόνου⁴, καὶ πρὸ τοῦ ἡλίου διαμηνεῖ τὸ ὄντυμα κύτου, καὶ πρὸ τῆς σελήνης εἰς γενεὰς γενενὸν⁵. [580] Καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν * κύτῳ πᾶσαι αἱ * φύλα τῆς γῆς. Πάντα τὰ ἔννη μακαριστῶν αὐτῶν, φρονι, λέγοντες: Εὐλογητὸς Κύριος ἐστις τοῦ Ἱεροῦ, ὁ ποιῶν θυμάσιαν μόνον, καὶ εὐλογημένον τὸ ὄντυμα αὐτοῦ εἰς τὸν κιῶνα, καὶ εἰς τὸν αἰώνα τοῦ αἰῶνος⁶.

17. — Ιδετε αὐτὸν, ἀδειλόροι μου, ὅτι εἰδὼς τοῦ Δαθίδ ὁ Χριστός ἐστιν καὶ ἀνθεπόντις ἐστι καὶ Θεὸς, καὶ Θεὸς Ἱεροῦ καλεῖται: « εὐλογημένος εἰς τὸν αἰώνας⁷ ». « Εὐλογημένος, φρονι, ὁ ἐργόμενος ἐν ὄντυμα Κυρίου, Θεὸς κύριος, καὶ ἐπέφανεν ἡμῖν⁸ ». Άλλος ἐν τοῖς εἰπωμένοις ὅτι περὶ Σολομῶντος ὁ Δαθίδ εἴπεν τοῦ νείου αὐτοῦ, φυεδόμεθα⁹ φρονι γάρ Ησαΐας: « Εστετι ἡ ἥιζα τοῦ Ιεσσαί, καὶ ὁ ἀνιστάμενος ἀργεῖν ἔθνον, * ἔθνη ἐπ' κύτῳ * εἰπούσιον¹⁰ ».

Καὶ πάλιν: « Ἔν σοι προσεύξανται, καὶ ἐν σοὶ προσκυνήσουσιν ὅτι ὁ Θεὸς ἐν σοὶ ἐστιν, καὶ οὐκ ἔστιν Θεὸς πλὴν σου¹¹ σὸν γὰρ εἰς ὁ Θεὸς ἡμῶν¹², [581] καὶ οὐκ ἔδειμεν * ὁ Θεὸς τοῦ * εἰπούσιον¹³.

1. Sic Justin, Cyrille. — 2. Is., xl, 3-5. — 3. Ps. cxvii, 3. — 4. Ps. lxxi, 6, 17, 5. — 5. Ps. lxxi, 17-19. — 6. Ps. lxxxviii, 53. — 7. Ps. cxvii, 26, 27. — 8. Is., xi, 10. — 9. Sic Cyrille.

30. 1. M add. (p. τοῦ) ἀδημανοῦ || 2. F add. (a. οὐ) καὶ | M om. Οὐ γάρ — τοῦ Θεοῦ ἡμῶν § 16, 1, 15 | F : πρὸ τοῦ γάρ | S. om. καὶ § 3. F : διεργάτερον | P : καὶ τὰς βρογχὰς τῆς νοστῆς || 4. F : τὸν παρον | F : ὃς ἐν αὐτοῖς καὶ δρυσίοις || 6. F : ἀνασθέρου || 7. F om. προσδέρμου | PS : (I. ἐργ.) Νικηφόρου || 9. BF add. (a. σχ.) ἀλλ' ἐν | F : (I. ἀλλας) ἀλλ' ὡς | P : εἰς | F om. ἔργεται — μετὰ | S (I. ἐργ.) ἔγκρατες | S om. ω; || 11. S : (I. τ. 9. ἡμῶν) αὐτὸν || 12. F add. (p. τοπιν.) τὰς δυνάμεις τῶν διεμόνων οὕτως καλεῖ | F : (I. ξατο) οὕτως | F add. (p. εὐθεῖαν) ἐκ τῆς πλάνης τῶν εἰδῶντων εἰς θεογνωσίαν | P : λαζ; || 13. F add. (p. κερίου) περὶ τοῦ Χριστοῦ λέγει || 14. F : (I. ὡς καὶ) καὶ πάλιν | S om. καὶ | BS add. (p. λέγει) ἐν τῷ ἐννυχοστῷ ἐδέμῳ φελλῷ | P : εἰθεωσαν || 15. BF add. (a. Κατεδ.) καὶ πάλιν (PS om.) | BF om. γάρ | FM om. καὶ || 16. PM om. εἰς | S : Καὶ πάλιν καὶ || 17. S : καὶ πάντα | F : (I. ἐργ. λέγ.) καὶ ἐπάγει | M : αἰτὸν λέγοντα || 18. FM om. τοῦ | BI add. (p. διν.) τὰς δέξεις | M om. καὶ εἰς τὴν αἰώνα || 20. P : Εἰδετε | M om. θέτε — ἐπέρνετο λαῖον | PS om. αὐτὸν | F om. τοῦ εἰς ἑτοῦ || 21. F add. (p. πρ. διετοῦς) εὐλογημένος εἰ om. (pr.) εὐθεῖον | 22. F : I. ἐργον γάρ | M : (I. ἀλλ' — Ησαΐας) ἀλλὰ περὶ (I. παρὰ) Σολομῶντος λέγεται εἰπεῖν ταῦτα τὸν Δαθίδ καὶ πᾶν Ησαΐας λέγει || 23. F : (I. προσίν) λέγει || 24. M : (I. ἔθνη — τοῦ σώζειν) καὶ πάλιν | F : ἐπ' αὐτῷ θύνη || 26. S : καὶ πάλιν εἰς τοῦ om. F | B add. (p. ἔστιν) εὖ γάρ εἰ Θεὸς ἡμῶν (PFS om.) || 27. F om. καὶ οὐκ ἔστιν θ. π. σωτ. | F om. πρ.) 6 | F : εἰσέργειν εἰς om. (sec.)

σούζειν¹. » « Τότε, φησίν, βοσκηθήσεται λύκος μετὰ ἄρνος, καὶ πάρδαλις συναντηθήσεται ἐφίφορ, καὶ μοσχήριον καὶ ταῦρος καὶ λέων ἄμα βοσκηθήσονται, καὶ παιδίον μικρὸν ἄξει ἀντούς. Καὶ βοὺς καὶ ἔρνος ἄμα βοσκηθήσονται, καὶ λέων καὶ ταῦρος ἄμα φάγονται ἄγυρα². »

18. Σημαίνει ὡδὲ ὁ προφήτης τὴν θεογνωσίν τῶν ἑιών, ὡς φησι καὶ Ἀρμός: « Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἔκεινῃ, λέγει Κύριος, ἀναστήσω τὴν σκηνὴν Δαᾶδος³ τὴν πεπτωκείν, καὶ ἀνοικοδομήσω τὰ πεπτωκότα αὐτῆς, καὶ τὰ κατεσκευμένα αὐτῆς ἀναστήσω καὶ ἀναστήσω αὐτὴν καθὼς αἱ ἡμέραι τοῦ αἰώνος, ὅπως ἂν ἐπιστρέψων οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων καὶ πάντα τὰ ἔθνη ἐφ' οἵς ἐπικεκληται τὸ ὄνομά μου ἐπ' αὐτούς, λέγει Κύριος ὁ ποιῶν ταῦτα. Ἰδοὺ ἡμέραι ἔρχονται, λέγει Κύριος, καὶ κατελήψεται ὁ ἀλωτός τὸν τρυγητόν, καὶ περικέσει ἡ σταφυλὴ ἐν τῷ σπόρῳ, καὶ ἀποσταλάξει τὰ ὅρη γλυκασμὸν, καὶ πάντες οἱ βουνοὶ σύμφυτοι ἔσονται, καὶ ἐπιστρέψω τὴν αἰγαλωσίαν τοῦ λαοῦ μου⁴. »

* f. 18 r. a. Σολομὼν δὲ οὕτε θεός ἔστιν πρὸ τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σεληνίκης διεκμένων, * οὕτε θεός ἔστιν τοῦ σώζειν, οὕτε τὴν σκηνὴν Δαᾶδος, τούτεστιν τὴν ἀνθρωπότητα τὴν ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ, ἀνέστησεν, οὕτε τὴν αἰγαλωσίαν τοῦ κόσμου τὴν διὰ τοῦ Ἀδάμ πρατουμένην ὑπὸ τοῦ διεκόλου ἡλευθέρωσεν, ἀλλὰ δὲ [582] καὶ αὐτὸς ὁ Σολομὼν εἰς τὸ γῆρας αὐτοῦ, τὸ πονηρὸν ἐνώπιον Κυρίου ἐποίησεν κτίσις ναοὺς εἰδώλων⁵, καὶ οὕτως ἀπέθανεν λυπήσας τὸν Θεόν, μηδὲ τὰ ἔθνη ἐπιστρέψκει πρὸς τὸν Θεόν. Οἱ δὲ Λόγοι τοῦ θεοῦ κατελθόντες οὐρανοῦ καὶ σάρκα ἀναλαβόνταν ἐν τοῦ Δαᾶδος⁶, καὶ ἀνθρώπος γενάμενος ἐν ἀληθείᾳ ἀτρέπτως, καθὼς λέγει Ἱερεμίας⁷: « Καὶ ἀνθρώπος ἔστιν, καὶ τίς γνωστεῖς αὐτὸν⁸ », φησὶν, ὅτι Θεὸς ἔστι. Καὶ ὡς ἀνθρώπος μὲν ἀπέθανεν, καθὼς προεμήνυσαν οἱ ἄγιοι ἡγιεῖς νόμος. Ως δὲ Θεὸς ἀναματούμενος, ἵσταμενος πάσας τὰς νόσους τῶν ἀνθρώπων, καὶ τὴν διεκόλουκήν πλάνην κατηργησεν τῶν ματάίων εἰδώλων, καὶ θεογνωσίαν ἐδιδάξεν τὸν κόσμον, καθὼς εἶπεν Ἱερεμίας: « ἴδού, φησὶν, ἡμέραι ἔρχονται, λέγει Κύριος, καὶ οὐ μὴ διδάξῃ ἔκκοτος τὸν πλάνην κατεύθυντας⁹. Γνῶθι τὸν Κύριον, ἐτι ἐπὸ μηροῦ ἔως μαρτίου κατέστην εἰδήσουσι με¹⁰. »

Καὶ Ἡσαΐας λέγει: « Τάδε λέγει Κύριος ὁ θεός Ἱερακῆλ¹¹ τῇ ἡμέρᾳ ἔκεινη, πεποιθώς εἰσται ἡ ἀνθρώπωσις ἐπὶ τῷ παιάνικυτι κατόπιν¹²: » οἱ δὲ ὄρθια λύκοι αὐτοῦ ἐπὶ τὸν ἄγιον τοῦ Ἱερακῆλ¹³ ἐμβλέψονται¹⁴. » « Εστιν δὲ ὁ ἄγιος τοῦ Ἱερακῆλ, ἀδελφὸι, ὁ Χριστός. Καὶ πᾶλιν Ἡσαΐας λέγει περὶ Χριστοῦ: « Βασιλεύει Κύριος ἐν Σιών καὶ ἐν Ἱερουσαλήμ, καὶ ἐνώπιον τῶν

1. Is., XLVI, 14-15. — 2. Is., XI, 6-7. — 3. Amos, IX, 11-14. — 4. Cf. III Rois, XI, 4, 7. — 5. Cf. Rom., I, 3. — 6. Jér., XVII, 9. — 7. Jér., XXXI (grec, XXXVIII), 31; cf. supra, § 11. — 8. Is., XVII, 6, 7.

9. M om. καὶ πάρδαλις — ὅρνα | 2. F add. (a. xxi παιδ.) περὶ τῆς κλήσεως τῶν ἑιών || 5. F: Διὰ τούτου ἦ προφ. τὴν θεο. ἀτρέπτων τῶν ἑιών. | M om. ὡς φησι — λαυρὸν μου | M: τὴν τῶν ἑιών θεογν. Διὰ τούτων σημαίνων || 6. P: ἀνακεδόμ. | 7. S om. ἀναστήσω | F om. καὶ ἀναστήσω αὐτήν | S om. αὐτὴν || 8. F: (l. ἐπιστ.) ἰεζητήσωσιν | F om. οἱ εἰ τῶν || 9. F: ἐψ' οὓς | F om. μου | F add. (a. ίδοι) καὶ πάλιν (PS om.) || 10. PF: ἀλωτός | P: περιάσθη || 11. P: ἀποσταλάξῃ || 13. PS om. πρὸ — ἐταῖν | M om. οὕτε — σώζειν || 14. M: (l. οὕτε — ἀνέστησε) τὴν πεπτωκίαν σκηνὴν ἀνέστησε τὴν ἀνθρωπότητα λέγω | F om. τὴν ἀνθρ. — οὕτε || 15. M: (l. τὴν αἰχ. — ἡλευθέρωσεν) τῆς αἰγαλωσίας τοῦ διεκόλου ταῦτην ἀλυτρώσατο || 16. F om. δὲ | M om. αὐτὸς ὁ Σολ. | F om. εἰς — αὐτοῦ | M om. αὐτοῦ || 17. F: ἐποι. ἴνωπον κυρίον | S: (l. κυρ.) θεοῦ | M om. κτίσις — αὐτὸς κύριος post 25 linea | P: μήτε δὲ; F: μή; B: μηδὲ || 18. F om. καὶ || 19. F: ἀνθαλεῖν | S: ἐκ σπέρματος Δαᾶδος | F: γενέμενος || 20. S (m. αὐτὸν | BF: (l. ἥρην) τούτεστιν | BF add. (a. θεός) καὶ | S om. Καὶ || 21. F: (l. ἀπέθανεν) ἐπαθεῖν | F om. ἄγιοι | F: ὁ νόμος ὁ ἄγιος || 22. F: τῷ κόσμῳ || 23. F om. φησιν | S om. λέγει κύριος || 25. P: (l. αὐτῶν) αὐτὸν | S om. || 26. F: (l. λέγει φησιν | BF add. (a. Ισ.) τοῦ || 27. F om. δὲ | BF: (l. ἐπι) εἰς || 28. F: ἀποτέλεσθαι || 29. BF add. a. Αρ. τοῦ | F: ἐκ Σιών.

πρεσβυτέων αὐτοῦ διοίκησεται· Κύριε ὁ θεός μου ὑμάτω σε καὶ δοξάσω τὸ ὄνομά σου,
ὅτι ἐποίησας θυμαρτὰ πράγματα· [583] βουλήν ἀρχίσιν καὶ ἀληθινήν, γένοιτο·
ὅτι ἔθηκας πόλεις εἰς γῆμα, πόλεις ὄχυράς του πεσεῖν¹ κύτων τὰ θεμέλια· ἀσέβων πόλεις·
εἰς τὸν αἰῶνα οὐκ οικοδομήσονται. Διὰ τοῦτο εὐλόγησέν σε ὁ λαός ὁ πτωχός, καὶ πόλεις
ἀνθρώπων ἀδικούμενων καὶ φοιτούμενων σε εὐλογήσουσί σε. Ἐγένου· γάρ πάσῃ πόλεις·
ταπεινῇ βοηθός².»

Ἐλθόντος γάρ τοῦ Χριστοῦ, ἀδελφοί μου, οἱ ἀνθρώποι οἱ ἀδικούμενοι ποτε ὑπὸ τῆς
πλάνης τοῦ δικαζόλου, εἰς θεογνωσίαν ἐλθόντες, εὐχαριστοῦσιν καὶ εὐλογοῦσι τὸν Θεόν, οὐκίσ
λέγει Ἡσαΐς διὰ τὴν τῶν ἔθνων ἀληστιν «Ποιάσει Κύριος Σαβαὼν πᾶς· τοῖς ἔθνεσι ἐπὶ³
τὸ ὅρος τὸ Σιών· πίονται εὐρροσύνην· πίονται οἶνον· γρίζονται μύρῳ⁴.»

Καὶ πᾶλιν «ἡ γάρ βουλὴ κατού ἐπὶ πάντα τὰ ἔθνη, καὶ ἐροῦσιν ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ·
'Ιδού ὁ Θεός ἡμῶν ἐρήσει τὴν ἀπίστημεν, καὶ ἀγαλλιασόμεν ἐπὶ τῷ σωτῆρι ἡμῶν, καὶ σώτει
ἡμᾶς αὐτὸς κύριος⁵.» Οὐαὶ τοῖς Ἡσαΐταις λέγει περὶ τοῦ νέου νόμου τῆς νέας δικήνας τοῦ
Χριστοῦ· «Τάδε λέγει Κύριος· τοῖς δουλεύουσι μοι κλητήσεται ὄνομα κατινὸν, ὁ εὐλογηθήσει·⁶ τ. 19 r. a.
σεται ἐπὶ τῆς γῆς. Εὐλογήσουσι γάρ τὸν Θεόν τὸν ἀληθινὸν, καὶ ἐπιδέσσονται τῆς θύλακος
κύτων τῆς πρώτης⁷.» Κατανοήσωμεν οὖν, ἀδελφοί μου, ὅτι ὁ Θεός ὁ ὑψιστος εἰπεν· [584]
«τοῖς δουλεύουσιν μοι· κλητήσεται ὄνομα κατινόν, ὁ εὐλογηθήσεται ἐπὶ τῆς γῆς· εὐλογήσουσι
γάρ, φησι, τὸν Θεόν τὸν ἀληθινόν.» Καὶ οὐκ εἰπεν· «εὐλογήσουσι με τὸν Θεόν τὸν ἀληθινόν»,
ἀλλὰ «εὐλογήσουσι τὸν Θεόν τὸν ἀληθινόν», τουτέστιν τὸν Χριστόν.

Ἐὰν οὖν μαρτυρῇ ὁ Θεός ὁ ὑψιστος ὁ τοῦ Ἀρέβαρχοῦ, ὅτι ὁ νέος λαός οὗτος ὁ τῶν Χρι-
στιανῶν τὸν ἀληθινὸν Θεόν προσκυνοῦσιν· καὶ ὅρθως πιστεύουσι, τί λοιπὸν θέλομεν ιούδαιούςειν⁸. t. 19 r. b.
καὶ τιθεταῖσιν καὶ ἀντιτεῦθεν Θεῷ; Φησὶν γάρ πάλιν Ἡσαΐταις περὶ τοῦ νέου λαοῦ· «Ἀνοίξτε
πύλας· εἰσελθάτω λαός δίκαιος φυλάκων δικαιάστην, ἀγκαπῶν ἀληθευαν, ἀντιλαμβανόμενος
δικαιοιστῆς, φυλάκων ἀληθευαν, ἀγκαπῶν εἰρήνην, ὅτι ἐπὶ σοὶ, Κύριε, κληπισαν⁹.

19. LE BAPTÉME. — Καὶ πᾶλιν «Τῷ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, ἐπιλάβεται ὁ Θεός ἐν βοῶ¹
μετὰ δόξης ἐπὶ τῆς γῆς, τοῦ ὑψωσαι· καὶ δοξάσται τὸ κατταλειόθεν τους Ἱεραρχάς².» Καὶ
πᾶλιν «ὅτι ἐκπλυνεῖ Κύριος τὸν ἔμπον τῶν οὐρῶν καὶ τῶν θυγατέρων Σιών³.» Τὸ δὲ
«ἐκπλυνεῖ Κύριος» ἐστὶν [585] τὸ ἀγιον βάπτισμα τοῦ Χριστοῦ ὡς καὶ Ἱεζεκιὴλ μαρτυρεῖ

1. Sic Athanase, Eusèbe. — 2. Is., xxiv, 23-xxv, 4. — 3. Is., xxv, 6-7. — 4. Is., xxv, 7 et 9, diffère des éditions. — 5. Is., lxi, 15-16. — 6. Is., xxvi, 2-3. Diffère des éditions. La fin ressemble à l'*et. Lat.* — 7. On trouve partout ἐν βοῶ pour traduire ιεζεζ. Cependant ἐν βοῶ se rapproche davantage du radical πεζ, *processit in bellum, exiit*, et a chance d'être la leçon primitive. — 8. Is., iv, 2.
9. Is., iv, 4.

2. BF : (l. sec. γένοτο) κύριε || 3. F : γέμα | F add. (p. γέμα) τὴν δυνατεῖσαν τοῦ δικαζόλου λέγει || 4. BF
εὐλογήσει | F om. δ (bis) || 8. F : (l. θεόν) κύριον || 10. F : (l. Σιών) ἄγιον; P : Σιών | P : μέσον || 11. BI
1. αὐτὸς P) : αὐτὸν || 12. F : ἐπ' ὃ | F add. (p. ἐπίστο) περὶ Χριστοῦ λέγει || 13. M : (l. ὄμοιος; — κύριος
ἢ οὐ γέγραπται ἐν τῷ ἀστικῷ περὶ τοῦ νέου λαοῦ || 14. M om. δ εὐλογ. — Ἱεραρχ.) post 12 lineas || 15. BSF
add. (n. ἀπόλητος) αἱ ὀρνήστες (om. F) διμοντρεῖ τὸν θεόν τὸν ἀληθινόν | F : dd. (p. ἀπόλ.) γάρ || 16. F om. κύτων
F om. οὐν | F (l. εἶπεν) : ἐγή || 17. F : (l. κληθ.) δοθήσεται || 18. F om. Καὶ || 19. δ om. ὅ? | — ἀληθινόν

20. P : μαρτυρεῖ | F : δ θεός τοῦ ἀρέβαρχος δ θεότος | FS om. οὗτος δ || 21. F : προσκυνεῖ... πιστεύει || 22. P
ἀντετεῦθεν || 23. F : εἰσελθεται || 25. F : βούλη | 26. F : καταδηρόθεν | M : (l. καὶ πᾶλιν) ὅτι
καὶ περὶ τοῦ ἀγίου βαπτισμάτος || 27. F om. Κύριος; — ἐκπλυνεῖ | M om. (sec.) τῶν, M om. τὸ δὲ — Ληστοῦ |
28. E : ἐστι δὲ | F om. τοῦ Ληστοῦ | M : (l. ὡς — λέγων) καὶ ἐν τῷ Ιεζεκιὴλ | S om. καὶ | P : Ιεζεκιὴλ
ubique

* f. 19 v^a * λέγων « ἡρχῶν ἐφί βαπτίζεις ὑδωρ καθαρὸν, καὶ καθηρισθήσεσθε ἀπὸ τῶν εἰδότων ὑμῶν καὶ τῶν ἀμαρτιῶν ὑμῶν¹. »

Καὶ Ἰησαῖτος λέγει: « Λούσασθε, καθαροὶ γένεσθε². » Καὶ πάλιν: « Οὐτε ἐβράγη ὑδωρ ἐν δίψῃ τοῖς πορευομένοις ἐν ἀνύδρῳ καὶ ἔσται ἡ ἄνυδρος εἰς ἔλη, καὶ εἰς τὴν γῆν τὴν διψάσκη πηγὴ ὑδατος ἔσται, ἐκεῖ ἔσται ὕδας καθαρὸς, καὶ ὕδας ἀγία καλυψάσται³. » « Οὐτως γέρε, ἀδελφοί, ὕδας ἀγία ἔστιν τὸ βαπτισμα τοῦ Χριστοῦ.

* F 203. — 20. — Διὰ γὰρ τῆς ἐρυθρῆς θαλάσσης, μέσον τῶν ὑδάτων ὁ λαὸς ἐπώθη, ἀλλὰ^{*} καὶ Μωϋσῆς εἰς προτύπωσιν τοῦ ἀγίου βαπτίσματος, διὰ τοῦ ὑδατος τοῦ ποταμοῦ, υἱὸς θυγατρὸς

* f. 19 v^b b. βαπτίζεις ἀναδείγθη καὶ * ἐσώθη. Ἀλλὰ καὶ Ἐλισσοῖς τὰ ὑδατα ἡγίασεν, προτοπόν τὰ μωσεῖα τοῦ Χριστοῦ. [586] Ἀλλὰ καὶ Νεεμάν ὁ Σύρος διὰ τοῦ βαπτίσματος ἴσθι ἀπὸ τῆς λέπρας, εἰς προτύπωσιν τῶν μελλόντων βαπτίζεσθαι ἐν τῇ ἀγίᾳ κολυμβήθρᾳ τῆς ἀγίας ἐκκλησίας καὶ ἀπαλλάξτεσθαι τῆς λέπρας τῶν ἀμαρτιῶν. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ νόμῳ, φησὶν, « λούσεται ὁ ιερεὺς καὶ οὕτως ἔσται καθαρός¹. »

Καὶ πάλιν ὁ Θεὸς διὰ Ἰησού λέγει: « Ἔγω εἴμι ὁ ἔξελείφων τὰς ἀμαρτίας σου», καὶ οὐ μὴ μνηθῶ^{*} σὺ δὲ μνήσθητι καὶ κρητῶμεν ἥμας^{*} σὺ δὲ λέγε τὰς ἀμαρτίας σου πρῶτον ἵνα

* f. 201 r^a a. δικαιωθῆς⁶. « Οὐτε δώσω ὑδωρ ἐν δίψῃ τοῖς πορευομένοις ἐν ἀνύδρῳ^{*} καὶ ἐπιθήσω τὸ πνεῦμα μου ἐπὶ τὸ σπέρμα σου, καὶ τὰς εὐλογίας μου εἰς τὰ τέκνα σου⁷. » Καὶ πάλιν: « Οἱ ἐλεῶν αὐτοὺς Θεός, ἰστειρήσει αὐτοὺς, καὶ διὰ πηγῶν ὑδάτων ἐξάξει αὐτοὺς⁸. »

Καὶ Μεγκίας λέγει περὶ τοῦ ἀγίου βαπτίσματος: « Τίς ὡς σὺ Θεέ, ἐξαιρούμενος ἀμαρ-

τίας καὶ ὑπερβάντων ἀδικίας⁹, τοῖς καταλόποις τῆς κληρονομίας σου, οὐ συνέσχεν ὀργὴν

εἰς μαρτύρουν αὐτοῖς, ὅτι θελητὴς ἔλεους ἔστιν. Αὐτὸς ἐπιστρέψει καὶ οἰκτειρήσει ἥμας, καὶ

καταδύσει τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης¹⁰. » [587] Καὶ Ιωάννης λέγει: « Εν

τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἀποσταλάξει τὰ ὄρη γλυκάσπον, καὶ οἱ βουνοὶ ῥύγονται γέλα^{*} καὶ πᾶσαι

* f. 201 r^b b. ἡρόεις Ιούδα, βυῆσονται ὑδάτων, καὶ ἐν τοῦ οἴκου Κυρίου πηγὴ ὑδάτων ἐξελεύσεται¹¹. »

Ωἱ ἀδελφοί, « βαθός τῆς τοῦ Ιησού σορῆλης¹² », ὅτι ἀφίσεις Ιούδα διε ὑδάτων γίνονται. « Οὐτε

δὲ εὐδοκία Θεοῦ ἔστιν τὸ ἄγιον βαπτισμα, Διδίδιος λέγει: « φωνὴ Κυρίου ἐπὶ τῶν ὑδάτων, ὁ Θεὸς τῆς δοξῆς ἔβρόντησεν, Κύριος ἐπὶ ὑδάτων πολλῶν¹³. » « Οὐτε δὲ ὁ Θεὸς μισεῖ τοὺς ιουδαι-

1. Ez., XXXVI, 25. ἀμαρτιῶν (pour remplacer ἀκαθαρτιῶν des éditions) se trouve dans Didyme. — 2. Is., I, 16. — 3. Is., LXXXV, 6-8. Le commencement diffère des éditions. Cf. XLIV, 3; XXXV, 7, 8. — 4. Cf. Lév., XIV, 8. — 5. Sic Didyme. — 6. Is., XLIII, 25-26. — 7. Is., XLIV, 3. — 8. Is., XLIX, 10. — 9. Sic Didyme, Cyrille, etc. — 10. Mich., VII, 18-20. — 11. Joël, III, 18. — 12. Cf. Rom., XI, 33. — 13. Ps. XXVIII, 3.

1. P : καθηρισθήσεσθαι | M : ἀπὸ τῶν ἀμ. ἥμ. | F om. καὶ τῶν ἀμ. ὑμ. || 3. M : Καὶ ἐν τῷ Ἰησαῖτον | F add. (a. λέγει) πάλιν | LS add. (a. καθ.) καὶ | M om. πάλιν | MS om. ὅτι || 4. F : διῆψη | T : τις τ. διῆψη. γῆν || 5. M om. γάρ || 6. M add. (p. ἀδ.) μου | M om. ὕδας — Μωϋσῆς et ponit μέσον τ. διῆ. οἱ πατέρες ἥμῶν διῆδον^{*} καὶ μωσῆς post τ. ἀγ. τούτου βαπτίσματος || 8. F om. ἀγίου || B : διε αὐτοὺς διῆ. (PFMS : διε τοῦ) || 9. M : τοῦ βασ. . F : ἀπελείφη | M om. καὶ ἐσώθη ἀλλὰ | M om. προτοπῶν ἀλλὰ | F : τὸ μωσῆμα || 10. F om. ἀλλὰ | F : Ναυπάκτῳ || 11. M om. εἰτε — γίνονται post 15 lin. || 12. P : ἀπαλλάξεσθαι | S om. καὶ || 13. F : λούσασθαι τοὺς λεπρούς κ. οὕτως εἰναι καθαρούς || 15. F om. (sec.) διε ΒΥ : πρώτος; || 16. F : διῆψη || 17. P : (I. ἐπὶ) εἰ; || 18. P : οἰκτειρήσει εἰ διῆψη (V: διε) || 19. F : Οροιας περὶ τοῦ ἀγ. βασ. Μιχ. λέγει | F : ἔβρισκον || 20. F om. οὐ || 21. P : οἰκτειρήσον || 23. F : πάσας ἀγέσις | 24. F : βυῆσονται θυμῷ || 25. F : ὅτι καὶ οἱ ἀγέσις; . F : διε | M : (I. ὅτι — λέγει) καὶ διῆδις μεγαλοφονότατος κρατεῖ || 26. M om. διῆδις — ποιῶν || 27. P om. διε | M : (I. ιουδ. καὶ σαν.) τὰ λουδακά φυλάσσοντας;

Χοντας καὶ σαδεῖται⁵ οντας μετὰ τὴν παρουσίαν τοῦ Χριστοῦ διὸ Μαλκύριος λέγει « Οὐκ ἔστιν μοι θέλημα ἐν τοῖς υἱοῖς Ἱερεῦ, καὶ θύσιαν ἐν τῷ γειτῶν κυνῶν οὐ προσδέξεμαι, διότι ἡπόλιτοι τῶν ἀνατολῶν ἔως δύσμαν, τὸ ὄνομά μου δοξάζεται ἐν τοῖς ἔθνεσιν, καὶ ἐν παντὶ τῷ περιθυμίᾳ τοῦ οὐλατοῦ· τῷ ἑμῷ ὄνοματι προστάγεται, ὅτι μέγα τὸ ὄνομά μου ἐν τοῖς ἔθνεσιν ζεῖ ἐγώ, + εἰσιν λέγει Κύριος παντοκράτωρ⁶. »

21. [588] RÉBELLION DES PÉCHEURS. — Ήρι δὲ τῶν θελόντων μετὰ τὴν παρουσίαν τοῦ Χριστοῦ ἀκμὴν ιουδαῖοιν καὶ σαδεῖται⁷ εἰν, καὶ λεγόντων ὅτι ἀκμὴν οὐκ ἔχουν ὁ θηλευτικός, καὶ περιμένοι σαδεῖται⁸ οντας φυλάκισσαν τὸν νόμον Μωϋσέως, Ἡσίας λέγει περὶ κυνῶν « οὐαὶ οἱ ἐπισπόμενοι τὰς ἀμαρτίας κυνῶν ὡς σγεινίοις μακρῷ, καὶ ὡς ζυγοῖς ἴμαντι· δημάλεως τὰς ἀνομίας αὐτῶν, λέγοντες· Τὸ τάχος ἐγγυτάτῳ⁹ ἐπονέσσει ὁ Θεὸς, ἵνα ιδομεν· + εἰ. καὶ ἐθέλετο ἡ βούλη τοῦ ἥρωος Ἱερεῦ, ἵνα γνῶμεν. Οὐαὶ οἱ λέγοντες¹⁰ τὸ πονηρὸν καλὸν, καὶ τὸ καλὸν πονηρόν¹¹ οἱ τιθέντες τὸ ϕῶς σκότος, καὶ τὸ σκότος ϕῶς¹² οἱ λέγοντες τὸ πικρὸν γλυκὺν, καὶ τὸ γλυκὺν πικρόν¹³. » Καὶ πάλιν¹⁴ « Λεγμάλωτος ἐγενήθη ὁ λαός μου, διὸ τὸ μῆτε εἰδέναι αὐτοὺς τὸν Κύριον¹⁵. » Καὶ πάλιν¹⁶ « Η ἥττα αὐτῶν ὡς γνοῦς ἔσται, καὶ τὸ ἄνθρος αὐτῶν, ὡς κονιορτός ἀναθίσεται οὐ γάρ ηθελεσσαν τὸν νόμον Κυρίου στηθαὶλι ποιειν, ἀλλὰ τὸ νόμον τοῦ ἥρωος Ἱερεῦ περιάγανταν. Καὶ εὐφράτη Κύριος στέψας ὅργα ἐπι· τὸν ἄνθρον αὐτοῦ, καὶ ἐπέθελε τὸν γειτοναῖον κυνὸν ἐπὶ κυνῶν, καὶ ἐπέτάξεν αὐτούς¹⁷. » [589] Καὶ πάλιν¹⁸ Ησίας λέγει περὶ τῶν ἀπόστων Ιουδαίων¹⁹ « Ἀκοῇ ἀκούσετε καὶ οὐ μὴ συνῆτε, καὶ βλέποντες²⁰ βλέψετε καὶ οὐ μὴ δοκεῖτε, ἐπεχύνθη γάρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ τοῖς δοὺσιν²¹ αὐτῶν βρεφέως ἄκουσταν, καὶ τοὺς ὀρθοχρυσούς κυνῶν ἐκάψαμεν, μάνποτε ιδωτι· τοῖς ὀρθοχρυσοῖς, καὶ τοῖς ὄτινις ἀκούστωσι, καὶ τῇ καρδίᾳ συνιώσιν καὶ ἐπιστρέψωσιν, καὶ ιάσομαι²² αὐτούς²³. »

Καὶ Μωϋσῆς λέγει²⁴ « οὗτος λαὸς μωρὸς καὶ οὐγὶς σοφός²⁵. » Καὶ Ἱερεμίας λέγει²⁶ « Λαός μωρὸς καὶ ἀκόρδος, ὀρθοχρυσοὶ κυνοῖς καὶ οὐ βλέπονταν, ὅταν ἔγουσι καὶ οὐκ ἀκούονταν, καὶ ἐμὲ οὐ φοβήθησεσθε, καὶ ἡπόλιτος τοῦ προσώπου μου οὐκ εἰλαθηθήσεσθε, τὸν τέλεαντα ἄκμαν δέσιον θαλάσσην, προσταγμα αἰώνον καὶ οὐ παρελεύσεται²⁷. » Καὶ πάλιν διὸ Ησία²⁸ οἱ Θεοὶ λέγου²⁹ « Ἐγγύει μοι ὁ λαὸς οὗτος τῷ στόματι κυνῶν καὶ τοῖς γειτεσιν κυνῶν τημασι με, τὸ δὲ καρδία κυνῶν πόρπον ἀπέγει ἡπάτη μού, μάτην δὲ σέβονται με, διδάσκοντες ἐντελεχυτας ἀνθρώπων καὶ διδασκαλίας, διὸ τούτο ιδού προσθήσω [590] τοῦ μεταθίσειν τὸν

30. 1. Mal., i, 10-11. — 2. Is., v, 18-20. — 3. Is., v, 13. — 4. Is., v, 24-25. — 5. Is., vi, 9-10. — 6. Deut., XXXII, 5, 6. — 7. Jér., v, 21-22.

1. F om., καὶ σαδᾶ. | M : (I. τοῦ Να.) κυνῶν | S : ὁ Θεὸς γάρ διὰ Μαλ. | M : Μιχαήλ || 3. B add. (p. ἀντ.). ἔτοις καὶ (PF om.). M : (I. τοῦ) μέρη || 4. F : τῷ ὀν. μον. M. om. οὐδὲ παντοκράτωρ || 5. F : κύρ. ἡ θεὸς ὁ παντοκρ. || 6. M om., μετὰ — ιουδ. καὶ || 7. M. om., καὶ λεγ. — Μωϋσεις; | F : ἀκμὴν ποιει γάρ || 8. Π : εἰλαθηθέντας; F : εἰλαθηθέντας || 8. Π : καὶ περιμένονταν καὶ διετόποτε σαδεῖται³⁰ τον τον νόμον | M : (I. Ησ. — αὐτῶν) λέγει οὐδεὶς; | 9. Π : σχριντον μαρχόν | M om., καὶ γαλομέν Π || 10. F add. (a. λέγ.), σι 11. F : Βλέπετε || 12. M. om., οι τοῦτοι; — λέγει ποιει 7. Ιησας || 13. Π οι ποιει || 18. Π : ἀκούσατε || 19. Π : βλέψετε | M om., καὶ τοῖς — αὐτούς || 20. F om. (p. ποιει) κυνῶν, | F : λέπασι || 23. S om. Καὶ Μο. — οὐτος; | F : (I. Και Μ.) Μο. γάρ | M om. λέγει οὐτος | S om. Καὶ Ιερ. λέγει | M om. λέγει || 24. M om. δηθαλμοὶ — περιένεσται | Π : ἔχωσι | Π : ἀκούσασιν || 25. Π : I. καὶ τοῖς ζ ἐρπ (S : ει ἐρπ) | S om. καὶ ἀπό — τοῦλασ. | F : τοῦ τάξαντος || 26. F : θαλάσσας; | M. om. πάθει | F : (I. διὰ Ησ. 6. 6.) Ησίας; || 27. M om. λέγει | M om., καὶ τοῖς — τῷ Ναστότο ποιει 7. Ιησ. | Π : διατεύστο | Π : διδασκαλίας; λέγει, x. διδ. | F om. διού | Π : πετασθήσαι

λαὸν τοῦτον, καὶ μεταθήσω ἀύτοὺς μεταθήσει, καὶ ἐποιῶ τὴν σορῆλν τῶν σωρῶν αὐτῶν¹, καὶ τὴν σύνεσιν τῶν συνέτων αὐτῶν¹ κρύψω². » Καὶ πάλιν· « διτὸς μου ἀπειθῆς ἔστιν, οὐδὲ φύειται, οἱ λέγοντες τοῖς προφήταις μὴ ἀναγγέλλετε ἡμῖν, καὶ τοῖς τὰ ὄφελα ποιῶν μὴ λαλεῖτε ἡμῖν³ ἡμῖντες ἡμῖν⁴ ὅφελος⁵: ἔλλος λαλεῖτε ἡμῖν λαλεῖν, καὶ ἀναγγέλλετε⁶ ἑτέραν πλάνην⁷. »

Καὶ Ἰησοῦς περὶ τῶν ἀπειθόντων ἰουδαίων τῷ Χριστῷ· « Ἀκούει, οὐρανὲ, καὶ ἐνοτίζου, γῆ, διτὸς Κύριος ἐλάλησεν. Τίοὺς ἐγένηντο καὶ ὑψώσατο, ἀύτοὶ δὲ με ἥθετοσαν. Ἐγὼ βοῦς τὸν κτησάμενον, καὶ ὅνος τὴν φάτνην τοῦ κυρίου αὐτοῦ, Ἰσραὴλ δὲ με οὐκ ἔγνω, καὶ ὁ λαός με οὐ συνῆκεν⁸. » Καὶ διτὸς Ὁσπεῖ λέγει ὁ Θεός· « Ἐπιβάλων ἐπιθελῶ ἐπ’ αὐτοὺς τὸ δίκτυόν μου, καθὼς τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ κατάζω κύτους. Παιδεύσω αὐτοὺς ἐν τῇ ἀκοῇ⁹ τῆς θαύμασεως κύτων. Οὐχὶ αὐτοῖς, διτὸς ἀπεπιδήμησαν καὶ¹⁰ ἐμοῦ¹¹ ψεύδῃ, καὶ οὐκ εἰδότοσαν αἱ καρδίαι αὐτῶν πέρος μὲν, λέγει Κύριος¹². »

[591] Καὶ πάλιν ὁ Χριστὸς διτὸς Ἰησεύμενος λέγει· « Ἐμὲ ἐγκατέλιπον παγῆν ὅδοτος ζῶντος¹³. » Καὶ πάλιν· « Οτι ἐνεγείρησαν λόγον εἰς σύλληψήν μου, καὶ παγίδας ἔκρυψάν μοι, σὺ, Κύριε, ἔγνως πᾶσαν τὴν ἐπιθυμήν μου αὐτῶν, μὴ ἀλιώσῃς τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν, καὶ τὰς ἀνομίας αὐτῶν χπὸ προσώπου σου μὴ ἐξαλείψῃς, γεννηθήσασιν τοι ἀσθένεια αὐτῶν ἐνάντιον σου, ἐν παντεις θυροῖς σου ποιήσεις κύτους¹⁴. » Καὶ πάλιν ὁ Χριστὸς διτὸς Δαχνὶδης λέγει¹⁵ τοι· « Ἐδωκαν εἰς τὰ βρῶμα μου γῆλην, καὶ τὰ ἔξης· Ἐξαλειφθήσασιν ἐπ’ Βίβλου ζώντων, καὶ μετὰ δικαίων μὴ γραφήσασιν¹⁶. »

22. DATE DE L'ARRIVÉE DU CHRIST. — Μὴ οὖν ἀπιστήσωμεν, ἀδελφοί μου καὶ πατέρες, τῷ Χριστῷ, διτὸς ἐστιν ὁ σωτῆρ τοῦ κόσμου. Ἐὰν γάρ ἀπιστήσωμεν κύτῳ, πάντα τὰ κακὰ τὰ γεγονόμενά καταλείψεται ἡμᾶς, καὶ ἐν τῷ νῦν κτιρῷ καὶ ἐν τῷ μελλοντι. — Ἀποκρίνονται οἱ ἐκ πειτομῆς καὶ λέγουσιν αὐτῷ « Καὶ διὰ τί οὖν λέγουσιν, κύριε Ιάκωβε, οἱ πατέρες ἡμῶν, [592] διτὸς ἀκμὴν οὐκ ἔφεσαν οἱ γρόνοι τῶν Χριστοῦ τοῦ σωτῆρος τοῦ Ἰησανῆ; » — Καὶ λέγει Ιάκωβος· Ἀληθῶς κατὰ τὸν γένον αὐτοῦ ἦλθεν ἐ

1. Sic Justin. — 2. Is., xxix, 13-14. — 3. Is., xxx, 9-10. — 4. Mal., i, 10. — 5. Is., i, 2-3. — 6. Osée, viii, 12-13. — L'éthiopien remplace ce texte par Is., xxiv, 16-18, qui lui ressemble un peu. — 7. Jér., ii, 13. — 8. Jér., xviii, 22-23. L'éth. remplace ce texte par Jér., xi, 18-20. — 9. Ps. lxviii, 22 et 29.

10. F : (I. αὐτοὺς) αὐτοῖς | P om. (sec.) καὶ || 2. S om. διτὸς | FS om. μου || 3. P : ἀναγγέλλεται; F : ἀναγγέλλεται || 4. F : αὐταὶ λαότες | BF add. (p. ἀναγ.) ἡμῖν || 5. F : ἐξ Μα. ὁ δέος¹ | 6. BF : Καὶ πάλιν Ἰησ. λέγει || 7. M : ἦ, γάρ | S : καὶ ἔγω | S add. (p. κτητ.) αὐτὸν || 8. P om. με | M om. καὶ — συνήκεν | 9. F : Καὶ πάλιν ὥστε λέγει (Μ : ὥστη) | M om. ἐπιθελῶ — αὐτῶν | F om. ἐπιθελῶ | P : ἐπιθελῶ || 11. F add. (p. ἐμοῦ) περὶ τῆς σταυρώσεως λέγει || 12. M : (I. πρ. ἐπὶ μὲν (om. S)) | M om. καὶ οὐδὲ — κύριος | L om. καὶ || 13. BF : Καὶ πάλιν ἐπ’ προσώπου τοῦ Χριστοῦ λέγει Ἱερ. | S : ὡς ἐπ τοῦ Χρ. Ἱερ. λέγει || 13. M : ἐνεγέρσαν | F : εἰσοληφτί | F : παγίδη || 16. BF : καὶ σὺ | M om. σὺ κύριε — ποιήσεις αὐτοῖς | F om. αὐτῶν | BFS add. (p. αὐτῶν) ἐπ’ ἐμὲ (om. F) εἰς θάνατον | F om. καὶ τ. ἀν. αὐτῶν || 17. BF : — ἀσθένειαν || 18. S om. δεροῦ | F : αὐτοὺς | M : (I. πάλιν — λέγει) Δαχνὶδης | F om. πάλιν || 19. F : (I. καὶ τὰ ἔξης) καὶ εἰς τὴν δέησαν με ἔποιεν με έξος | F om. Εξαλειφθήσαν — λέγουσιν αὐτῷ || 20. S om. καὶ διὰ τὶ οὖν | F om. μου || 22. F : ἡ σωτηρία || 23. BF : καταλείψεται | F : (I. καταρή) αἰλῶν || 24. M : (in marg.) ἐρῶτης; | B add. (a. περί.) τέτοιο (FP om.) | M : (I. διὰ τί) πῶς | S om. καὶ διὰ τὶ οὖν | F om. Καὶ | M : λέγουσιν post Τάξ. (S : λέγ. αὐτεὶ διτὸς ἀκμὴν) || 25. BFSM add. (post περ. ἡμ.) καὶ νορεδούσασιν (M om. καὶ), M om. διτὸς | M om. τοῦ σωτ. τοῦ Ιησ. || 26. BF : (I. σωτ.) βασιλίως | BF : δι Τάξ. | M : (in marg.) ἀπόστρισις | M om. καὶ λέγει — τῷ ἦγ. τῷ ἐρχομένῳ (§ 23, I. 12)

Χριστός, καὶ κατὰ γενεᾶς ἔγουσιν χρονογράφους οἱ Χριστιανοί. Ἀλλὰ καὶ καθὼς εἶπεν ὁ δίκαιος ὁ Δανιὴλ μετὰ ἑπτηκονταετεῖνέα ἐδόμαδες μετὰ τὸ κτισθῆναι τὸ ἡγίασμα καὶ τὴν Ιερουσαλήμ, ἥλθεν ὁ Χριστός. Ἐγειρὰς γὰρ οὕτως ἡ βίβλος τοῦ Δανιὴλ· Φησὶ γάρ· ἐδέστο τοῦ Θεοῦ ὁ Δανιὴλ νηστεύον διὰ τὸν λαόν, καὶ εἶπεν αὐτῷ Γαλενῆλ· ὁ ἄρχελος· « Ἐδομάκοντα 5 ἐδομάδες συνεταπήσαν ἐπὶ τὸν λαόν σου καὶ ἐπὶ τὴν πόλιν τὴν ἡγίαν, τοῦ σφραγίσαι τὰς ἱμαρτίνας, καὶ τοῦ συντελεσθῆναι τὰς ἀνομίας, καὶ τοῦ ἀπαλεῖναι τὰς ἀδικίας, καὶ τοῦ ἐξιλάσθαναι τὰς ἀνομίας, καὶ τοῦ ἀγαγεῖν δικαιοσύνην αἰώνιον, καὶ τοῦ σφραγίσαι ὅρκον καὶ προσχέσιν, καὶ τοῦ γρίσαι ἄγια ἄριον¹. »

23. — [594] «Ἔστω δὲ ἡ δικαιοσύνη ὁ Χριστός, ὁ συγγενέσις πάσας τὰς ἡμαρτίας 10 τὰς ἡμεράποιας, καὶ ἔποιησιν αὐτὸν προφῆτης. Ἐπιθυμεῖς γάρ· τοῦ Χριστοῦ, αὐτὸν ἔτι γένει προφήτου, ἵνα εἴπῃ ὅτι ἔργατα εἶχεν ὁ Χριστός. Εἰ γὰρ μὴ ἢν ὁ ἀληθινὸς Χριστὸς ὁ ἐν ταῖς ἀγριαῖς Μαρίας γεννηθεὶς, ἔνις ἀρτός εἰχεν καρύστειν οἱ προφῆται, καὶ ἡ ἀντίστοιτος ἀληθινὸς ὁ Χριστὸς, 15 καὶ τὸν κόσμον ἐν ταῖς πλάνης τῶν εἰδώλων ἐλευθερώσας, καὶ πάντα τὰ ἔθνη εἰς θεοτροπίαν ἀγαγόντος ὡς προεπικαν οἱ προφῆται. Διὸ γάρ τοῦ Χριστοῦ λέγουσιν οἱ προφῆται 20 τοῦτοντι τὰ ἔθνη, οὗτος λέγει ὁ προφήτης καὶ περὶ τῶν γρίσων.

Φησὶν γάρ· « Καὶ γνῶστη καὶ συνάσσεις ἀπὸ ἐξάδων λόγους τοῦ ἀποκριθῆναι καὶ τοῦ 25 οἰκοδομῆσαι τὴν Ιερουσαλήμ, ἡνῶς Χριστοῦ ἡγουμένου ἐδόμαδες ἐπὶτοῦ, καὶ ἐδομάδες ἐξέκοντα δύο, καὶ ἐπιστρέψει καὶ οἰκοδομήσεται τεῆρος καὶ πλατεία, καὶ ἐπενεκτήσιται 30 οἱ κατοί. [595] Καὶ μετὰ τὰς ἐξάκοντα δύο ἐδόμαδες, ἐξολοθρευθήσεται γρίσμα, καὶ κριμαὶ αὐτὰ ἢν ἐν κύτῳ, καὶ τὴν πόλιν καὶ τὸ ἡγιον διαρρήφεται σὺν τῷ ἡγιουμένῳ τῷ ἐργαμένῳ². »

Ηερὶ τοῦ ὑστέρου ἡγουμένου λέγει· Ἀριστοθέλου τῶν Ιουδαίων, τοῦ κρατηθέντος ὑπὸ Τρομάκου, καὶ ἀπειθόντος ἐν Πόμπῃ αἰγαλαχώτου σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις τοῦ ἀδελφοῦ Σίμωνος τοῦ ἀνατολήθεντος³ ὑπὸ Πλέθθων, ἵνα ἐκλεπῃ⁴ ἀρχῶν καὶ ἡγούμενος ἐκ τοῦ Ιουδαίου, 35 κατὰ τὴν προφητείαν τοῦ δικαίου πατέρος ἡμῶν Ἰακὼβ τὴν λέγουσαν·

«Οὐκ ἐκλεψεὶς ἀρχῶν ἐξ Ιουδαίου καὶ ἡγούμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ, ἔως οὐ πλήρη ἡ ἀπόκειται, καὶ αὐτὸς προσδοκεῖς ἔμπον⁵.» Γενηθέντος οὖν τοῦ Χριστοῦ τοῦ ἡγουμένου ἡμῶν καὶ πάσας κτίσις δεσπότου καὶ Θεοῦ καὶ βασιλέως ἐν Βηθλεέμ τῆς Ιουδαίας, Ηρώδας ἀποφέρεις ἀπαλεοντίτης⁶ ἐκράτεται· τὰς γῆρακες ἀγέν τῶν Ιουδαίων, καὶ ὑπὸ Πομπάκιος ἐγενόμενης ἔως σήμερον.

1. Dan., ix, 3, 4, 21, 24; d'après Théodotion. — 2. Dan., ix, 25-26; diffère dans éth., 592-593. — 3. Cf. Josèphe, *Antiqu.*, XIV, iv, 5; *De bello Jud.*, I, viii, 7 et XIII, 1. — 4. Gen., XLIX, 10. — 5. Cf. Justin, *Dial.*, 52; *supra*, p. [15].

1. F : γενέντι | F : ἔγουσι τὰρ | F : χρονογράφον | S om. (sec.) καὶ | 2. F add. (n. μετὰ) ὅτι | S om. καὶ | 3. F om. τοῦ | S add. (p. Δαν.) τοῦ προφήτου | F om. γρῖσι γάρ | 4. F : ἀρχάγειτες | 5. S om. συντεῖται | 6. F om. (ult.) καὶ | 8. F om. καὶ | P : (I. ἄπει) ἀπὸ | 9. S add. (p. ἄπει) αὐτῶν | F : τοῖς ἀδερφαῖς τάσσεται | 10. F : (I. εὖ) αἰνίζεται | 11. F om. εἰ — Χριστὸς | 12. F : σίγουρος | 13. F om. τῶν κόσμων ἐκ | 14. F : πρεστῶν | F om. τοῦ | F om. (sec.) οἱ προφῆται | 15. F add. (p. αὖτες) εἰ | 16. F S om. (pr.) καὶ | F : γνῶθι καὶ συνάσσεις | P : συνάσσεις | BF : ἐξέσσον | 17. F om. τὴν | 19. F : κρίμα | 20. F : διεργάζεται | 21. F om. περὶ — ἡ δανιὴλ post 10 lineas. M : (I. περὶ — ἡ τοῦ Ιακὼβ) καὶ εἰσάγεται αὖτε μάρτιον ἡ θάλασσα ὁ Χριστός ποδὶ ἰστει ἡ ἡ τοῦ μηροῦ τοῦ Ιακὼβ ἀρχῶν καὶ ἡγούμενος | P : Χριστοθέλου | 23. HS : I. διατίθεται ἡ θάλασσα τοῦ Ιακὼβ | P : Ιακὼβ | 24. M : τοῦ Ιακὼβ | B : (I. εὖ) γάρ | 27. I. add. (p. πατέρος) τοῦ | M om. καὶ θάλασσα | 28. M om. τῶν Ιουδαίων | 29. M add. (p. σημεῖον) διώδημα | 30. PATH. OR. — T. VIII. — P. 5.

Kai ἡλθεσεν ἡ προφητεία τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἰακὼν νιόν Ἰσαάκ. [596] Φησὶν γὰρ ἐ-

Δανιὴλ: « **Καὶ γνώσῃ** » καὶ συνήσεις ἀπὸ ἔξωθεν λόγου τοῦ ἀποκριθῆναι καὶ οἰκοδομηθῆναι τὴν Ἱερουσαλήμ, ἔως Χριστοῦ ἡγουμένου ἑδρομάχες ἐπὶ τὸν καὶ ἔχοντα δύο ἑδρομάχες¹».

τουτέστιν ἔτη τετρακοσία διγοργοντετρά. Καὶ οὕτως ἡλθεν ὁ Χριστὸς ἐν τῷ τετρακοσιοστῷ ὄγδοοκοστῷ τετάρτῳ ἔτει ἀπὸ τοῦ κτισθῆναι τὸν ναὸν καὶ τὴν πόλιν. Ἐπιλαβομένης γὰρ τῆς ἑδρομηκοστῆς ἑδρομάχος, ἐπεφάνη ὁ Χριστὸς καὶ ἔσωσεν ἡμᾶς, καὶ τὴν τοῦ διαβόλου πλάνην απτάργησεν. Ἀριστοδούλου γὰρ τοῦ ἡγουμένου αἰγυαλωτισθέντος σὺν ταῖς τέκνοις ὑπὸ Ρωμαίων², δέφθειραν οἱ Ρωμαῖοι καὶ τὴν πόλιν Ιερουσαλήμ, καὶ τὸν ναὸν ἡδρεποδίσαν σὺν

τῷ ναῷ τὸν ἡγουμένῳ ἡμῶν τῶν Ἰουδαίων Ἀριστοδούλῳ, καὶ οὕτως κατέπιεντον ἡ ἀρχὴ ἡμῶν, Ἡρόδου τοῦ ἀλλοφύλου, βασιλεύσαντος ὑπὸ Ρωμαίων, οἱράν ἐσθῆτα ἐνδυσαμένου, καὶ οὕτως³ ἔξειπεν ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ ἵερωσιν ἡμῶν τῶν Ἰουδαίων, κατὰ τὴν προφητείαν τοῦ πατρὸς ἡμῶν Ἰακὼν, καὶ εὐήσως ἐπὶ Ἡρόδου ἐγεννήθη ὁ Χριστὸς ἐν Βηθλεὲμ, ἡ προσδοκία καὶ ἡ σωτηρία τῶν ἔθνων.

Εἰ δὲ οὐκ ἔστιν ὁ Χριστὸς ὁ ἔλιθος ἐπὶ Ἡρόδου καὶ Καίσαρος Αὐγούστου, οὗτος καὶ φεύστες ἔστιν ὁ Ἰακὼν ὁ πατὴρ ἡμῶν, καὶ Μωϋσῆς ὁ συγγενέψαμενος τὴν Κτίσιν τὴν λέγουσαν⁴.

περὶ τῆς προφητείας Ἰακὼν. Φεύστες δέ ἔστιν ὁ Δανιὴλ ὁ προφήτης, καὶ ὁ Γαβριὴλ ὁ ἱατῆσας αὐτῷ περὶ τῶν γρόνων τῆς ἐλεύσεως τοῦ Χριστοῦ. Ἀλλὰ καὶ φεύδεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον [597] τὸ « **ἱατῆσαν διὰ τῶν προφητῶν** » κατὰ τὸν λόγον τῶν ἀποστολῶν τῷ Χριστῷ, καὶ λεγόντων ὅτι ὁκμὴν οὐκ ἡλθεν ὁ Χριστός.

24. LE CHATIMENT DES JUIFS INCRÉDULES. — Καὶ πληροῦσται εἰς κύτους ἡ προφητεία Πτερίου ἡ λέγουσα· φησὶ γάρ· « **Παρεπίκραναν τὸ Ηνεῦμα τὸ ἄγιον, καὶ ἐστράφη αὐτοῖς εἰς ἐγχέριον⁵.** » Οντως γάρ εἰ μὴ ἀπέστη ἀρχὴ ἡμῶν τῶν Ἰουδαίων τὸ Ηνεῦμα τὸ ἄγιον, οὐκ ἀν ἐπὶ ἐξκόσια τεσσαράκοντα ἔτη⁶ ἐπιταύμενον ὑπὸ τῶν ἔθνων, ἐξ ὅτε γάρ οἱ πατέρες ἡμῶν οἱ Ἰουδαῖοι ἐσταύρωσαν τὸν Χριστὸν, ἔπειτα ἥσωσεν σήμερον διούλοις ἐσμεν ὅλων τῶν⁷ τῶν⁸ ἔθνων καὶ καταπάτημα.

Οὐτὶ δὲ ἐχήρος ἔστιν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τῶν μὴ πιστεύοντων τῷ Χριστῷ, Ἰώσηπος ὁ

1. Dan., IX, 25. — 2. Joséphie, loc. cit. — 3. Symb. Nicée-Constantinople. — 4. Is., LXIII, 10. — 5. Ceci date l'ouvrage de 610; l'éthiopien porte à tort 740, car il le rapporte aussi ailleurs à Héraclius (610-641).

1. Μ om. καὶ Ἰσαάκ | Σ om. καὶ | BS add. (p. τοῦ) δικαιοῦ | Σ : (Ι. γησίν — Δαν.) καὶ τοῦ Δανιὴλ τοῦ προφήτου φησὶν γάρ | Μ om. δὲ || 2. Μ om. (pr.) καὶ | BF : ἔλιθον | Μ : καὶ τοῦ οἰκοδομηθῆναι || 3. Σ om. τὴν Ιακώβην | ΒI om. σε ... περὶ ἕδρας || 4. F : τρικαποστογάδων εἰκοσιτετάρτῳ || 5. F : (Ι. ἀπὸ τοῦ) μετὰ τοῦ | M add. (p. νέον) Σολομῶντος; | P : (Ι. ἐπιδεῦ) ἐπομένιον; | F : αὐτοῖς; τοῖς || 6. F : ὀγδοκαροστῆς || 7. PL : ἔπιστελθεῖσι | M add. (p. ἄγ.) τῶν Ἰουδαίων | BS add. (p. ὄπιον) πομπήσιον τοῦ στρατηγοῦ τῶν | P : οἱ Ρωμαῖς | BF : Ρωμαῖοι τὴν ἄγιαν πόλιν καὶ | FM : (Ι. καὶ τὸν ν.) καὶ τὸν λαὸν (B add.) (Μ : λαὸν τοῦ Ισραὴλ) | M om. σὺν — Ἰουδαίοις (σεν.) | 9. Η om. ἡμῶν | F add. (p. Ιουδ.) ὡς εἰπεῖται | BF add. (p. ἀρχὴ ἡμ.) τῶν Ἰουδαίων || 10. Μ : (Ι. Ἡρόδου — ἐνδυσαμένου) καὶ ἡρώδων τῷ ἀλλοφύλῳ τὴν βροτείαν παρέσχοντῷ καὶ τὴν ἱεράν ἰστήτα ἐνδυσαμένον. BF add. (a. ἱεράν) καὶ | F : (Ι. ἱεράν) ἐτέξαν || 11. F om. καὶ ἡ ἱερωτ. ἡμ. τ. Ιουδ. | Μ. om. τῶν Ἰουδαίων | Μ : (Ι. τὴν — Ἰακὼν) τὴν Ἰακὼν καὶ ὀνικὴ προφητείαν || 12. M om. καὶ εὐθέως — ἐπὶ ἡμῖν; (in fine § 29) || 13. F : (Ι. καὶ εὐήσως) εὐήσως; δὲ || 14. FP om. καὶ (BS add.) || 15. BF add. (p. ἡμῶν) φεύστης ἔστι | P om. (III.) τὴν || 16. Γ om. δὲ | BF add. (p. ἴστων) καὶ | Γ om. (a. Δαν. et Γερ.) δὲ || 17. F : τὸ πνεῦμα τὸ ἄγ. φύσις. || 18. F : ἀπισθεύοντα | 19. BF om. δὲ Χριστός | 21. Σ om. ἡ λέγ. | Γ om. φησὶ γάρ || 22. F : ἐγκέραν | F om. εἰ μὴ | F : (Ι. ἀπίστη) ἀπιστέραν | B : εἰ μὴ γεννήσεις καὶ ἐπίστη | Ε om. εὐήσως || 23. Γ : τὸν Ἰουδαίον || 26. B : ἐγκέραν (PF : ἐγκέρδεις) | BF τοῦ; μὲν πιστεύοντα | P : ἴστωπος | Eth. : Josias.

σορὸς Ἰουδαίος λέγει· « ὅτι ὅτε ἐσταυρώθη ὁ Χριστός, τινὲς διωνάξ ἡγίων ἥκουσταιν² ἐν τῷ ναῷ τοῦ Θεοῦ λεγούσας· "Ἄγωνεν, οὐκ ἔτι μίνωμεν ὅδε, καὶ τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ ἴσχυσθη ἀπὸ ἀνθρώπου ἔως κάτω. » Ἀλλὰ καὶ οἱ Ἄρωμαῖς³ ἐπόθηταν πᾶσαν τὴν Ἰουδαίουν· ἐποθήτην, καὶ πάντας τοὺς κατὰ τόπον Ἰουδαίους, ἢ θέτι δίκη ἐνέπρησεν,

5. — 25. — [598] τοὺς δὲ πιστεύσαντας τῷ Χριστῷ καὶ πρὸ τῆς σταυρώσεως καὶ μετὰ τὴν σταυρώσιν, διὸ ὄπτασίς δικαιίους αὐτοῖς θείας, ἀναγκωρέσιν ἐκέλευσεν, καὶ πέραν⁴ τοῦ Ἰορδάνου⁵ εἰς Πελλακ⁶ εἴστω λειχομένην γέρεαν οἰκεῖν προσέταξεν. Ἐλθόντων οὖν τῶν Ἄρωμάιων καὶ πᾶσαν τὴν ἀνατολὴν κρατησάντων, τοὺς Ἰουδαίους κατὰ πόλιν καὶ γέρεαν ἀπόβιοσαν, εἰς Πελλακ⁷ δὲ πρὸς τοὺς πιστεύσαντας τῷ Χριστῷ οὔτε ἥγγισαν⁸ ἵσκην γάρ διλαττάμενοι ὑπὲν

10. τοῦ ἀγίου Πνεύματος.

26. LA PASSION DU CHRIST PROPHÉTISÉE. — 'Ἄποκρινονται οἱ ἐν περιτομῇ καὶ λέγοντιν' Ὁρέηλησας ἡμᾶς, ἀδελφες, ὁ Κύριος εὐλογήσει σε, ὅτι πολλοὶ κατεπίσκαμεν θηλέρμενοι, μάτιοις ἐπλανιθήμενοι βραπτισθέντες, ὀφελησον ἡμᾶς, κύρι Ιάκωβος, καὶ πορὶ των λόγων τούτων ὅταν γέρεα ἀκούωμεν τοῦ μεγαλείου⁹ ὅτι ὁ Χριστὸς νεκρὸς ἦγετεν, ἕδεις

1. ἔγουμεν, ὅταν δὲ ἀκούωμεν¹⁰ ὅτι ὑδεσθη, καὶ ἐρράπεσθη καὶ ἀπέθηκεν, λέγομεν ὅτι οὐκ ἔστιν ὁ Ιάκωβος.

[599] Λέγει αὐτοῖς Ιάκωβος· 'Ἄδελφοί μου καὶ πατέρες, ἔδει παθεῖν τὸν Χριστὸν ὡς προεκθύεσαν οἱ ἄγιοι προφῆται, φασὶν γάρ Ἰησίκας ὡς ἐκ τοῦ Θεοῦ' · 'Ἴδοις συνίσται ἡ παῖς μου, καὶ ὑψωθήσεται καὶ δοξασθήσεται καὶ μετεωρισθήσεται'. Ὡν τρίπον ἐκστάσονται ἐπὶ τοῖς, οὕτως ἀδεξάσσει ἀπὸ ἀνθρώπων τὸ εἶδός σου, καὶ τὸ δύζης σου ἀπὸ τῶν οἰῶν τῶν ἀνθρώπων, οὕτως ἡμαρτόνται· ἔθηκε πολλὰ ἐπ' αὐτῷ, καὶ συνέσυσται βασιλεῖς τὸ στόμα αὐτῶν, οὕτως οὐκ ἀνηγγέλει περὶ αὐτοῦ ὄψονται, καὶ οὐκ ἀκηκοάσται συνάσσουσιν'.¹¹ [600] Καὶ πάλιν· « 'Ἄνθρωπος ἐν πληγῇ ὁν, ' εἰδὼς φέρειν μαλακίκην, ὅτι ἀπέστεπται τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ἡτανάσθη, καὶ οὐκ ἐλογίσθη. Οὗτος τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν φέρει καὶ περὶ τοῦ μονὸν ἀμαρτίαν, καὶ ἡρεὶς ἐμητρόποιον αὐτὸν οἴνοι· ἐν πόνῳ καὶ ἐν κακόπαι. ἀλλὰς δὲ ἐπεργάτησθη, διὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν, καὶ μερικλακίσται διὰ τὰς ὄνοματας ἡμῶν, τῷ μάλιστι αὐτοῦ ἡμετες πάντες¹² ἰθύμεν'. »

Σταυρωθέντος γάρ τοῦ Χριστοῦ, τῇ λόγῃ γε ἔνυξαν κύτοιν τὴν πλευρὰν οἱ σταζατιῶται¹³, καὶ ἐξηλήσθησαν κίρρης καὶ ὑδροφ., τὸ δὲ ὑδροφ. προστύπου τὸ ἤγριον βραπτισμόν, τὸ δὲ κίρρη τὸ σῶμα

30. 1. Ce texte manque dans le grec. *Bell. jud.*, VI, v. 3, mais se trouve dans les additions slaves.

2. Cf. Matth., XXVII, 51. — 3. οὗτος est devenu οὗτος *Qalon*, pour le traducteur éthiopien. Cf. Eusèbe, *H. E.*, III, v. 3. — 4. C'est l'évangile, comme on le trouvera clairement plus loin. — 5. Sic Orig., Chrys. et de nombreux mss. — 6. Is., LII, 13-15. — 7. Sic Ath., Chrys. — 8. Is., LIII, 3-5. — 9. Cf. Jean, XIX, 34.

1. P : τοῖς | F : ἁκουσεν; B : ἁκουσαν | 2. S add. (p. ἡγωμεν) ποὺς αὐτὸν. P' : μίνορε | 3. S om. πᾶσαν | F : Ιουδαίουν | 5. S : πιστεύοντας | 6. F : αὐτοῖς. P : εἰδένευεν | S om. τοῦ — προστέλειν | 7. F : S om. εἴσων | 8. S : (Ι. πρεστε.) θεόντων | 12. S om. δέδειτε | P : εὐλογήσει; S : εὐλογήσει | 13. B' add. (a. ἡμάρ.) δὲ | P : ἀκόσμεν τοῦ μεγάλου | S add. τοῦ εὐλογησίου | B' add. (p. μεγ. λέγοντος) | 17. F om. αὐτοῖς | B' add. (a. Ιάκ.) δὲ | 18. F om. ἀστον | Γ : Ι. φρεσιν λέγει | B' add. (p. λεστον καὶ πατέρος) | 19. F : (Ι. ιντι σοι) ἀπὸ σοῦ | 20. P : ἀσθέσην | 21. F : (Ι. εστω) ὀστεον | P : συνέβουσαν | 22. P : ἀναγγέλει; F : ἀνηγγέλην | 23. F om. πάθον | B' : καὶ σίδον | P : ἀποστέπεται; Γ : ἀποστέρεψε | 25. S om. εστον | 25. P om. θρησκεύειν | F om. αὐτὸν | 26. F : ἀνερ. ἡμ. . ἀμαρτ. ἡμῶν (ordine inv.) | P : (In marg. καὶ μερικλακίσθαι διὰ τ. ἤγριον ἡμῶν) | 27. B' : ταῦθ. πάντες | 28. P : ἡνοίξειν | Γ add. (p. στεν.) αὐτοῦ | 29. F om. δὲ | P' : προσεύσοται | Γ om. τὸ σῶμα

κύτου, τὰ ἄγια μυστήρια τῶν γειτικῶν. Διὸ δὲ τὸν λόγογν ὁ Ζαχγρίξ εἶπεν· «Οὐφονται· ^{¶ 1. 25 v^a εἰς ὅν ἔξεκοντασιν!» »Ἐν τῷ γάρ δευτέρῳ τοῦ Χριστοῦ παρουσίᾳ, οἵτινας «μελληριζόντας καὶ νεκρός²», οἱ ἀποστόλους τῷ Χριστῷ σύβοσιν μετὰ ἄγιων ἀγγέλων ἐργάσμενον, [601] καὶ τότε αλκύσουσιν πικρᾶς μηδὲν ὀφελοῦντες, ἀλλὰ τῇ κινοίᾳ κρίσιν παραδίδονται.}

27. LA MORT ET LA RÉSURRECTION. — Ἀποκρίνονται οἱ ἐκ περιτομῆς, καὶ λέγουσιν·

Κύρι Ιάκωβε, ποιῶ γραψὴ λέγει ὅτι ὁ Χριστὸς ἀποθνήσκει καὶ ἐγένεται ἐκ νεκρῶν; —

* F 298. * Ιάκωβος εἶπεν· «Ο ἄγιος νόμος λέγει περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Χριστοῦ· «Ἀναπεσόν ἐκουμενήν ὡς λέων καὶ ὡς σκύμνος· τίς ἤρεται κύπελλος?»: »Καὶ πάλιν· «Ἐδεῖται Ἰησοῦ ἐπ’ ἑγέρων, καὶ τὸ

* 1. 25 v^b. πάγκη αὐτῶν ἐκρυελεῖν, καὶ τοῖς βίστεσιν αὐτοῦ κατατοξεύειν ἐγέρον. Κατακλιθεὶς ἀνεπαν- 10 στο ὡς λέων καὶ ὡς σκύμνος· τίς ἤρεται αὐτόν?»

28. — Ταφὲν γάρ τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ὑποικῶν εἰς κύπελλο Λόγος τοῦ θεοῦ, ἐσκαλύπτεσσιν πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ διαβόλου καὶ πᾶσαν τὴν ἀνθρωπότητα τὴν κερατημένην ὑπὸ τοῦ διαβόλου ἡλευθέρωσεν. Δικτὺ λέγει· «Ἀπέστειλε τὸν Λόγον αὐτοῦ καὶ ἵσκετο αὐτούς».»

«Ἐκέραξαν, φοβούσι, πρὸς Κύριον, καὶ ἐν τῶν ἀναγκῶν αὐτῶν ἐρέμαστο κύπελλος, τοὺς καθη- 15 μένους ἐν σκότῳ καὶ σκιᾷ θανάτου, τοὺς πεπεδημένους ἐν πτωχείᾳ καὶ σιδηρῷ» [602] πύλας

* 1. 25 v^a. γάρ γαλκάς συνέτριψεν καὶ μογγοὺς σιδηροὺς συνέθλασεν⁶. » * Ησαΐας λέγει· «Ἀπὸ τῶν ἀνημονῶν τοῦ λαοῦ μου ἥγηθη εἰς θάνατον καὶ δάσω τοὺς πονηροὺς ἀντὶ τῆς ταχῆς αὐτοῦ, καὶ τοὺς πλουσίους ἀντὶ τοῦ θανάτου κύπελλος ὅτι ἀνομίαν οὐδὲ πεπάσσεν οὐδὲ πύριθον⁷ δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ⁸. » Ησαΐας λέγει περὶ τοῦ σκυλεύσει τὸν Ἀδην· «Οὕτως λέγει Κύριος 20 τῷ χριστῷ μου οὐ ἐκράτησα τῆς δεξιᾶς αὐτοῦ· Ἐπακούσκει ἐμπροσθεν αὐτοῦ θηνη, καὶ ἰσχὺν βασιλέων διαῤῥέει, ἀνοίξω ἐμπροσθεν κύπελλο πύλας, καὶ πόλεις συνθλασθόντες ἐγὼ

* F 25 v^b. πορεύσομαι ἐμπροσθεν σου, καὶ ὅρη ὀμαλῶ, πύλας γαλκάς συντρίψω, καὶ μογγοὺς σιδη- 25 ρούς συνθλάσω», καὶ δώσω σοι· «Ησαΐαρδούς σκοτεινούς, ἀσφάτους, ἀποκρύψους ἀνοίξω σοι⁹. »

Καὶ πάλιν· «Τοῖς ἐν δεσμοῖς ἔξελθετε, καὶ τοῖς ἐν τῷ σκότῳ ἀνακαλύψθετε¹⁰. » Ο

θάνατος γάρ τοῦ Χριστοῦ, σωτηρία τοῦ κόσμου ἐγένετο· τοῦ Ἀδημού γάρ ἀμαρτησάντος, πᾶσαι καὶ ψυχὴ τῶν ἀνθρώπων μετὰ τὸ ἀποθανεῖν καὶ χωρὶς θανάτου σώματος, ἐκρατοῦντο ὑπὸ τοῦ διαβόλου ἐν τοῖς καταχθονίοις. Τῇ πολλῇ ἀγχούτητι κύπελλο [603] ὁ Θεὸς ὁ Υψηλός ὁς φιλάνθρωπος ἀπέστειλε τὸν Λόγον αὐτοῦ εἰς τὸ κάσμον, εἰδοκότας κύπελλον ψυχὴν καὶ σάρκα λαβεῖν καὶ ἀληθινῶς ἐνανθρωπήσαι «καταγγέλτως καὶ ἀτρέπτως¹²» ἵνα, διὸ τῇ ήμερῃ οὐσίᾳς, δυνηθῇ

1. Sic Ath., Didyme, Zach., XII, 10. Cf. Jean, XIX, 37. — 2. II Tim., IV, 1. — 3. Gen., XLIX, 9. — 4. Nombres, XXIV, 9. — 5. Ps. cvi, 20. — 6. Ps. cvi, 6, 10.16. — 7. οὐδὲ εὐρέθη, Justin. — 8. Is., LIII, 8-9.

9. Sic Orig., Eus., Cyr. et un bon nombre de mss. Les autres portent συγκλάσσω. De même συγκαταθέσονται trouvé plus haut est remplacé dans les mss. par οὐ συγκλέσθησονται. — 10. Is. XLV, 1-3. — 11. Sic Orig., Ath. Is., XLIX, 9. — 12. Symbole de Chalcédoine.

I. F. om. & 2. P : ρῆδαι | Γ' : κρίνει || 4. P : κλαύσωσιν | F : ὀφελήσαντες || 7. F : καὶ ποιά || 9. Γ' : σκύμνος | BF om. ἐπ' || 10. BI' : ταῖς βολίσιν || 12. F : εἰς αὐτὸν || 13. F : (l. τοῦ διαβ.) αὐτοῦ || 14. F add. (a. λέγει) γάρ || 17. F om. γάρ | F : συντρίψεις | BF : γρῖσι γάρ Ιησ. | F om. ἀπὸ τῶν ἀν. τ. λαοῦ μοι || 19. F om. ὅτι — αὐτοῦ || 20. BF add. (a. Ιησ.) Καὶ πάλιν | F om. Ιησ. | F : λέγει ποιήσῃ γέρην | S om. περὶ — γέρην || 21. S add. (p. μεν) Κύριο | F : ἐπακούσθηται || 22. F : βασιλέως | F om. ἀνοίξω | BF : πολ. οὐ συγκλεισθήσονται || 23. P : ὠμοτῶν || 25. BF add. (a. τοῖς) λέγων | F : (l. σκότει) γέρη || 26. F : (l. χρ.) κυρίου | F : τῷ κόσμῳ || 27. BI' : (l. γαρ. θεν.) καρισθῆναι τοῦ | S add. (p. θεν.) τοῦ || 28. BF : τῇ οὖν π. | S add. (p. θεός) ὁ μίγκες καὶ || 29. F om. τὸν Λόγον | BI' : ἀνακαλύψειν || 30. F om. δυνηθῇ — σισκε;

χποικεν, * καὶ διὸ τὰς κύτου οὐσίκς τῆς ἀρθράτου καὶ σκυταλήπτου, τὰ πάντα ζωποίσης, * I. 26 v^a b.
καὶ ἀλευθέρωσῃ ἐν τῶν διεμάδι τοῦ διαβόλου.

29). — Ιδόντες γάρ οἱ ἄγιοι προφῆται τὰ τραύματα τοῦ Ἀδάμου γενόμενα ἀνίκτα, καὶ τὰς ἡρῆς τῶν ἀνθρώπων μεταὶ θυντανῶν ὅποις ἀγέλαιοι, αρκτούροις καὶ μυτίαις μεμέναι τοις Σατανᾶς καὶ θλιβούμενάς, ὡς ἐν τῆς ἀνθρωπότητος ἔπραξον λέγοντες: « Ταχὺ προκαταλθέτωσαν ἡμᾶς οἱ αἰτιεῖς σου, Κύριε, ὅτι ἐπιτωχεύσαμεν σφόδρας· Βοήθουσον ἡμῖν, οἱ Θεοί, ὁ σωτὴρ ἡμῶν! ». Καὶ πάλιν: « Αναζάτα, Κύριε, βοήθουσον ἡμῖν² », καὶ τὰ ἔτης, καὶ « ἔξεγέρθητι, ἵνα τι ὑπνοίς, Κύριε! »:

* Οτι δε ὁ Λόγος τοῦ θεοῦ οὓς ἀνύστακτος καὶ ἀλιγάντος ἥμελλεν ἐγέρειν τὴν νάνην τὸν * I. 26 v^a b.

Ἄδην δὲ ἐξ ἡμῶν Ἰακὼν, [604] τουτέστιν ψυχὴν καὶ σῶμα, Δαβὶδ λέγει: « Ἀναστήτω ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ διασκορπισθήτωσαν οἱ ἔρθροι αὐτοῦ³ », καὶ τὰ ἔτης. Οτι δε καὶ τὰς ψυχὰς τὰς ἀπὸ τοῦ Ἀδάμου ἥμελλεν ἐλευθεροῦν ὁ Χριστὸς ἐπειδὴς τοῦ διαβόλου, Δαβὶδ λέγει:

* Λανθάνεις εἰς ὑδάτος, ἡγυμαλθευσας κίγυμαλθαίνων*. Καὶ Νεοδύμος δὲ ὄμοιώς λέγει: « Πόλικις τῶν πόλεων δικυάγηταν, καὶ τὰ βρασίτεις κατέπεσταν, ὑπόστασις ἀνενκλήθη, καὶ κάτια ἀνέβινεν⁴ καὶ δούλαιοι αὐτῆς ἡγύεντο οὓς αἱ περιστεροὶ μελέται⁵. » Καὶ πάλιν Ησαΐας: « Οἱ καταβαίνοντες⁶ ἐν γύρῳ καὶ ἐν σκιᾷ θυντανοῦ, φῶς λάμψει ἵστο γύρω⁷. » * I. 26 v^a, a.

30). — Οἰδότες οὖν, ἀδελφοί, πότις σωτηρίας ὁ θάνατος τοῦ Χριστοῦ γέροντες τοῖς ἀνθρώποις, καθὼς λέγει Ησαΐας περὶ τοῦ θυντανοῦ τοῦ Χριστοῦ, ιδετες διτὶ οἱ δίκαιοις ἀπόλετοι καὶ οὐδεὶς ἐδέχεται τὴν καρδίαν, καὶ δίκαιοις αἰρονται καὶ οὐδεὶς κατακονεῖ, « ἀπὸ προσώπου γάρ ἀδυνάτος, ἡρταὶ οἱ δίκαιοις. Ἔσται ἐν εἰρήνῃ ἡ ταρφὴ αὐτοῦ, ἡρταὶ οἱ μέσοις⁸ ». Καὶ πάλιν Ησαΐας περὶ τοῦ θυντανοῦ καὶ τῶν ληστῶν τῶν συσταχυωθέντων τῷ Χριστῷ, λέγει: [605] « Παρεδόθη εἰς θυντανοῦ ἡ ψυχὴ κύτου, καὶ μετὰ ἐνόμων⁹ ἐλογίσθη¹⁰. »

Καὶ Ιερεμίας λέγει οὓς ἐκ προσώπου τῶν ἀθλίων¹¹ ἥμαν πατέρερον τῶν σταυρωθέντων * I. 26 v^a b.
τὸν Χριστόν: « Δεῦτε καὶ ἐμβάλωμεν ἔνδον εἰς τὸν ἄρτον κύτου, καὶ ἐκτριψώμεν αὐτὸν
εἰς¹² γῆς ζώντων¹³. »

31. LES PRÉTRES ET LES PHARISIENS. — Καὶ Σιλορόμων λέγει περὶ τῶν σταυρωθέντων Ιερεμίᾳ τὸν Χριστόν. « Ταῦτα [606] ἐλογίσαντο καὶ ἐπιλανθησαν, ἀπεισφέντες

1. Ps. LXXXVIII, 8, 9. — 2. Ps. XLIII, 27. — 3. Ps. XLII, 24. — 4. Ps. LXVII, 2. — 5. Ps. LXVII, 19. —
6. Nah., II, 7-8. — 7. Is., IX, 2. — 8. Is., LVII, 1-2. — 9. Sic. Const. Apost., Orig. — 10. Is., LIII, 12. —
11. Sic Justin. — 12. Jér., XI, 19. Léth. ajoute Sag., II, 12-18.

1. F: ζωποίσης || 2. PF: ἀλευθέρωστι | F: (I. διεσμῶν) δαιμόνων καὶ || 3. P: εἰδόντες | Γ om
γάρ || 4. BP: ἦπο τοῦ || 5. P add. (p. ἀνάρ.) οἱ προφῆται ετοι μέγοντες || 7. S add. (p. πάλιν) λέγει |
F: (I. τὰ ἔτης) λέπτωσιν ἥματι ἐνεκτο τοῦ ὄντατος; σου | BN add. (p. οὐλ. καὶ πάλιν || 9. FS: (I. ὃς) ὁ
| F add. (p. ἀνάρ.) ὑπάρχοντα | F: ἕμελλεν || 10. F om. δὲ οἱ ἥμαν Ιακὼν || 11. FS: (I. τὰ ἔτης) ψυχέτωσαν
ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ οἱ μισοῦντες αὐτόν | F om. τὰ, || 12. F: (I. Ἀδ.) ἔρθου | F: ἕμελλεν | B: οὐλεθεροῦ
| (PF: —οῖν) || 13. S add. (p. οὐλοῦ) καὶ || 14. F add. (p. δικαίου) περὶ τοῦ ἔρθου λέγει | B: ἀπεκά. | F add.
| (p. ἀνέκα.) ἡ ψυχὴ αὖ τῷ ἄργῳ (B add. p. αὐτοῦ) | F: κατέπιεν | : αὐτῷ || 15. F add. (p. ἀνέκα.) καὶ | P:
ἕστει | F: (I. αἱ δούλαιαι αὐτῆς) καὶ ἐδέλευτον αὐτοῖς | F: ἔγοντο | Γ. ὁ ὥς — μελι. ὁτὲ προτερεται μελέτην
καὶ αἱ φυγαὶ τῶν ἀνθρώπων εὐχαριστοῦσαι (B: ὁτὲ περ., αἱ φυγαὶ τῶν ἀθρ.) <μελέτη> μελέτη <καὶ> εὐχα.
|| 16. F add. (p. Ιερ.) λέγει || 16. F om. ἐν (sec.) || 17. M incipit Hermon: (I. οἰδ.) βέβαια | B: διέτει | M om.
οὖν | FM add. (p. δέ) μου | F (I. γάρ) λγέντο || 18. M: (I. καθὼς — Χριστοῦ) οἱ οὐ λέγει περὶ αὐτοῦ δὲ
Ησαΐας | BF add. (p. καθὼς πάντων ! P: θετε | M om. θετε — κατανει | 19. FM om. γάρ | 20. M:
(I. ξεσται — Χριστῷ) καὶ || 21. BF ponunt λέγει post Ησ. | F om. καὶ εἰ τῷ Χριστῷ || 23. Γ: τῶν σταυρ.
περὶ τῶν ἀθλίων πατ. ἥμαν | M om. δικίων | M om. τῶν — Χριστῶν || 24. F om. τὸν Χριστὸν (S: αὐτὸν) —
5. M om. αὐτοῖς || 26. M: (I. Καὶ — Χριστόν) Καὶ Σιλορόμων | Γ add. (a. Σολ.) δὲ || 27. F: ἀπεκάλυψαν.

γέρο κύτων ή κακία αὐτῶν, καὶ οὐκ ἔγνωσαν τὰ μυστήρια τοῦ Θεοῦ¹. » "Αννας δὲ καὶ Κατέρας οἱ ἀρχιερεῖς οἱ ταλαίπωροι οἱ σταυρόσαντες τὸν Χριστὸν, ἐκ τοῦ Λευτῆσαν οἱ δὲ γραμματεῖς ἐκ τοῦ Συμεὼν².

Προφητεύοντας οὖν ὁ μακαρίος Ἰακώβος, ὁ πατὴρ ἡμῶν τῶν Ἰουδαίων, λέγει « Συμεὼν καὶ Λευτῆς συνετέλεσαν ἀδίκιαν ἐξ ποιησεως αὐτῶν. Εἰς βουλὴν κύτων μὴ ἐισέλθῃ ἡ ψυχὴ μου, καὶ ἐπὶ τῇ συστάσει κύτων μὴ ἐρίσηται τὰ ἄπατά μου, ὅτι ἐν τῷ θυμῷ κύτων ἀπέκτειναν ἀνθερόπους, καὶ ἐν τῇ ἐπιμνησὶ κύτων ἐνεργούσανταν ταῦρον. Ἔπικατάστος ὁ θυμὸς κύτων, ὅτι αὐθίδης, καὶ ἡ μῆνις κύτων ὅτι ἐσκληρύνθη, διαχειρισθεὶς αὐτῶν ἐν Ἰακώβῳ, καὶ δικαστείρω αὐτῶν ἐν Ἰσραὴλ³. »

Καὶ ἵνα εἰπωμεν: διὸ τὴν Διναν τὴν ἀδελφὴν αὐτῶν — ἀλλ' οὐκ ἔστιν οὕτως: Ἀπελογή⁴ συντο γέρο τότε τῷ πατέρι αὐτῶν λέγοντες: « ἀλλ' ὡς ἐπὶ πορνείᾳ ἐγράσαντο τῇ ἀδελφῇ⁵ ἡμῶν⁶; » "Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ δίκαιος Ἰακώβος [607] μετὰ ταῦτα γαρζόμενος τὴν πόλιν τῷ Ιωσήφ, λέγει⁷ « Διδωμί σοι ἔξαρτον⁸ Σίκημα ἡν ἔλαθον πόλιν ἐν μυχαίρᾳ μου καὶ τῷ τάξι φι μου⁹ », ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ Ἰακώβος τὴν ἀπολογίαν ἐδέξατο τοῦ Συμεὼν καὶ Λευτῆς. Πάντα οὖν ἐπληρώθη τὰ ἑβεντά ὑπὸ τοῦ πατέρος αὐτῶν, ἀλλ' ἐπειδὴ, ὡς εἰπον, "Αννας καὶ Κατέρας τῆς οὐλῆς τοῦ Λευτῆσαν, καὶ οἱ γραμματεῖς ἐκ τοῦ Συμεὼν.

"Ἐπειδὴ οὖν τῇ τούτων γνώμῃ καὶ βουλῇ παραδόθη ὁ Χριστὸς, δι' αὐτῶν καὶ ἀντρέσθη, περιφρητεύων Ἰακώβον λέγει¹⁰: Εἰς βουλὴν αὐτῶν μὴ εἰσέλθῃ ἡ ψυχὴ μου¹¹. » Ως καὶ Πτολεμαῖς λέγει¹²: « Οὐκὶ τῇ ψυχῇ κύτων, διότι ἐδουλεύσαντο¹³ βουλὴν πονηρὴν καθ'¹⁴ ἐκτοῦν εἰπόντες¹⁵. » Δικαιουμέν τὸν δίκαιον, διότι δύσχρηστος ἡμῖν ἐστιν¹⁶, καὶ ἐπὶ τῇ συστάσει αὐτῶν μὴ ἐρίσεται¹⁷ τὰ ἄπατά μου, ὅτι ἐν τῷ θυμῷ αὐτῶν ἀπέκτειναν ἀνθερόπους καὶ ἐν τῇ ἐπιμνησὶ αὐτῶν ἐνεργούσανταν ταῦρον¹⁸ ἐπικατάρχετος ὁ θυμὸς αὐτῶν¹⁹. »

32. — Βλέπετε οὖν, ἀδελφοί μου, μῆτρις ὑμῶν ἀπίστηση τῷ Χριστῷ, ἵνα μὴ ἐπὶ τοῦ μέλλοντος, [608] καὶ Ἰακώβος καὶ Πτολεμαῖς καθ' ἡμῶν εὑρέθωσιν²⁰.

33. RÉSURRECTION. — [609] Ἀποκρίνονται οἱ ἐκ πειτομῆς καὶ λέγουσιν²¹: Ήτί²² γηραὴ λέγει τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ; — Ἰακώβος λέγει²³ Ἐν τῷ ἑδομηκοστῷ ἑδόμῳ

1. Sag., II, 21-22. — 2. Cf. Hipp., Bénéd. de Jacob, 11; Tert., *Adv. Jud.*, 10; *Adv. Marc.*, III, 18. — 3. Gen., XLIX, 5-7. — 4. Gen., XXXIV, 31. — 5. Gen., XLVIII, 22. — 6. Gen., XLIX, 6. — 7. Sic Ath., Eus. — 8. Is., III, 9-10. — 9. Les éditions portent ἐπίστα. — 10. Gen., XLIX, 6-7. Il est étrange que l'auteur passe ainsi d'Isaïe à la Genèse sans avertir aussi l'éthiopien remplace Genèse par la suite du texte d'Isaïe (10-11). — 11. L'éthiopien ajoute ici deux textes (p. 608-609) qui ne se trouvent pas dans la Bible.

I. F. om. τὰ τοῦ εἰ δὲ || 2. F. om. οἱ ἀργ. | M. om. οἱ σταυρ. τ. Χρ. || 4. M. superscribit (a. τῶν Ἰουδ.) περὶ τῶν παραδοτῶν. | F : (I. λέγει) ἐπῃ | F : ἰερεῖ. | B : εἰσιλθει (F : ἔδοσε) || 6. F : (I. ἐπὶ) ἐν | M. om. τῇ | F : ἀπενευτάσαι | P : ἐρήσασται | S : ἐνέργησε | 7. F : ἀνθερόπου || 8. M. om. δικαιειώ — Ιακώβος | F : (I. δικαιειώμενος) δικαιοσποτί || 10. M. om. (pr.) τάχ | F : Δίνε (M : Δίνει) | F. add. (p. αὐτῶν) ταῦτα εἰρηθέσαι | FM. om. ἀλλ' || 11. F. om. τότε | M : πάρην | BF : γράφεσται || 12. F : (I. τῷ πόλιν) πάλιν || 13. M : Σίκημος | F. om. πόλιν | FM. om. τῷ εἰ μου || 14. M. om. ὥστε — αὐτῶν | PF. om. ἀλλ' | BF : (I. πάντα) ποὺ || 15. F : πληρωθῆ | M : (I. ὡς εἴπων — βουλῆ) τῇ ἀννα καὶ κατέρα γνώμῃ || 17. F : ἐπει | BF : καὶ δι' αὐτ. ἀν. | M. om. δι' αὐτῶν || 18. M : (I. προφήτη. — μων) τὴν τοιωτήν πρετερείαν προεξεπειστεί | F : Εἶδος | M : (I. ὡς — λέγει) καὶ ἡσαΐας δὲ διεσίκαν αὐτὴν λέγον (S : Jacob, comme Isaïe, disent) || 19. M : διτι | F : βιβλούσθην ταῦ | M : καθ' ἔστους | P : εἰπόντες (M. add. διτι) || 20. M. om. καὶ ἐπι — εἰρεθῶσιν (in fine 32) | F. om. καὶ | P : ἐρήσασται (F : ἐρήσασται) || 21. F. om. τῷ | F : ἀνθερόπου || 22. F. add. (p. ταῦρον) περὶ Χριστοῦ λέγει || 23. F. om. οὖν | S. om. μου || 24. F. add. (p. μιᾶς) αἰώνος | F : (I. Ητί.) Ἰακὼβ || 25. M. Ἀπεκρίθησαν αὐτῷ εἰ om. καὶ λέγ. || 26. M : (I. λέγει) εἰπεν²⁴ | F. om. ἐν — φανταφ | P : ἑδομηκοστῷ (L. om.)

ψυχικῷ Δικτίῳ λέγει: « Καὶ ἔξηγέρθι ὡς ὁ ὑπῶν Κύριος, ὃς δυνατός κεκριτικήκως ἐξ οὐρανοῦ. Καὶ ἐπέταξεν τοὺς ἐγγῆρους αὐτοῦ εἰς τὰ ὄπιστα, ὅνειδος αἰώνιον· ἔθενεν αὐτοῖς¹. » Καὶ Ὁσπερ λέγει: « Λάτος πέπικει καὶ ιάστεται, μοτόσει καὶ ὑγίεσι: ἡμᾶς μετὰ δύο ὑμέροις ἐν τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστησόμεθα ἐνκυτίον κύτοις². » Καὶ πάλιν: « Ποῦ σου, θάνατε, τὸ νίκος, καὶ ποῦ σου, Ἀδην, τὸ κέντρον³. » Καὶ Ζαχαρίας λέγει: « Καὶ σὺ ἐν αἴρετι δικτήντας σου, ἔξηκπεστεῖς δεσμίους σου ἐκ λάκκου οὐλὴ ψηφιστος ὑδωρ⁴. »

Καὶ Δικτίῳ λέγει: « Ἀνάστατο Θεός, κρήνην τὴν γῆν⁵, » καὶ τὰ ἔχει. 610 Καὶ Ηγετεῖ λέγει: « Βούλεται Κύριος ἀρέτειν ἀπὸ τοῦ πόνου τῆς ψυχῆς κύτοις, δεῖξει κύτῳ φῶς, πλάσαι τὴν συνέσει, δικαιωσαι δίκαιοις εὗ δουλεύοντα πολιοὺς, καὶ τὰς ἀμαρτίες κύτον κύτος ἀνοίσει. » Δικτίῳ κύτος εὐλογομέναις πολιούς, καὶ τῶν ἴσχυρῶν — τῶν δικιόνων⁶ — μεριεὶ σκύλα, τὸν παρεδόθη εἰς θάνατον ἡ ψυχὴ κύτον, καὶ μετὰ ἀνόμων⁷ — τῶν ληστῶν — ἐλαρισθή, καὶ κύτος ἡμεράτης πολιούς ἀνανεγκει, καὶ δικιὸν τὰς ἀμαρτίες⁸ κύτον παρεδόθη⁹.

34. FAUSSE INTERPRÉTATION DES PROPHÉTIES. — Λέγοντιν οἱ ἐκ περιτομῆς¹⁰ Κύριος Ιάκωβος, ἐπιλαγήθης, ὡς γάρ λέγουσιν οἱ διδάσκαλοι ἡμῶν, περὶ Ιωσίου τοῦ βασιλέως εἶπεν ὁ Πατέρας. — Ιάκωβος εἶπεν Ψεύδονται¹¹ αὕτως γάρ πάντοτε πλαγῶσιν ἡμᾶς. Ιωσίκας γάρ οὔτε μετὰ ἀνόμων ληστῶν ἴσταυρόθη οὔτε ἀμαρτίες ἰκνευθεῖσαι ἐγένετο συγγενῆσαι: ἀνθρώπῳ, οὔτε δὲ μετὰ τὸ ἀποθανεῖν κύτον¹² εἰδεν¹³ φθῖς, οὐδὲ τὰ ἔθνη ἥλπισαν ἐπὶ Ιωσίαν, ἀλλὰ καὶ ὁ λαός¹⁴: οὐδὲν εἰς κίγκυλωσίν απῆλθεν, [611] εἰς Χριστὸν δὲ καὶ τὰ ἔθνη ἐπίστευσαν, ὁ Χριστὸς γάρ καὶ πᾶσαι τὴν πλάνην πατήργησε τῶν εἰδώλων, καὶ τὰς ψυχὰς τὰς ἐν τῷ¹⁵ Λόρη ἀνάνεγκεις καὶ ἀλεύθερωσεν. Λέγει γάρ Πατέρας, ὡς ἐν τοῦ Ημετῷ καὶ Θεῷ περὶ Χριστοῦ: « Εἴπεις γέγειρα κύτον μετὰ δικαιοσύνης βασιλέα, καὶ πᾶσαι καὶ ὅδοι κύτοι εὐθεῖαι, οὗτος οἰκοδομήσει τὴν πόλιν μου, καὶ τὴν κίγκυλωσίν τοῦ λαοῦ μου ἐπιστρέψει, οὐ μετὰ λύτρων οὔτε μετὰ δόρων, εἶπεν Κύριος σαβακόθ¹⁶! » Καὶ πάλιν λέγει Πατέρας¹⁷: « Οὕτως λέγει Κύριος σαβακόθ: Ἐκοπίσειν Αἴγυπτος, καὶ αἱ ἐμπορεῖαι Αἰθιόπων, καὶ Σαχεζίν ἄνδρες ὑψηλοὶ ἐπὶ σὲ ἀνεί¹⁸: σονται¹⁹, καὶ σοῦ ἔσονται δοῦλοι²⁰ καὶ ὀπίστω σου ἀκαλούθησουσιν δεδημένους χειροπέδαις, καὶ διαθήσονται: πρὸς σὲ καὶ προσκυνήσουσίν σου, καὶ ἐν σοὶ προσεύξονται ὅτι: ἐν σοὶ ὁ Θεός ἐστιν,

1. Ps. LXXVII, 65-66. — 2. Sic de nombreux mss. Os., vi, 1-2. — 3. Sic Ath. Os., XIII, 15; cf. I Cor., XV, 55. — 4. Zach., IX, 11. — 5. Ps. LXXXI, 8. — 6. τῶν δαιμ. est une explication. — 7. Sic Const. Ap., Orig. — 8. τῶν τοῦ est encore une explication. — 9. Eus., codd. Alex., Marchalianus, etc. — 10. Is., LIII, 10-12. — 11. Is., XLV, 13. — 12. Is., XLV, 14-15. — Cf. Justin, *Dial.*, 19; Tert., *Adv. Jud.*, 2. — 13. P. porte ἀνίστονται. Les éditions portent διαθήσονται ou ἀναθήσονται.

1. Φ. om. καὶ | Β: ὡς ὑπῶν | BF add. (p. δαι.) καὶ | PL: κεκριτικῶς; || 2. Μ: καὶ δνεῖδος || 3. Γ. om. αὐτές | S (l. μοτ.) πατέτει | P: μωτῶσι καὶ ὑψώσων || 4. FM: καὶ ἐν τῇ ἡμ. τῇ τρ. || 5. ΒΙ om. (μτ.) καὶ || 6. Γ. om. (a. ἵκ.) σου | 7. F add. (a. Δα.) πάντα | BS add. (p. λέγει) ἐν τῷ ὄγδοοκοστῷ πανώτα φάγητο | P: κρίνω | BF: (l. καὶ τὰ ἔτη;) οὐ σὺ κτεταλπρονομήσεις ἐν πάσι τοῖς ἔθνεσι (M. om.). 9. M: καὶ πλάσαι || 10. FM om. τῶν δαιμ. | F add. (p. σωμάτιο) τῶν δαιμόνων λέγει || 11. EMS om. τῶν ληστῶν | F add. (p. θεού) τοῦτο²¹ ἔτιν τῶν ληστῶν δαιμόνων || 13. M: ο. ον. Κύρι — ἡμῶν || 14. Γ: γάρ M add. (p. εἶπεν) τεῖται²² || 15. F. om. ὁ | M. add. (p. Ησ.) καὶ σὺ πει Χριστοῦ | M: (l. Ιακ. — ἡμάς) ἀπεκρίθη ληστῶν²³ ὃντος πλανάνται οἱ τοῦτο ληστοίς; | M. om. γάρ | F: ὅμοις; || 16. BF: ἀνθρώπους | M. om. ἀθρ. | F: (l. οὐτε) οὐ || 17. BF: οὐτε²⁴ || 18. P: (l. ἡμ.) μόνον (S. om.) | M. om. καὶ | Γ: (l. ὁ γρ.) κύτος || 19. M: τῶν εἰδ. κατ. || 20. P: δαιμ. | P. om. (p. Ησ.) ὡς | M: τεῖν θεον καὶ πατέτει | S. om. πει Χρ. | M: καὶ ἔνω ἐγέρω || 21. P: οἰκοδομήσων || 22. F. om. τοῦ || 23. FM om. Καὶ πάλιν — σεσ. || 24. Γ. om. αἱ | P: αἱ πορεῖαι | BF add. (a. Σαβ.) οἱ | F: σεσών (M: σαβακόν) | BFM: (l. ἀνίσ.) διαθήσονται || 25. BF: καὶ σοὶ | P: ἀκαλούθησαν || 26. S. om. (μτ.) σαι | P: προσεύξονται (M: προσείξονται).

καὶ οὐκ ἔστιν Θεός πᾶλην σοῦ· σὺ γάρ εἶ Θεός, καὶ οὐκ ἔδειπνεν, ὁ Θεός τοῦ Ἰαραχῆ πωτήρ· »¹

Τὸ δὲ [612] « ἐν σοὶ Θεός ἔστιν » διὸ τὸν Λόγον λέγει τοῦ θεοῦ τὸν ἐνοικήσαντα εἰς τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου, καὶ τὸ « οὐκ ἔστιν Θεός πᾶλην σοῦ » διὰ ἀληθινός Θεός ἔστιν ὁ Χριστός.

35. UTILITÉ DU SABBAT. — Ἀποκρίνονται οἱ ἐκ περιτομῆς καὶ λέγουσιν· Ὁ Θεὸς δύσει ἀληθινούς εἴναι τοὺς λόγους σου, ἵνα μὴ μεταχειριζόμενοι χριστικίσαντες, τι δὲ

¹ f. 28 v. b. βλέπετε! ἡμᾶς ἔκαν καὶ σαββατίζωμεν;

Ιάκωβος λέγει· « Ωσπερ οἱ πρὸ τοῦ νόμου Μωϋσέως, ὑπὸ τὸν φυσικὸν νόμον ἤσκεν καὶ οὐκ ἐγρήγορος αὐτοὺς σαββατίζειν· ἐλθόντος δὲ τοῦ νόμου, ἐπικατέρχετος ἦν ὁ μὴ σαββατίζων, οὕτως πᾶλιν ἐλθόντος τοῦ Χριστοῦ τοῦ φωτὸς τοῦ ἀληθινοῦ, καθὼς λέγει Ἰησαῖς· « Ἐν τῷ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἔσται τὸ φῶς τῆς σελήνης ὡς τὸ φῶς τοῦ ἡλίου, καὶ τὸ φῶς τοῦ ἡλίου ἔσται τὸ ἐπταπλάσιον ὡς τὸ φῶς τῶν ἐπτὸν ἡμέρων¹, ἐν τῇ ἡμέρᾳ δὲ τανίσσεται τοῦ Κύριος τὸ σύντριψμα τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, καὶ τὴν ὄδηγην τῆς πληγῆς αὐτοῦ τάσσεται, [613] ἵδιον τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ ἔρχεται διὰ γράμμου, καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ὡς ὑδωρ ἐν φράγγῃ διασυρίζειν². »

« Οπτε οὖν, ἀδελφοί μου, καὶ ὁ νόμος καλὸς καὶ ἥγιος, ὡς ὑπὸ Θεοῦ δεδομένος, καὶ ὁ μηκάριος Μωϋσῆς εἰπεν ἡμῖν φράξτε τὸν νόμον, ἕισος οὖν Ἐλθεὶ σὲ Χριστός, φησι γάρ Μωϋσῆς³ « Οταν εἰσέλθης εἰς τὴν γῆν ἣν ὁ Κύριος διδώσει σοι, προφήτην ἀναστήσει σοι Κύριος, κατόπιν ἀκούσετε κατὰ πάντα ὅσα ἀν εἴπη ὑμῖν⁴. » Ην οὖν ὄντως καλὸς ὁ νόμος, ἀλλὰ ἐπταπλάσιον καλλιούσερά τοι Χριστοῦ παρουσία.

Καθὼς εἰπεν Ἰησαῖς· « Αἰσχυνθήσονται γάρ καὶ ἐντραπήσονται πάντες οἱ ἀντικείμενοι αὐτῷ, καὶ πορεύσονται ἐν κίστιγνη⁵. » Ἰδού οὖν, ἀδελφοί μου, οὗτοι οἱ θελοντες σαββατίζειν⁶ ἐντραπήσονται ως ἀντικείμενοι⁷ τῷ Χριστῷ. Καὶ πάλιν Ἰησαῖς λέγει· « Τις ἔστιν ἐν ὑμῖν ὁ φρεσούμανος τὸν Κύριον; ὑπακουούσκω τῆς φωνῆς τοῦ πατέδος κύτου⁸. » Θεῖημα οὖν Θεοῦ ἐστιν ἀκούειν Χριστοῦ τοῦ πατέδος κύτου. Καὶ πᾶλιν ὁ Θεός διὰ Ἰησαίου λέγει· « Ἄκουετε μου, λαός μου, καὶ οἱ βασιλεῖς πρόρος με ἐνωτίσασθε, [614] διὰ τοῦτο ἐξελεύσεται, καὶ ἡ κρίσις μου εἰς φῶς ἔμενον, ἐγγίζει ταχὺ⁹ ἢ δικαιοσύνη μου, καὶ ἐξελεύσεται ως φῶς τὸ σωτήριόν μου, καὶ εἰς τὸν βραχίονά μου ἔμην ἐλπισθειν, ἐμὲ νῆσοι ὑπακενοῦσι, καὶ εἰς τὸν βραχίονά μου ἐλπισθειν¹⁰. »

Καὶ Μεγαίς λέγει περὶ τοῦ νέου νόμου τοῦ Χριστοῦ τῆς νέας διαθήκης· « Ἐστοι ἐπ’ ἐπιχέτου¹¹ τῶν ἡμερῶν, ἐμρχνίς¹² τὸ ὄρος Κυρίου, ἔτουμον ἐπὶ τὰς κορυφὰς τῶν ὄρέων, καὶ

1. Ces six derniers mots se trouvent aussi dans de nombreux miss. — 2. Is., xxx, 26-28. Les éditions portent σύρον. — 3. Deut., xviii, 9 et 15. — 4. Is., xl, 11 ou xlvi, 16. — 5. Is., l, 10. — 6. ταχὺ des éditions et de F est devenu τῷ χρῷ dans P. — 7. Is., li, 4-5. — 8. Sic Justin et plusieurs miss.

1. FL (non PM) om. καὶ οὐκ — θεοῦ ἔστιν | P : ἔδημεν || 2. F : τοῦ θεοῦ λέγει | M om. λέγει || 3. S : (I. κυρίου) θεοῦ (M : Χριστοῦ) | F om. (pr.) θεός | F : ὁ Χριστός ἔστιν || 4. P : Ἀποκρ. καὶ λέγ. οἱ ἐκ περ. | M om. καὶ λίγ. — χριστινόστατε; || 5. P om. (p. δόγμα) σον | P : χριστινός. | F : (I. δέ) οὐδὲ || 6. M : καὶ τὰν | F : σαββατίσαντεν (M add. καὶ τὸν Χριστὸν ἔχαπλασεν) || 7. P : (I. οὐδέροι οἱ) οὐδοι; | M om. Μωϋσίως | 8. M add. (a. σαββ.) τάτε | S : (I. δέ) γάρ | M add. (p. σαββ.) τάτε || 9. BS add. (p. πάλιν) οὐ γάρ σαββατίζειν | BF add. (p. Ἰησ.) τραπέτε γάρ | M om. ἐν τῇ — δικαιούσιν || 11. P : λάσσεται || 12. F : (I. δέ) δύναμαι | F : (I. θεοῦ) κυρίου || 13. F : διασέρονται || 14. F om. οὐς | F : τοῦ θεοῦ | M om. καὶ διαρχ. καλὸς ὁ νόμος || 15. P : (bis) Μωϋσῆς; || 16. BF : (I. ὁ Κύριος) κύριος δι θεός σου | P : ἀναστάσην || 17. F om. Ην οὖν ὄντως (S : ἔστιν οὖν) || 18. M : καλλιωπήτης | F om. τοῦ || 19. BF : add. (p. Ἰησ.) δι προσήτης; | F om. γάρ || 20. BF : (I. θεοῦ) Ιησεῖ | M om. Ιησόν — Χριστῷ | FS om. μον | BF : (I. οὐδέτοι οἱ εἰ) || 21. M : (I. Ἰησ.) δι αὐτοῖς || 22. F om. οὐ | S : (I. κύριον) θεοῖν | M : ἑπακουούσκω | M om. θεῖημα — ἐρώτησε τὰ σύμπαντα (in fine 37) || 23. F : ἀκούσκετε || 25. P : (I. ταχὺ) τῷ Χριστῷ || 26. F om. ἐμὲ — διποισθειν || 28. S : καὶ τὰς || 29. B : ἐσχάτων.

ὑψωθήσεται ὑπερβόντω τῶν βουνῶν, καὶ ἔξουσιν ἐπ' αὐτῷ¹ ἔην πολλὰ καὶ λοι πολλοὶ καὶ ἔξουσιν Δεῦτε, καὶ ἀναζῶμεν εἰς τὸ ὅρος Κύριον, καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ Ἰεράρχη, καὶ δεῖξουσιν ἡμῖν τὴν ὄδον κύτου, καὶ πορευσθείσιν ἐν ταῖς τροπαῖς κύτου, ταῦτα γέγονται Σταύροι, λαϊστεῖται νόμος, καὶ λόγος Κύριον ἐξ Ἱερουσαλήμ².

36. — Ιδετε, ἀδελφοί, ὅτι μετὰ τὸν νόμον Μεστέως ἄλλος νόμος καρέσσεται ὁ τοῦ Χριστοῦ, τὸ ἄγριον εὐαγγέλιον τῆς νέας διαθήκης τὸ ὑπὸ τῶν προφητῶν ωρᾶς λεγόμενον ἐπτεπλάσιον, μὴ οὖν λοιπὸν θελήσωμεν θυσίαῖς τοῦ σαββατικοῦ, ἐπειδὴν τοῖς ὄντος³ ἐγέρθοι καὶ ἀντέτρεπται⁴ τοῦ Θεοῦ καὶ [615] τῶν προφητῶν. Εἰπεν γὰρ ἐν τῷ ἀνωτέρῳ ὁ προφήτης Ἡρακλῆς: « Αἰτηγούμενοι πάντες καὶ ἀντροπάσσονται οἱ ἀντικείμενοι αὐτῷ, καὶ πορεύονται ἐν αἰσθήσῃν». » Καὶ Μεστέος λέγει ὡς ἐκ τοῦ Θεοῦ: « Ἀνθρώπος δις ἐξαν μὴ ἀκούσῃ τὸν λόγον κύτου ὃν ἐξ λαζήσῃ ὁ προφήτης ἐπὶ τῷ ὄντος μου, ἐγὼ ἐκδικήσω τοῦ κύτου⁵. »

Καὶ Μαλαχίας λέγει: « Όοντας μοι θεληματα ἐν τοῖς οὐραῖς Ἱεραρχῆ, καὶ θυσίαν ἐν τῶν γειτῶν κύτων οὐ προσδέξομαι, διότι ἀπὸ ἀντολῶν ἡλίου καὶ μεγάλης δύσμανον, τὸ οὐρανὸν μοι διεξάγεται ἐν τοῖς ὑπεριστασιοῖς, καὶ ἐν παντὶ τόπῳ θυσίαν τοῦ⁶ ἐμοῦ ὄντος προσάγεται, διότι⁷ τὸ θυσιανὸν μου φέγγει ἐν τοῖς θυσισιοῖς. Ζῷ ἥρῳ, λέγει Κύριος παντοκράτωρ⁸! »

Καὶ ἐν τῷ τεσσαράκοστῷ ἐννάτῳ ὑπαλῷ λέγει ὁ Θεός: « Ἀκουστον, λαός μου, καὶ λαζήσω σοι: Ἱεραρχῆ, καὶ διακριθεομαῖ σοι», καὶ τὰ ἔτες⁹.

37. — [616] Ιδετε, ἀδελφοί μου, ἀντετροπὴν νόμου, μᾶλλον δὲ πλήρωσιν νόμου, Θεοῦ καλείσαντος; γρὴ γὰρ τὴν ἀναστάσιμον ἡμέραν τοῦ Χριστοῦ Ἱεραρχῶν τὴν ἀγίαν Κυριακὴν, ἐν τῇ ἀναστάξῃ ὁ Χριστὸς ἐρώτισε τὰ σύμπαντα.

38. — Ως καὶ Ηεράρχης, τὸ ἄγιον σῶμα τοῦ Χριστοῦ προκηρύττων, ἔλεγεν: « ἐπὸν βα- • F. 303. σιέας Κύριον σαββατὸν εἰδον τοῖς ὅρικλημοῖς μου. Καὶ ἀπεστάλη πρός με ἐν τὸν Σεραρχὸν, καὶ ἐν¹⁰ τῷ γειτῷ εἴγεν ἀνθράκα, ὃν τῷ λαζήσι Πλάσθην ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου, καὶ ἤψετο τοῦ¹¹ τ. 30 r. b. στόματός μου καὶ εἶπεν: Ἰδού ἡβάτο τοῦτο τῶν γειτέων σου, καὶ ἀφελεῖ τὰς ἀνομίας σου, καὶ τὰς ἀμαρτίας σου καθίζει¹². »

Αλλὰ καὶ ἐν τῷ νόμῳ, οἱ ἄρτοι τῆς προθίσεως οὖς οἱ ἱερεῖς μόνοι ἦσθιον¹³, [617] ἀλλα¹⁴ καὶ Μελιγυσεδίκ, ἄρτους καὶ οἶνον προσέφερεν τῷ Θεῷ¹⁵, εἰς προτύπωσιν τῶν ἀγίων μαστηρίων τῆς ἀρίστης ἐπικλητίσεως, « καὶ ἄρτον οὐρανῶν ἐδίκειν κύτους¹⁶ », εἰς τὸ τῆς ἀκλητίσεως μαστηρίου

1. Différe des éditions. — 2. Mich., iv, 1-2. — 3. Deut., xviii, 19. — 4. Mat., i, 10-11. Il y a plusieurs différences avec les éditions. — 5. Ps. xl ix, 7. F et l'éthiopien donnent la suite. — 6. Is., vi, 5-7. — 7. Lév., xxiv, 9 (Luc., vi, 4; Matth., xii, 4). — 8. Gen., xiv, 18. — 9. Ps. lxxxvii, 24 (Jean, vi, 31).

2. BF : τοῦ κυρίου | 5. P : εἰδέτε | BF addl. (p. 22) μου | 6. Γ : ἔτους τὰ εὐαγγέλια | F : τὰ λεγόμενα προσεπιπλάσια | 7. Ε. η. π. 1 | 8. η. π. 1 | 9. η. π. 1 | 10. η. π. 1 | 11. η. π. 1 | 12. η. π. 1 | 13. P : Πλάσθειται | 14. P : θεσπίζεται | 15. Γ οὐμ. καὶ ἐν — θυσίειν | 16. η. π. 1 | 17. η. π. 1 | 18. η. π. 1 | 19. η. π. 1 | 20. η. π. 1 | 21. η. π. 1 | 22. η. π. 1 | 23. η. π. 1 | 24. η. π. 1 | 25. η. π. 1 | 26. η. π. 1 | 27. η. π. 1 | 28. η. π. 1 | 29. η. π. 1 | 30. η. π. 1 | 31. η. π. 1 | 32. η. π. 1 | 33. η. π. 1 | 34. η. π. 1 | 35. η. π. 1 | 36. η. π. 1 | 37. η. π. 1 | 38. η. π. 1 | 39. η. π. 1 | 40. η. π. 1 | 41. η. π. 1 | 42. η. π. 1 | 43. η. π. 1 | 44. η. π. 1 | 45. η. π. 1 | 46. η. π. 1 | 47. η. π. 1 | 48. η. π. 1 | 49. η. π. 1 | 50. η. π. 1 | 51. η. π. 1 | 52. η. π. 1 | 53. η. π. 1 | 54. η. π. 1 | 55. η. π. 1 | 56. η. π. 1 | 57. η. π. 1 | 58. η. π. 1 | 59. η. π. 1 | 60. η. π. 1 | 61. η. π. 1 | 62. η. π. 1 | 63. η. π. 1 | 64. η. π. 1 | 65. η. π. 1 | 66. η. π. 1 | 67. η. π. 1 | 68. η. π. 1 | 69. η. π. 1 | 70. η. π. 1 | 71. η. π. 1 | 72. η. π. 1 | 73. η. π. 1 | 74. η. π. 1 | 75. η. π. 1 | 76. η. π. 1 | 77. η. π. 1 | 78. η. π. 1 | 79. η. π. 1 | 80. η. π. 1 | 81. η. π. 1 | 82. η. π. 1 | 83. η. π. 1 | 84. η. π. 1 | 85. η. π. 1 | 86. η. π. 1 | 87. η. π. 1 | 88. η. π. 1 | 89. η. π. 1 | 90. η. π. 1 | 91. η. π. 1 | 92. η. π. 1 | 93. η. π. 1 | 94. η. π. 1 | 95. η. π. 1 | 96. η. π. 1 | 97. η. π. 1 | 98. η. π. 1 | 99. η. π. 1 | 100. η. π. 1 | 101. η. π. 1 | 102. η. π. 1 | 103. η. π. 1 | 104. η. π. 1 | 105. η. π. 1 | 106. η. π. 1 | 107. η. π. 1 | 108. η. π. 1 | 109. η. π. 1 | 110. η. π. 1 | 111. η. π. 1 | 112. η. π. 1 | 113. η. π. 1 | 114. η. π. 1 | 115. η. π. 1 | 116. η. π. 1 | 117. η. π. 1 | 118. η. π. 1 | 119. η. π. 1 | 120. η. π. 1 | 121. η. π. 1 | 122. η. π. 1 | 123. η. π. 1 | 124. η. π. 1 | 125. η. π. 1 | 126. η. π. 1 | 127. η. π. 1 | 128. η. π. 1 | 129. η. π. 1 | 130. η. π. 1 | 131. η. π. 1 | 132. η. π. 1 | 133. η. π. 1 | 134. η. π. 1 | 135. η. π. 1 | 136. η. π. 1 | 137. η. π. 1 | 138. η. π. 1 | 139. η. π. 1 | 140. η. π. 1 | 141. η. π. 1 | 142. η. π. 1 | 143. η. π. 1 | 144. η. π. 1 | 145. η. π. 1 | 146. η. π. 1 | 147. η. π. 1 | 148. η. π. 1 | 149. η. π. 1 | 150. η. π. 1 | 151. η. π. 1 | 152. η. π. 1 | 153. η. π. 1 | 154. η. π. 1 | 155. η. π. 1 | 156. η. π. 1 | 157. η. π. 1 | 158. η. π. 1 | 159. η. π. 1 | 160. η. π. 1 | 161. η. π. 1 | 162. η. π. 1 | 163. η. π. 1 | 164. η. π. 1 | 165. η. π. 1 | 166. η. π. 1 | 167. η. π. 1 | 168. η. π. 1 | 169. η. π. 1 | 170. η. π. 1 | 171. η. π. 1 | 172. η. π. 1 | 173. η. π. 1 | 174. η. π. 1 | 175. η. π. 1 | 176. η. π. 1 | 177. η. π. 1 | 178. η. π. 1 | 179. η. π. 1 | 180. η. π. 1 | 181. η. π. 1 | 182. η. π. 1 | 183. η. π. 1 | 184. η. π. 1 | 185. η. π. 1 | 186. η. π. 1 | 187. η. π. 1 | 188. η. π. 1 | 189. η. π. 1 | 190. η. π. 1 | 191. η. π. 1 | 192. η. π. 1 | 193. η. π. 1 | 194. η. π. 1 | 195. η. π. 1 | 196. η. π. 1 | 197. η. π. 1 | 198. η. π. 1 | 199. η. π. 1 | 200. η. π. 1 | 201. η. π. 1 | 202. η. π. 1 | 203. η. π. 1 | 204. η. π. 1 | 205. η. π. 1 | 206. η. π. 1 | 207. η. π. 1 | 208. η. π. 1 | 209. η. π. 1 | 210. η. π. 1 | 211. η. π. 1 | 212. η. π. 1 | 213. η. π. 1 | 214. η. π. 1 | 215. η. π. 1 | 216. η. π. 1 | 217. η. π. 1 | 218. η. π. 1 | 219. η. π. 1 | 220. η. π. 1 | 221. η. π. 1 | 222. η. π. 1 | 223. η. π. 1 | 224. η. π. 1 | 225. η. π. 1 | 226. η. π. 1 | 227. η. π. 1 | 228. η. π. 1 | 229. η. π. 1 | 230. η. π. 1 | 231. η. π. 1 | 232. η. π. 1 | 233. η. π. 1 | 234. η. π. 1 | 235. η. π. 1 | 236. η. π. 1 | 237. η. π. 1 | 238. η. π. 1 | 239. η. π. 1 | 240. η. π. 1 | 241. η. π. 1 | 242. η. π. 1 | 243. η. π. 1 | 244. η. π. 1 | 245. η. π. 1 | 246. η. π. 1 | 247. η. π. 1 | 248. η. π. 1 | 249. η. π. 1 | 250. η. π. 1 | 251. η. π. 1 | 252. η. π. 1 | 253. η. π. 1 | 254. η. π. 1 | 255. η. π. 1 | 256. η. π. 1 | 257. η. π. 1 | 258. η. π. 1 | 259. η. π. 1 | 260. η. π. 1 | 261. η. π. 1 | 262. η. π. 1 | 263. η. π. 1 | 264. η. π. 1 | 265. η. π. 1 | 266. η. π. 1 | 267. η. π. 1 | 268. η. π. 1 | 269. η. π. 1 | 270. η. π. 1 | 271. η. π. 1 | 272. η. π. 1 | 273. η. π. 1 | 274. η. π. 1 | 275. η. π. 1 | 276. η. π. 1 | 277. η. π. 1 | 278. η. π. 1 | 279. η. π. 1 | 280. η. π. 1 | 281. η. π. 1 | 282. η. π. 1 | 283. η. π. 1 | 284. η. π. 1 | 285. η. π. 1 | 286. η. π. 1 | 287. η. π. 1 | 288. η. π. 1 | 289. η. π. 1 | 290. η. π. 1 | 291. η. π. 1 | 292. η. π. 1 | 293. η. π. 1 | 294. η. π. 1 | 295. η. π. 1 | 296. η. π. 1 | 297. η. π. 1 | 298. η. π. 1 | 299. η. π. 1 | 300. η. π. 1 | 301. η. π. 1 | 302. η. π. 1 | 303. η. π. 1 | 304. η. π. 1 | 305. η. π. 1 | 306. η. π. 1 | 307. η. π. 1 | 308. η. π. 1 | 309. η. π. 1 | 310. η. π. 1 | 311. η. π. 1 | 312. η. π. 1 | 313. η. π. 1 | 314. η. π. 1 | 315. η. π. 1 | 316. η. π. 1 | 317. η. π. 1 | 318. η. π. 1 | 319. η. π. 1 | 320. η. π. 1 | 321. η. π. 1 | 322. η. π. 1 | 323. η. π. 1 | 324. η. π. 1 | 325. η. π. 1 | 326. η. π. 1 | 327. η. π. 1 | 328. η. π. 1 | 329. η. π. 1 | 330. η. π. 1 | 331. η. π. 1 | 332. η. π. 1 | 333. η. π. 1 | 334. η. π. 1 | 335. η. π. 1 | 336. η. π. 1 | 337. η. π. 1 | 338. η. π. 1 | 339. η. π. 1 | 340. η. π. 1 | 341. η. π. 1 | 342. η. π. 1 | 343. η. π. 1 | 344. η. π. 1 | 345. η. π. 1 | 346. η. π. 1 | 347. η. π. 1 | 348. η. π. 1 | 349. η. π. 1 | 350. η. π. 1 | 351. η. π. 1 | 352. η. π. 1 | 353. η. π. 1 | 354. η. π. 1 | 355. η. π. 1 | 356. η. π. 1 | 357. η. π. 1 | 358. η. π. 1 | 359. η. π. 1 | 360. η. π. 1 | 361. η. π. 1 | 362. η. π. 1 | 363. η. π. 1 | 364. η. π. 1 | 365. η. π. 1 | 366. η. π. 1 | 367. η. π. 1 | 368. η. π. 1 | 369. η. π. 1 | 370. η. π. 1 | 371. η. π. 1 | 372. η. π. 1 | 373. η. π. 1 | 374. η. π. 1 | 375. η. π. 1 | 376. η. π. 1 | 377. η. π. 1 | 378. η. π. 1 | 379. η. π. 1 | 380. η. π. 1 | 381. η. π. 1 | 382. η. π. 1 | 383. η. π. 1 | 384. η. π. 1 | 385. η. π. 1 | 386. η. π. 1 | 387. η. π. 1 | 388. η. π. 1 | 389. η. π. 1 | 390. η. π. 1 | 391. η. π. 1 | 392. η. π. 1 | 393. η. π. 1 | 394. η. π. 1 | 395. η. π. 1 | 396. η. π. 1 | 397. η. π. 1 | 398. η. π. 1 | 399. η. π. 1 | 400. η. π. 1 | 401. η. π. 1 | 402. η. π. 1 | 403. η. π. 1 | 404. η. π. 1 | 405. η. π. 1 | 406. η. π. 1 | 407. η. π. 1 | 408. η. π. 1 | 409. η. π. 1 | 410. η. π. 1 | 411. η. π. 1 | 412. η. π. 1 | 413. η. π. 1 | 414. η. π. 1 | 415. η. π. 1 | 416. η. π. 1 | 417. η. π. 1 | 418. η. π. 1 | 419. η. π. 1 | 420. η. π. 1 | 421. η. π. 1 | 422. η. π. 1 | 423. η. π. 1 | 424. η. π. 1 | 425. η. π. 1 | 426. η. π. 1 | 427. η. π. 1 | 428. η. π. 1 | 429. η. π. 1 | 430. η. π. 1 | 431. η. π. 1 | 432. η. π. 1 | 433. η. π. 1 | 434. η. π. 1 | 435. η. π. 1 | 436. η. π. 1 | 437. η. π. 1 | 438. η. π. 1 | 439. η. π. 1 | 440. η. π. 1 | 441. η. π. 1 | 442. η. π. 1 | 443. η. π. 1 | 444. η. π. 1 | 445. η. π. 1 | 446. η. π. 1 | 447. η. π. 1 | 448. η. π. 1 | 449. η. π. 1 | 450. η. π. 1 | 451. η. π. 1 | 452. η. π. 1 | 453. η. π. 1 | 454. η. π. 1 | 455. η. π. 1 | 456. η. π. 1 | 457. η. π. 1 | 458. η. π. 1 | 459. η. π. 1 | 460. η. π. 1 | 461. η. π. 1 | 462. η. π. 1 | 463. η. π. 1 | 464. η. π. 1 | 465. η. π. 1 | 466. η. π. 1 | 467. η. π. 1 | 468. η. π. 1 | 469. η. π. 1 | 470. η. π. 1 | 471. η. π. 1 | 472. η. π. 1 | 473. η. π. 1 | 474. η. π. 1 | 475. η. π. 1 | 476. η. π. 1 | 477. η. π. 1 | 478. η. π. 1 | 479. η. π. 1 | 480. η. π. 1 | 481. η. π. 1 | 482. η. π. 1 | 483. η. π. 1 | 484. η. π. 1 | 485. η. π. 1 | 486. η. π. 1 | 487. η. π. 1 | 488. η. π. 1 | 489. η. π. 1 | 490. η. π. 1 | 491. η. π. 1 | 492. η. π. 1 | 493. η. π. 1 | 494. η. π. 1 | 495. η. π. 1 | 496. η. π. 1 | 497. η. π. 1 | 498. η. π. 1 | 499. η. π. 1 | 500. η. π. 1 | 501. η. π. 1 | 502. η. π. 1 | 503. η. π. 1 | 504. η. π. 1 | 505. η. π. 1 | 506. η. π. 1 | 507. η. π. 1 | 508. η. π. 1 | 509. η. π. 1 | 510. η. π. 1 | 511. η. π. 1 | 512. η. π. 1 | 513. η. π. 1 | 514. η. π. 1 | 515. η. π. 1 | 516. η. π. 1 | 517. η. π. 1 | 518. η. π. 1 | 519. η. π. 1 | 520. η. π. 1 | 521. η. π. 1 | 522. η. π. 1 | 523. η. π. 1 | 524. η. π. 1 | 525. η. π. 1 | 526. η. π. 1 | 527. η. π. 1 | 528. η. π. 1 | 529. η. π. 1 | 530. η. π. 1 | 531. η. π. 1 | 532. η. π. 1 | 533. η. π. 1 | 534. η. π. 1 | 535. η. π. 1 | 536. η. π. 1 | 537. η. π. 1 | 538. η. π. 1 | 539. η. π. 1 | 540. η. π. 1 | 541. η. π. 1 | 542. η. π. 1 | 543. η. π. 1 | 544. η. π. 1 | 545. η. π. 1 | 546. η. π. 1 | 547. η. π. 1 | 548. η. π. 1 | 549. η. π. 1 | 550. η. π. 1 | 551. η. π. 1 | 552. η. π. 1 | 553. η. π. 1 | 554. η. π. 1 | 555. η. π. 1 | 556. η. π. 1 | 557. η. π. 1 | 558. η. π. 1 | 559. η. π. 1 | 560. η. π. 1 | 561. η. π. 1 | 562. η. π. 1 | 563. η. π. 1 | 564. η. π. 1 | 565. η. π. 1 | 566. η. π. 1 | 567. η. π. 1 | 568. η. π. 1 | 569. η. π. 1 | 570. η. π. 1 | 571. η. π. 1 | 572. η. π. 1 | 573. η. π. 1 | 574. η. π. 1 | 575. η. π. 1 | 576. η. π. 1 | 577. η. π. 1 | 578. η. π. 1 | 579. η. π. 1 | 580. η. π. 1 | 581. η. π. 1 | 582. η. π. 1 | 583. η. π. 1 | 584. η. π. 1 | 585. η. π. 1 | 586. η. π. 1 | 587. η. π. 1 | 588. η. π. 1 | 589. η. π. 1 | 590. η. π. 1 | 591. η. π. 1 | 592. η. π. 1 | 593. η. π. 1 | 594. η. π. 1 | 595. η. π. 1 | 596. η. π. 1 | 597. η. π. 1 | 598. η. π. 1 | 599. η. π. 1 | 600. η. π. 1 | 601. η. π. 1 | 602. η. π. 1 | 603. η. π. 1 | 604. η. π. 1 | 605. η. π. 1 | 606. η. π. 1 | 607. η. π. 1 | 608. η. π. 1 | 609. η. π. 1 | 610. η. π. 1 | 611. η. π. 1 | 612. η. π. 1 | 613. η. π. 1 | 614. η. π. 1 | 615. η. π. 1 | 616. η. π. 1 | 617. η. π. 1 | 618. η. π. 1 | 619. η. π. 1 | 620. η. π. 1 | 621. η. π. 1 | 622. η. π. 1 | 623. η. π. 1 | 624. η. π. 1 | 625. η. π. 1 | 626. η. π. 1 | 627. η. π. 1 | 628. η. π. 1 | 629. η. π. 1 | 630. η. π. 1 | 631. η. π. 1 | 632. η. π. 1 | 633. η. π. 1 | 634. η. π. 1 | 635. η. π. 1 | 636. η. π. 1 | 637. η. π. 1 | 638. η. π. 1 | 639. η. π. 1 | 640. η. π. 1 | 641. η. π. 1 | 642. η. π. 1 | 643. η. π. 1 | 644. η. π. 1 | 645. η. π. 1 | 646. η. π. 1 | 647. η. π. 1 | 648. η. π. 1 | 649. η. π. 1 | 650. η. π. 1 | 651. η. π. 1 | 652. η. π. 1 | 653. η. π. 1 | 654. η. π. 1 | 655. η. π. 1 | 656. η. π. 1 | 657. η. π. 1 | 658. η. π. 1 | 659. η. π. 1 | 660. η. π. 1 | 661. η. π. 1 | 662. η. π. 1 | 663. η. π. 1 | 664. η. π. 1 | 665. η. π. 1 | 666. η. π. 1 | 667. η. π. 1 | 668. η. π. 1 | 669. η. π. 1 | 670. η. π. 1 | 671. η. π. 1 | 672. η. π. 1 | 673. η. π. 1 | 674. η. π. 1 | 675. η. π. 1 | 676. η. π. 1 | 677. η. π. 1 | 678. η. π. 1 | 679. η. π. 1 | 680. η. π. 1 | 681. η. π. 1 | 682. η. π. 1 | 683. η. π. 1 | 684. η. π. 1 | 685. η. π. 1 | 686. η. π. 1 | 687. η. π. 1 | 688. η. π. 1 | 689. η. π. 1 | 690. η. π. 1 | 691. η. π. 1 | 692. η. π. 1 | 693. η. π. 1 | 694. η. π. 1 | 695. η. π. 1 | 696. η. π. 1 | 697. η. π. 1 | 698. η. π. 1 | 699. η. π. 1 | 700. η. π. 1 | 701. η. π. 1 | 702. η. π. 1 | 703. η. π. 1 | 704. η. π. 1 | 705. η. π. 1 | 706. η. π. 1 | 707. η. π. 1 | 708. η. π. 1 | 709. η. π. 1 | 710. η. π. 1 | 711. η. π. 1 | 712. η. π. 1 | 713. η. π. 1 | 714. η. π. 1 | 715. η. π. 1 | 716. η. π. 1 | 717. η. π. 1 | 718. η. π. 1 | 719. η. π. 1 | 720. η. π. 1 | 721. η. π. 1 | 722. η. π. 1 | 723. η. π. 1 | 724. η. π. 1 | 725. η. π. 1 | 726. η. π. 1 | 727. η. π. 1 | 728. η. π. 1 | 729. η. π. 1 | 730. η. π. 1 | 731. η. π. 1 | 732. η. π. 1 | 733. η. π. 1 | 734. η. π. 1 | 735. η. π. 1 | 736. η. π. 1 | 737. η. π. 1 | 738. η. π. 1 | 739. η. π. 1 | 740. η. π. 1 | 741. η. π. 1 | 742. η. π. 1 | 743. η. π. 1 | 744. η. π. 1 | 74

πελειούσται, οἱ γάρ πατέρες ὑμῶν φαγόντες τὸν ἄρτον, τουτέστιν τὸ μάνναν¹, ἔξολοθρεύθησαν
* 1. 30 γ. α. καὶ οὐδὲν ὥφελησεν κύτους², « πατεστρώθησαν γάρ³ ἐν τῇ ἐρήμῳ », ὡς παραπικράναντες
τὸν Θεόν.

‘Ο δὲ ἄρτος, ὁ τοῦ Χριστοῦ, πᾶσαν τὴν κτίσιν ἐφότισεν ἐν τῇ πλάνη τῶν εἰδώλων,
οὐκέτι γάρ « διδάσκει ἔκαστος τὸν πλησίον αὐτοῦ καὶ ἔκαστος τὸν ἀδελφὸν κύτου λέγων
· Γνῶθι τὸν Κύριον⁴ ». Ἐπλήσθη γάρ⁵ ἡ σύμπασις τοῦ γνῶντος τὸν Κύριον, ὡς ὅδωρ πολὺ⁶
παταξλύψαι θυλάσσεσαι.

39. — « Καὶ ἔσται γάρ, φησί, ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἡ βίζα τοῦ Ἱεσσαί⁷ [618] καὶ ὁ
χνιστάμενος ἄρχειν ἔνθαν, ἐπ’ αὐτῷ ἦντι ἐπιστάσιν. Καὶ ἔσται ἡ ἀντίπασις κύτου τιμῆ⁸ ».
·

Καὶ πάλιν⁹ « Οἱ ἄρχοντες ἀπώλετο ἢ καταπατῶν τὴν γῆν¹⁰, διοζθωθήσεται: δὲ ὤρόνος
* 1. 30 γ. β. μιτὰ ἔλεου, καὶ κακιεῖται¹¹ ἐπ’ αὐτῷ μετὰ ἀληθείας ἐν σκηνῇ Δαᾶδι, κρίνων καὶ ἐπίγνη-
τῶν αρπαξ, καὶ σπεύδων δικαιούσην¹². » Καὶ πάλιν Ἡσαΐας¹³: « Τάδε λέγει Κύριος ὁ Θεὸς
· Ιερεχῆ: Τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ πεποθὼς ἔσται ὃ ἀνθρώπος ἐπὶ τῷ ποιήσαντι αὐτὸν, οἱ δὲ ὄφειλα-
μοὶ αὐτοῦ εἰς τὸν ἄριον τοῦ Ἱερεχῆ ἐμβλέψονται, καὶ οὐ μὴ πεποθήσεται ὃσιν ἐπὶ τοῖς
θουνοῖς¹⁴, οὐδὲ ἐπὶ τοῖς ἔργοις τῶν γειρῶν αὐτῶν¹⁵. » Καὶ Ζαχαρίας λέγει¹⁶: περὶ τοῦ νέου
λαοῦ τῶν Χριστιανῶν « Πέξουσιν θυηνη πολλὰ καὶ λαοὶ πολλοὶ ἐκζητήσουσι τὸ πρόσωπον Κυ-
ρίου ἐν Ιερουσαλήμ, ἔξιλασσονται τὸ πρόσωπον Κυρίου¹⁷. » Καὶ πάλιν¹⁸ « Ἐν τῇ ἡμέρᾳ
* 1. 31 γ. α. ἐκείνῃ, λέγει Κύριος, ἔξολοθρεύθησονται τὰ ὄντα πάτερ¹⁹ τῶν εἰδώλων²⁰ ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ οὐκ
ἔτι ἔσται κύτων μνεία²¹ ».
·

40. LA TRAHISON DE JUDAS. — Ἀποκρίνονται οἱ ἐκ περιτομῆς καὶ λέγουσιν: « Οὐτος, 20
καὶ Ἰάκωβες, ἀληθῆ εἰσιν πάντα ἡ ἐλάλησεν ὁ Θεὸς διὰ τοῦ στόματος σου σήμερον, οὗτοι γάρ
οἱ λόγοι τοῦ ἄριον Πνεύματος εἰσιν. Ὡρμήσαντον ἡμᾶς διὰ τί ἐνεπλήθη ὁ Χριστὸς ὑπὲρ τοῦ ιδίου
μυθητοῦ τοῦ Ἰουδά παραδοθῆναι; — Ἰάκωβος λέγει²²: « Εδει τοῦτο γένεσθαι ἐπειδὴ οἱ προφῆται
προεκήρυξαν, ἵνα δεινῆ²³ ὅτι ἀληθινὴν ἀνέλαβεν σάρκα ὁ Λόγος τοῦ θεοῦ. [619] Ἀμέτις γάρ²⁴ λέγει²⁵
« Ἀπέδοντο ἀργυρίῳ²⁶ τὸν δίκαιον²⁷. » Καὶ Ζαχαρίας ὡς ἡπὸ τοῦ Χριστοῦ λέγει²⁸: « Καὶ
· 1. 32 γ. β. ἔστησαν τὸν μισθόν μου τριάκοντα ἀργυρία²⁹ ». Καὶ Ιερεμίας λέγει³⁰: « Ἔδωκαν³¹ τριάκοντα
· 1. 33 γ. β. ἀργυρία τὴν τιμὴν τοῦ τετιμημένου ὃν ἐτιμῆσαντο ἡπὸ υἱῶν³² Ἰερεχῆ, καὶ ἔδωκαν αὐτὰ εἰς
· 1. 34 γ. β.

1. Cf. I Cor., x, 3, 5. — 2. Cf. Hébr., iii, 16. — 3. Jér., xxxi, 34. — 4. Is., xi, 9, 10. — 5. Sic de nom-
breux miss. — 6. Is., xvi, 4. — 7. Les éditions portent βωμοῖς. — 8. Is., xvii, 6-8. — 9. Zach., viii, 22.
— 10. Différes des éditions. — 11. Zach., xiii, 2. — 12. ἀργυρίου dans les éditions. — 13. Am., II, 6. —
14. Pt. Zach., xi, 12.

1. M : (l. οἱ γάρ, ἡ οὐγὴ οἱ μὲν | M om. τὸν ἄρτον, τουτ. | PL : ἔξολοθρ. | 2. M om. καὶ οὐδὲν — τὸν
θεὸν | BF : αὐτοὺς ὥφελ. || 3. M (l. οἱ δὲ — ἐρώτισεν) οἱ δὲ τὸν οὐράνιον ἄρτον ἐθίσαντες ἡμίοις τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ
έθισαντες εἰς τὸν αἰώνα³³ οὖτος ὁ ἄρτος ἐρώτισεν πᾶσαν τὴν οἰκουμένην | M : (l. ἐκ — εἰδώλων) καὶ τῆς τῶν εἰδώ-
λων πλάνης ἐρρύσατο || 5. M om. καὶ ἔκ τὸν ἀδ. αὐτοῦ | BF add. (p. αὐτοῦ pr.) καὶ ἔκ τὸν ποιῆτην αὐτοῦ
· 6. M om. ὡς θέωρ — γειρῶν αὐτῶν || 8. F om. (pr.) καὶ || 10. F add. (p. ἀπώλετο) περὶ τοῦ διεθέλου
· γενον | F om. τὴν | P : διεργάσαται | BF : ὁ θρόνος μετ’ θέλειν (F add. περὶ τοῦ Αἱρατοῦ λέγει) || 11. F :
· (l. μετὰ) ἐπ’ || 12. F om. Ἡσ. || 13. F om. δὲ || 14. P : ἐμβλέψωνται || 15. BF add. (a. Καὶ) δροῖσος | S om. Καὶ
M : (l. λέγει) ηγοῖ || 16. M : (l. τὸν Χριστὸν) τὸν πιστεύσαντος εἰς τὸν Χριστὸν | M : (l. τὸ προσ. Κ.) τὸν Κύριον
17. M om. ἐν Ιερ. — Κύριον | BF add. (a. Εἴδ.) καὶ | M om. πάντα || 18. P : ἔξολοθρεύθησεται | L : εἰδότων
· | FM om. τὴς | L om. καὶ || 21. M : ἀληθεῖς εἰσὶν οἱ γόγοι σου | F : ἀληθεῖς ἔστιν | M om. πάντα — εἰσὶν
· Γ om. τοῦ || 22. BF add. (a. ἡμάς) δὲ | BF : ἡνέστητο || 23. FM : προσδοκῶνται | F : (l. λέγει) ἔστι | M om.
οἱ | F : ὅτι ἀληθεῖα³⁴ || 24. F : καὶ γάρ Λαώς ὁ προφῆται³⁵ | 25. M : ἀργυρίου | F : λέγει ὡς ἡ. τ. Χρ. | M om.
λέγει Καὶ || 26. F om. Καὶ Ιερ. — ἀργυρία | S om. καὶ | M om. λέγει | M : (l. ἔδωκαν) ἔστησαν | 27. P : τιμῆσα.
· | P : έδωκεν

τὸν ἄγρὸν τοῦ κεφαλέως¹. » Καὶ Ἡσίκης λέγει: « Οὐκὶ τῷ ἐνόμῳ, πονηρῷ γάρ συμβίσσεται κατὰ κατὰ τὰ ἔργα τῶν γειτῶν αὐτοῦ². » Καὶ Δασδίδης³: « Κατέστησον ἐπ’ αὐτὸν ἀμαρτωλὸν, καὶ διάθεσος στήτω ἐπεξιῶν κύτοῦ⁴, καὶ τὰ ἔργα;

Ἐγκλημέντος γάρ τιον Ἰουδαῖον ἀπόστολος, ἐν τῷ λέγειν τὸν Δασδίδην⁵: « Καὶ τὴν ἐπισκοπὴν κύτοῦ λαβέτω ἔτερος⁶. » Καὶ Σολομὼν δὲ λέγει περὶ τοῦ προδότου: « Ἀνὴρ χρῆσιν καὶ παράνομος πορεύεται ὁδὸνσι οὐκ ἀγαθές. Ἐννεύει μὲν ὅθιαλμῷ, σημαντεῖ δὲ ποδὶ. διδάσκει δὲ ἐνεύματι δικτύων, διεπτεραμένη, δὲ καρδίη τεταίνεται κακὰ ἐπαγκείᾳ. Ο τοιοῦτος, ταραχήν συνιστησι πολλὴν, διὸ τοῦτο ἔργεται ἔξαπίνης ἡ ἀπόλεια κύτοῦ⁷. »

[620] Ἀλλὰ καὶ τὸ πραθῆναι τὸν Ἰωσὴφ ὑπὸ τῶν Ἰδίων ἀδελφῶν⁸, προεμάνειν τὴν τῶν κατὰ σάρκα Ἰουδαίων ἀδελφῶν τοῦ Χριστοῦ προδοσίαν. Η τοῦ μακαρίου Μωϋσέως προφητείᾳ πληροῦσται, ἡ τὸν προδώσαντα τὸν Χριστὸν ἐν τῷ Δευτερονόμῳ δηλοῦσσα: « Ἐπικατάκατος ὃς <ἐν> λαβέται δῶρα πατέρων· ψυχὴν αὐτοτος δικαίου⁹. » Καὶ πάλιν: « οὐ μὴ θελήσῃ ὁ Θεὸς εὐնτάπειν κύτον, ἀλλ’ ἐκκυνθίστεται ὥργη Κυρίου καὶ οἱ ζῆλοι¹⁰ αὐτοῦ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐκείνῳ, καὶ κολληθήσονται πάσαι αἱ χρεῖαι τῆς δικάζουσας τρύπης κύτον¹¹. » Καὶ πάλιν: « Ἐξαλείψει Κύριος τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐν τῇσι ὑπ’ οὐρανον¹². » Καὶ Γιεζῆ ὁ μαθητὴς Ἐλισσαῖος¹³, προτύπωσιν εἶχε τοῦ Ἰουδαίου.

41. RÉPUTATION DES JUIFS. — Ἀποκρινόνται οἱ ἐκ περιτομῆς καὶ λέγοντιν: « Οὐτος γεγάλιας ἀπέδειξας καὶ ἀπεθεράπευσας διὸ τί, κύρι Ίάκωβε, τὴν συναγωγὴν ἀπόστατο ὁ Θεὸς, ὃς λέγεις, τοῦτο οὐ πείθεις ἡμᾶς· πρώτη γάρ σωτηρία τοῖς ἀνθρώποις ἡ ἡγία συναγωγὴ τοῦ Πατρὸς εἰς θεογνωσίαν. — Λέγει Ίάκωβος Διὸς Ἡσίκου [621] λέγειν Θεός: « Πορεύοντο εἰσεδίθεις τὸ παταρούριον, πρὸς Σομνῶν¹⁴ τὸν τρυπεῖν, καὶ εἰπὲ κύτον· Τί σοι ὁδεῖς, καὶ τί τοι σοὶ ἔστιν ὁδεῖς; » διτὶ ἀλατόμυκης σεκυτῷ ὁδὲ γυναικεῖν, καὶ ἐποίησας σεκυτῷ ἐν ὑψηλῷ τάξον, καὶ ἔγλωψκε σεκυτῷ ἐν πέτρᾳ σκανῆν; Ἰδοὺ Κύριος σακεάων ἐκβαλεῖ ἔνδρας καὶ ἐπτρίψει σε, καὶ ἔφελετ τὴν στολὴν σου καὶ τὴν κιδαρίν σου¹⁵ καὶ τὸν στέρκνον σου τὸν ἔνδοξον, καὶ φίψει σε

1. Zach., xt, 12. L'auteur suit ici Matth., xxvii, 9. — 2. Is., iii, 11. — 3. Ps. cxviii, 6-7. — 4. Ps. cxviii, 8. — 5. Prov., vi, 12-15. — 6. Gen., xxxvii, 28. — 7. Deut., xxvii, 25. VI — 8. Deut., xxix, 20. — 9. IV Rois, v, 20. — 10. P porte Σολομῶν au lieu de Σομνῶν. Un scribe a cru voir là une abréviation. — 11. Sic enim miss.

1. M om. λέγει | P : πονηρῷ | FM om. γάρ || 2. BF add. (p. Δασδ.) λέγει || 3. BF : (I. καὶ τὰ ἔργα) ἐν τῷ κρίνεσθαι αὐτὸν ἐξῆλθει κατεβαντακαρένος, καὶ ἡ προσευγὴ αὐτοῦ γενέσθαι εἰς ἀμαρτίαν γεννήσασσαν αἱ ἡγίειαι αὐτοῦ ὥλειται καὶ τὴν ἐπισκοπὴν αὐτοῦ λάβει ἔτερος (M om. καὶ ἡ — ἀμαρτία) | S add. in fine textus καὶ τὰ ἔργα πονηρῷ || 4. M (λάβει) ἔτερος | BF om. ἐν τῷ λέγειν — ἔτερος || 5. FM om. ζεῖ | 6. M : πορεύεσσαν | P : (I. ἔντει) ἔτερος (M : ἐνέθεσσαν) | BF : ἀρχαλμοῖς | F : σημαντίνων || 7. S add. (p. Δασδ.) — 8. F add. (I. ἔντει) καὶ | F om. ζεῖ || 8. BFPM : ταραχής | B : πολλάς (MF : πολλοῖς) | I. om. ἔργεται | P om. ἡ || 10. S om. ζεῖ | M : (I. προτύπων) προτύπων | FM om. τὴν || 11. BF : ἔδει τοῦ Νῷ τὴν προδοσίαν (F : πονηρίαν) | BFS add. (a. ἡ) καὶ | BFP : Μουσῆ | 12. BF : (I. ἔντει) πορεύεσσαν | L om. τὸ | BF : (I. ἔντ. Δ. δηλ.) ἔργοι γάρ ἐν τῷ Δ. || 13. Omnes om. ἀν | F : πάλιν | P : (I. εὖ) δὲν | BF : (I. εὖ) δέν | BF add. (p. ἀλλ') ἡ τότε | M : ἡ ὥρη || 15. MS add. (p. κοῦ) κύτῳ εἰ om. π. ταῦτα | F : (I. ἔργοι) ἔργατα | M om. πάλιν | M add. p. Γιεζῆ ζεῖ (P : Γιεζῆ || 17. I. Εἰσεσται | M add. (p. Ιούδα) καὶ Δασδὸς λέγει: ἡ ἑστίας ἔργους μου ἐρεγγάνειν ἐπ' ἡμῖν περίειν (I. Ἀποκρ.). — Ίάκωβος κατῶν: ἀπέδειξε: κύρι Ίάκωβος: Λέγονταν οἱ ἐπεριτοῦς; || 19. I : ἀρχαπεντακέντης | M : τὴν ζεῖ || 20. M om. ὡς — θεογνωσίαν | F : τοῦτο γάρ | F : (I. ἔργοι) πάλιν || 21. F : (I. εὖ) δένται λέγει | M : οὐσιῶν λέγει | M : τὸν παταρούριον || 22. P : (I. Σομν.) Σολομῶν (I. Εἰσπίξαν) | F : ταῦτα (M : ταραχής; L : ταραχή) F add. ἐργαζούσαται ὡς ἀπόστολος Εἴρον | M om. δένται καὶ τὶ σοι. || 23. P : ἔκτῳ (pr.) | M : ἔκτῳ... ἔκτῳ || 24. L om. (pr.) καὶ || 25. P : φίψη.

εἰς γάρ τινα μεγάλην καὶ ἀμέτρητον, καὶ ἐκεῖ ἀποθνήσῃ καὶ θάνατος τὸ σώμα σου τὸ αὐτόν εἰς ἀτιμίαν, καὶ τὸν οὐκον τοῦ ἄρχοντάς σου εἰς καταπάτημα, καὶ ἀφαιρεθῆσῃ ἐκ τῆς οἰκουμένης σου καὶ ἐκ τῆς στάσεως σου καθέλει σε¹. » Σούνης δὲ ἔρμηνεύεται « ἀπόστητη ἔξω ». * f. 32 v^a b. Οὐδατε οὖν, ἀδελφοί, πᾶς καταπάτει τὸ Ἱουδαΐζειν καὶ πληροῦται « τῷ ἴδιῳ καιρῷ. Περὶ δὲ τῆς παρουσίας τοῦ Χριστοῦ, εὐθέως κατέποδε λέγει Ἡσαΐς: « Καὶ ἔσται ἐν τῇ

* i. 32 v^a b. ἡμέρᾳ ἑκείνῃ, καὶ καλέσω τὸν πατέρα μου Ἐλισκείμ τὸν Νελκίν, καὶ ἐνδύσω αὐτὸν τὴν στολὴν σου, καὶ τὸν στέρχοντα σου δάστον κύτῳ κατὰς πρότος, καὶ τὴν οἰκουμένην σου δάστων κύτῳ εἰς τὰς γειράς αὐτοῦ καὶ ἔσται ὡς πατὴρ τοῖς οἰκοῦσιν ἐν Ἱερουσαλήμ, καὶ τοὺς ἀνδράσιν τούτοις Ιούδα. Καὶ δάστων κύτῳ τὸν δάστον Δαβὶδ καὶ ἄρξει, καὶ οὐκ ἔστιν ὁ ἀντιλέγων². καὶ ἔνοιξει, καὶ οὐδεὶς κλείσει³, καὶ κλείσει, καὶ οὐκ ἔστιν ὁ ἀνοίγων. Καὶ στήσω αὐτὸν ἄρχοντα ἐν τόπῳ πιστῷ, καὶ ἔσται [622] εἰς θρόνον δάστος τῷ οἴκῳ τοῦ πατέρος αὐτοῦ, ἀπὸ μικροῦ ἦνος μεγάλου, παντὸς σκεύους τῶν γιγαντῶν ἀποσκύζεις τῶν ἀτανάθων⁴ καὶ ἔσονται ἐπικρεμάζενοι αὐτοῦ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἑκείνῃ ». * f. 32 v^a b.

42. LE CRUCIFIEMENT DU CHRIST. — Blépετε οὖν, ἀδελφοί μου, ὅτι κέλευσις 13 θεῖκή ἔστιν τὸ πιστεύειν εἰς τὸν Χριστὸν τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν ἀναστάσιμον αὐτοῦ ἡμέραν ἑρπτάζειν τὴν ἥριζαν κυριακὴν. διὸ τῆς ἀνενέσεως τὸν κόσμον ὁ Χριστός; — Λέγουσιν οἱ ἐν περιτομῆς Ὀψέληνας ἡμᾶς, δοῦλες τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐπληρωρόησας, παρεκκλοῦμεν δέ σε, κύριε Ιησοῦς, διὸ τὶ ποιούμενοι ἀστύχημα θυνάτω ἐσταυρωθῆ ὁ Χριστός;

* i. 32 v^a b. Ἀποκρίνεται: « Ιάκωβος καὶ λέγει: « Εδεις σταυρωθῆναι τὸν Χριστόν· ὅτι ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται οὕτω προεικρύζουν [623] σάζεσθι: τὴν ἀνθρωπότητα διὰ Χριστοῦ. Μεμονῆς γάρ λέγειν « Οὐδεσθε τὴν ζωὴν ὑμῶν κρεμαμένην κατέναντι τῶν ὄφελημῶν ὑμῶν ». » Οτι δὲ Θεός ἔστιν ὁ σταυρωθεὶς Χριστός, Ἐσδρας λέγει: « Εὐλογητὸς Κύριος ὁ ἐκπετάσας τὰς γένερας αὐτοῦ, καὶ σώσας τὴν Ἱερουσαλήμ⁵. »

43. — Καὶ ὅτε οἱ ὄφεις ἀπέκτενον τὸν λαὸν, ὅριν κελεύει: Θεοῦ κρεμάζεις Μεμονῆς 14

1. Is., xxii, 15-19. — 2. Il y a ici une omission, comme dans cinq mss. — 3. Sic neuf mss. — 4. Il faut rétablir (comme dans une vingtaine de mss.): πᾶν τὸ σκεῦος τὸ μικρὸν ἀπὸ σκεύους τῶν Ἀγανῶν. Voir l'introduction, p. [17]. — 5. Is., xxiii, 20-25. — 6. Deut., xxviii, 66. — 7. I Esdras, vii, 27 (?), attribué plus loin, P. f. 61 v^a a, à Eccl. Cf. supra, p. [9]. n. 6.

1. L : (l. μεγ.) μακράν | M om. (sec.) καὶ | M : ἀποθνήσεις | P : θάνατος (S : θάνατος) || 2. PM add. (p. 30 ἀρχ.) σου | P : ἀφαιρεθῆσται | 3. F om. ἐν | P : σωματάς (l. : σωματάς) | F add. (p. ἀρχ.) ὡς εἰρηνται || 4. BF : ἔστει (L : ἔσται) | F : (l. τό) τοῦ | M om. καὶ πληροῖσται || 5. M : εὐθύνη | BF : κατὰ πόδας || 6. FLS om. (pr.) καὶ | M : Ἐλισκείμ (F add. οὐ ἔστιν ἐρμηνεῖας θεοῦ ἀνάστασις) | F om. τὸν | F add. (p. Νελκ.) ἀφηνανεύεται εὐπορίας ἀνιστάμενους || 7. M : (l. κατά) καὶ τὸ | M om. αὐτῷ || 8. F om. ὡς | F M : τοῖς κατοικοῦσιν Ἱερ. || 9. P : ἀνδράσιν | PF : ἀρχῇ | BF : ἔσται || 10. P : ἀνοίγει | F : (l. οὐδὲ καὶ) οὐκ ἔσται δικλίνων | P : κλείσις (L : κλείσις στει) | M om. καὶ κλείσεις — ἀνοίγων | P : καὶ κλείσται (om. S) | BF : ἔσται || 11. P : (l. τόπῳ) τῷ | F : πιστῶν | P : ἔκβρονται | F : ἐν οἴκῳ (M : τῷ οἴκῳ) | M om. καὶ ἔσται — αὐτοῦ || 13. F add. (p. μεγάλου) αὐτὸν | M om. παντὸς — ἀτανάθω. | F : πᾶν τὸ σκεῦος τὸ μικρὸν ἀπὸ σκεύους τῶν ἀνατῶν (S : ἀγανῶν) || 14. MS : αὐτῷ (BF : ἐν⁶ αὐτῷ) || 17. L : (l. δι' οὓς) ἐν⁷ οὓς || 18. M om. Ήρξί. — Ιάκωβος | F add. (p. ἀπλορ.) ἡμᾶς | F : σε δὲ || 19. L : σχῆμα | F : θεοῦ ἀρχῆ | F : (l. ἔστειρ.) ἐπειθεῖν (M : ἀπιθεῖναι) || 20. L : (l. καὶ λ.) λέγων || 21. F : οὐτοις ἔκβρονται | F (l. δ. Χρ.) δι' αὐτοῦ || 22. L : ἤμαν | F : ἀπένειν || 23. M om. αὐτοῦ | M : (l. τὴν Ἱερ.) τὸν λαὸν αὐτοῦ | F add. (p. Ἱερ.) κατέναντι τῶν ὄφελημῶν ἡμῶν || 25. L : ἀπέκτενον | F : (l. δρῖν) οὐ τοι

F ponit τὸν δρῖν ποιεῖ ξύλον | L : κρεμάζεις

ἐπὶ ἔβλων, ἔλεγε: « Τούτῳ προσέρχεσθε, καὶ οὐ μὴ ἀποθνήσεσθε¹. » Καὶ Ιερεύκης λέγει ὡς ἐκ προσέρχουσαν τῶν σταυρωσάντων τὸν Χριστόν « Δεῦτε καὶ ἐκβάλωμεν ἔβλον εἰς τὸν ἄρτον αὐτοῦ² καὶ ἐκτρίψωμεν κάτον ἐκ³ γῆς ζόντων⁴. »

• 1.33.1^a n.

44. — [624] Καὶ ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ὁ Χριστὸς δὲ τὸν Ιερεύκην λέγει « ἐγὼ δὲ θέσαι ἔργαν⁵ ἃ ἔκανον ἀγόμενον τοῦ θεοῦ στοιχείου, οὐκ ἔγνων. [625] Ἐπ' ἓντελε οὐκέτι λογισμόν⁶ Δεῦτε, καὶ ἐμβάλλωμεν ἔβλον εἰς τὸν ἄρτον αὐτοῦ⁷. »

Καὶ πάλιν διὰ Δαχθίδος λέγει ὁ Χριστός: « Ὁμοίων γυμνές, μου καὶ πόδας μου, καὶ διεμερίσαντο τὰ ἱμάτια μου ἔκυτοις⁸, καὶ τὰ ἔζητος⁹. » Καὶ πάλιν διὰ Ησαΐου λέγει ὁ Χριστός: « Δικαπέτει τὰς γειτούς μου σίτην τὴν ἑμέραν πρώτην ἵστην ἀπεβίνετο λαὶ Ἀσσυρίας· γράτα, οἱ οὐκ ἐπαρθεῖσκοι ὅδοι ἥπαθε, ἂλλ' ὅπειτα τὸν ἀκαρπὸν κύπελλον ἢ θαλίς πετεῖ ἐπαρθένον με, οἱ ἑταίρες τῷ διάκονῳ¹⁰ τρέπτεζον¹¹. »

45. EXALTATION DE LA CROIX. — Αποκρίνονται οἱ ἐκ περιτομῆς καὶ λέγουσιν: «Οὐτοις οὐκίστις διδάσκοντες ἡμᾶς, ὀφείλοντο δὲ ἡμᾶς, κύριοι, καὶ τοῦτο καὶ λόγον ἔστι προσκυνῆσκι τῶν τύπων τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ· βραχὺ γάρ φανταστοῦ ἦμαν. — Πάκινος λέγει Ναοί, καὶ οἱ ιστώι οἱ προρήται γάρ ἡμᾶς διδάσκοντο· Δαχθίδος γάρ λέγει· « Ἔδωκες¹² τοῖς φοβουμένοις¹³ τοις σημαίσιοις τοῦ φυγεῖν ἐπὸν προσέρχουσαν [626] τοῦζον¹⁴. » Καὶ πάλιν· « ποίησον μετ' ἔμοι σημεῖον εἰς ἀγάθην¹⁵ », καὶ τὰ ἔζητας.

Καὶ ὁ Θεὸς διὰ Ιεζενῆ¹⁶ λέγει· « δός την σημείωσιν ἐπὶ τὰ μέτωπα τῶν ἀνθρώπων τῶν καταστενάζοντων καὶ κατοδυνωμένων ἐν πάσαις ἀνομίαις, καὶ διέλθετε τὴν πόλιν καὶ τὸν κόπτετο, καὶ μὴ ἀλείφσητε πρεσβύτερον καὶ νεανίσκον καὶ νήπια θηλάζοντα, πάντας ἔχαλείψατε. — Επὶ δὲ τοὺς ἔχοντας τὸ σημαῖον μου, μὴ ἔγγιστε¹⁷. » Καὶ Σολομὼν διὰ τὸν ἄγιον σταυρὸν λέγει « Εὐλογεῖτε ἔβλον δι! οὐ γίνεται δικαιοσύνην¹⁸. »

Καὶ Ησαΐας λέγει πάθεν ἦν τὰ ἔβλον τοῦ σταυροῦ¹⁹ « ἐν κυπαρίσσῳ καὶ πεύκῃ καὶ κεδρῷ γυρὶ²⁰ » καὶ διέσπαστο τὸν τύπον τὸν ἄγιον. Καὶ Μεωβῆς δὲ, ἔβλον βραχίονα εἰς Μερέβην καὶ εἰς τὰ πυκῆν ὄδατα, ἐγκύναντες αὐτὸν²¹ εἰς τύπον τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ, τοῦ γλυκάντος ἐν

1. Cf. Nombres, xxi, 6-9. — 2. Sic Justin. — 3. Jér., xi, 19. — 4. Ibid. — 5. Ps. xxi, 17-19 — 6. Is., lxxv, 2-4. — 7. Ps. lix, 6. — 8. Ps. lxxxv, 17. — 9. Ez., ix, 4-6. — 10. Sagr., xiv, 7. — 11. Is., xlvi, 19. — 12. Ix., 18. — 13. 25.

1. Οἱ οὖν ἐπὶ ἔβλον | L: τούτο | F: προσέρχεσθε | FM: ἀποθνήτε | M: οὐν. λέγει — Χριστόν, 2. I. 20. ἐκβάλλομεν | M: οὐν. εἰς — ζόντων || 4. M: οὐν. δὲ Λόγος τοῦ θεοῦ | F: (l. Ιερ.) τοῦ αὐτοῦ προσήρθεν | L: ὃς | 5. F: ἔγραψεν, F: καὶ οὐν | FM: οὐν. ἐπ' ἦν — αὐτοῖς || 7. M: οὐν. πάλιν | FM: οὐν. διὰ | F: ὃς ἐκ τοῦ Χριστοῦ | S add. (p. Χρ.) ἐν τῷ ἀκοστῷ πρώτῳ φαλαρῷ | M: οὐν. καὶ διερεύσατο — ἔζητο | 8. F: | L: καὶ τοῦ | καὶ ἀπὸ τῶν ἀκρωτηρίων μου ἔβλον ἄλσον | MS add. καὶ πάλιν | θάγη τὴν ἔμμαχον διείσπεσα πρὸς σὲ τὰς γειτόνια μου | M: οὐν. πάλιν | F: (l. διὰ Ησ.) Ησαΐας | M: οὐν. λέγει δὲ Χρ. | F: ὃς ἐπὸν τοῦ Χριστοῦ | 9. M: 25. ἔπιπτες | 10. M: οὐν. αἱ οὖν ἐπορ., καὶ τοῦτο | 13. M: καὶ κελόν | BF: προσκυνεῖν | 14. F: οὐν. τοῦ σταυροῦ | M: (l. τοῦ Χρ. — ἔγινεν) εἶπον εἰς τὸ περιτομῆς | P: βραχὸν | M: (l. Ιερ. λ.) ἀπεκτίθει Πάκινος | 15. M: add. (p. διάδοση) περὶ τούτου | M: δὲ μὲν ἀπ. Ζήρων | S: οὐν. γάρ | S add. (p. λέγει) ἐν τῷ πεντηκοστῷ ἑνάτῳ φαλαρῷ | 16. S add. (p. πάλιν) ἐν τῷ ὑγιεστάτῳ πέμπτῳ φαλαρῷ (M: δὲ κάτιτο) | 17. BF: | L: καὶ τὰ ἔβλον καὶ λέπτωσαν οἱ μεσοδηνεῖς με καὶ αἰσχυνθήσαν | 18. M: Καὶ πάλιν δὲ τοῖς λέγει διὰ Ιεζενῆ | M: Ιερεύκης | 19. S: οὐν, δὲ διὰ — M: (l. μέτ.) πρόσωπα | F: οὐν. τῶν ἄνθρ., | 19. M: οὐν. τῶν καταστενάζοντων. — ἔγινετε | 20. F: οὐν. τὰς πόδι, || 20. F: add. (αἱ νήπια) γυναικεῖς καὶ | 21. P: Σολομὼν | F: ποιεῖ διὰ τοῦ ἔγινον ποιεῖ δικαιοσύνην | M: λέγει διὰ τοῦ ἔγινον | 22. BF: εὐλόγησε | 23. F: | L: γάρ εἰσι | M: τοῦ ἔβλον στ. γράτη γαρ | F: κυπαρίσσῳ (L: κυπαρίσσῳ) || 24. BF: οὐν. καὶ | BF: τόπον | F: ἔγινον μου | M: δὲ Μεωβῆς; — εἰς τὰ τὰ ἔβλον τὸ μεταποίησαν τῆς μερῆς τὰ | BF: οὐν. (μήτ.) καὶ | M: οὐν. εἰς τὰ | 25. M: | L: ἐγκύναντες | 26. Χριστοῦ εἰς γλυκάντα. Τύποι ἦν τοῦ σταυροῦ | M: οὐν. τοῦ γλυκοῦ. — πάσασιν | F: γλυκάντος;

* f. 33 vob. τῆς πικρίας τῶν ματάριων εἰδόλων τὸν κόσμον¹. Καὶ ἡ δέξιδος Μωύσεως² σγίσασι τὴν πέ- τραν, [627] τύπος ἡν τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ τοῦ σγίσαντος τὰς καρδίας τῶν ἀνθρώπων, καὶ ἐμβαλόντος τὴν γέραν τοῦ ἄγρου Πνεύματος.

46. L'ASCENSION. — Ἀποκρίνονται οἱ ἐκ πειτομῆς καὶ λέγουσιν· Πύρρενας ἡμᾶς καὶ σύγχριστούμεν, ὅλλα παρακαλοῦμεν ἔτι μικρὸν κοπόθητι καὶ θεράπευσον ἡμᾶς, πῶς ἀνελήσθη εἰς τὸν οὐρανὸν ὁ Χριστὸς ἐν σώματι ὡς λέγουσιν οἱ γριστιανοὶ ὅτι ἡμεῖς οὐ πι- στεύουμεν, οὐδὲ γάρ ἐνδέχεται.

Ιάκωβος εἶπεν· Δεῖθι λέγει· « Ἀνέθη ὁ Θεὸς ἐν ἀλκληγῷ, Κύριος ἐν χωνῇ σάλπιγ- γῷ³. » Καὶ ἐπὶ τῷ ἔπιστοτῷ τρίτῳ ψαλμῷ· « Ὅψωθήσεται ὁ Θεός⁴. » Καὶ Ἀμός λέγει· « Ὁ οὐκοδομῶν εἰς οὐρανὸν τὴν ἀνάβασιν κύτον, καὶ ἐπὶ γῆς θεμελιῶν τὴν ἀστράσιαν⁵ ἀντοῦ, ὁ προσκαλούμενος τὸν ὑδροφ τῆς θαλάσσας, καὶ ἔχρισ τὸν κύτον ἐπὶ πρόσωπον πάσῃς⁶ τῆς γῆς, Κύριος παντοκράτωρ ὄνομα αὐτῷ⁷. » Καὶ Δαχίδ λέγει· « Ἐπέθη ἐπὶ Χερούβιμ καὶ ἐπετάσθη ἐπὶ πτερύγων ἀνέμων⁸. » [628] Καὶ πάλιν· « Ὅψωθήτι, Κύριε, ἐν τῇ δυνάμει σου⁹. » Καὶ πάλιν· « Ἄρετε πύλας, οἱ ἄρχοντες, ὄμδων, καὶ ἐπέρθητε, πύλαι αἰώνιοι, καὶ εἰσελέσθεται ὁ βασιλεὺς τῆς δύνης¹⁰ », καὶ τὰ ἔξτι.

Καὶ πάλιν ἐν τῷ τεσσαρκοστῷ πεμπτῷ ψαλμῷ· « Σχολέσατε, καὶ γράτε ὅτι ἕγρι εἴμι ὁ Θεός, ὑψωθήσομαι ἐν τοῖς ἔθνεσιν. ὑψωθήσομαι ἐν τῇ γῇ¹¹. » Καὶ πάλιν ἐν τῷ πεντηκοστῷ ἔπιστῳ, λέγει· « Ὅψωθήτι ἐπὶ τοὺς οὐρανούς, ὁ Θεός, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν ἡ δέξια σου¹². » Καὶ πάλιν· « Ἀνέθης εἰς ὅρος, ἥγμαλάθευσας κίγγαλωσίν¹³ », πρατουρέντας γάρ τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων ἀπέλυσεν, ἵνα πληρωθῇ ἡ προφορτεία, φησι γάρ· « Λέγω τοῖς ἐν δεσμοῖς ἐξέλυστε, καὶ τοῖς ἐν τῷ σκύται ἀνακαλύπτεσθε¹⁴. » Καὶ πάλιν λέγει· « Ψάλτε τῷ ἐπιθετικότι ἐπὶ τὸν οὐρανὸν τὸν οὐρανοῦ κατὰ ἀνατολή¹⁵. » Καὶ ἐν τῷ ἐνενηκοστῷ τρίτῳ· « Ὅψωθήτι ὁ κρίνων τὴν γῆν¹⁶. » Καὶ ἐν τῷ ἐνενηκοστῷ διηθέφ· « Ὅψουτε Κύριον τὸν

1. Cf. Justin, *Did.*, 86. — 2. Nombres, xx, 11. — 3. Ps. xlvi, 6. — 4. Ps. lxxiii (lxiv), 8. — 5. Sic Didyme. — 6. Les éditions portent ἐπαγγείλιν. — 7. Sic Didyme. — 8. Am., ix, 6. — 9. Ps. xvii, 11. — 10. Ps. xx, 16. — 11. Ps. xxiii, 9-10. — 12. Ps. xlvi, 11-12. — 13. Ps. lxi, 6. — 14. Ps. lxvii, 19. — 15. Is., viii, 6. Sic Cyrille. — 16. Ps. lvii, 34. — 17. Ps. xci, 2.

I. Γ' : (I. ματ. εἰδ.) δαιμόνον | BP : Μωυσῆ | F : (I. Μω.) Σὲ (om. M) | L : (I. πάτρ.) θάλασσαν | 2. Μ om. τύπος — θράψαντον ἡμάς | 3. P : ἐμβαλάνω | 4. BF add. (p. λέγ.) τῷ Ἱακώβῳ | F : εὐρεαν; | BP add. (p. ἡμᾶς) κύριον Ἰάκωβον | 5. BP add. (p. εὐχ.) εἰσι | F om. παρακαλ. | P : νοσό. | 6. Hie desinuit 30 L. | F om. ὅτι — ἐνδέχεται εἰ add. (in margin.) η οὐ | 8. BF add. (p. λέγει) ἐν τῷ τεσσαρκοστῷ ἔπιτο ψαλμῷ | 9. SM : (I. λέγ. — ψάλμῳ) πάλιν | F add. (p. ψαλμῷ) λέγει Καὶ (BS add. προσελύσεται ἀνθρώπος; καὶ καρδία βαθεῖται, καὶ) | M om. λέγει | 10. F om. δὲ εἰ add. (a. οὐρ.) τὸν | M om. καὶ — ὄνομα αὐτῷ | 12. F add. (p. Καὶ) πάλιν | S om. Δαχ. λέγα | S add. ἐν τῷ ἐπιταξιδεύσατο ψαλμῷ | 13. M om. ἐπιτάσθη, ἐπι- — ἀν. K. πάλιν | S om. Καὶ πάλιν εἰ add. ἐν τῷ εἰκοστῷ ψαλμῷ | 14. M om. Καὶ πάλιν (S add. ἐν τῷ εἰκοστῷ τρίτῳ ψαλμῷ) | 15. M om. καὶ εἰσει. — ἕγρι εἴμι ὁ θεός | BS : (I. καὶ τὰ ἔξτι) τίς ἔστιν ὁτος; ὁ βασιλεὺς τῆς ὁδηγίας κάριστος ὀντάς ἔστιν ὁ βασιλεὺς τῆς ὁδηγίας | 16. F om. ἐν τῷ τεσσ. π. φ. | 17. M om. Καὶ — λέγει | 18. S add. (p. ἐπέτειο) ψαλμῷ | 19. M om. Καὶ πάλιν | BFM add. (p. πάλιν) ὅτι ἐμεγαλύνῃ ἤστι τῶν οὐρανῶν ὁ θεός σου καὶ τοῖς τῶν νεαροῖς ἡ δόκιμα σου (S add. ὑψώνεται ἐπὶ τοὺς οὐρανούς, ὁ θεός, καὶ ἐπὶ πάσαν τὴν γῆν διέκασσε). Καὶ πάλιν (S add. ἐν τῷ ἐπιταξιδεύσατο ψαλμῷ) | M : κεκρατέμενας | FS om. γάρ | 20. F om. τὰς | P : ἀπέδειτε | BF add. (p. προσ.) ἡ λέγουσα (S add. διὰ Ἡσπέρου) | 21. M : ἀνακαλύψητε M om. Καὶ π. Λ. | BF add. (p. πάλιν) Δαχίδ (S add. ἐν τῷ ἐπιταξιδεύσατο ψαλμῷ) | BS add. (p. ψάλτε τὸν κυρίον) | 22. M om. καὶ — τρίτῳ (F : πάλιν) | 23. Γ' : (I. Καὶ — ὄγδοο) Καὶ πάλιν (M om.)

θέντος καὶ προσκυνεῖται [629] τὸ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν αὐτοῦ¹», καὶ τὰ ἔπη. Καὶ στήσονται οἱ πόδες αὐτοῦ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἵκείνη εἰς τὸ ὅρος τῶν ἀλεκτίνων ἐξ ἐννυντίκες Ἱερουσαλήμ κατὰ ἐνατολάς ὑψωθήσεται².» Εἰς τὸ ὅρος γὰρ τῶν Ἐλατῶν ἀνελκύθη ὁ Χριστός³, καὶ προσκυνοῦντος αὐτῷ οἱ μητρεῖς αὐτοῦ, διὸ λέγει «Κύριος ἀνέστη εἰς οὐρανοὺς καὶ ἐβούντησεν, αὐτὸς κρινεῖ ἄκρα γῆς δίκαιος ὅν⁴.»

Καὶ Ἀμετακόντινον λέγει⁵ «Ἐκκλήσιφεν οὐρανοὺς ἡ ἡρετὴ αὐτοῦ, καὶ τὰς συνέσεως⁶ αὐτοῦ πλήρες ἡ γῆ⁷.» Καὶ ὅρθιμεν ὅτι πάντα τὰ ἔθνη αἰνιᾶσι τὸν Χριστόν τον Ἰησοῦν γάρ τοι⁸. Ιδού συνήστι ὁ παῖς μου καὶ ὑψωθήσεται, καὶ δοξασθήσεται καὶ μετεωρισθήσεται⁹.

10 Καὶ πάλιν διὰ Ἰσαίου λέγει ὁ Χριστός¹⁰ «Νῦν ὑψωθήσομαι, λέγει ὁ Κύριος».»

11. — Ἀποκρίνεται εἰς τῶν ἐκ περιτομῆς ὑνέματος Θεοδώρου, καὶ λέγει κατὰ τὸν Ὁντος, κύρι τίκτωνε, τοῦτο οὐ πείθει με, ἀλλὰ πλανᾶσσαι. Οὐδὲ γὰρ ἦν ὁ Χριστὸς ἐλθὼν [630] ἐπὶ Ἰσαίου. — Λέγει ὁ Τίκτων¹¹ Οὐ λόγος τοῦ Θεοῦ ἦν ἂει, καὶ αὐτὸς ἐλάλει διὰ στόματος τῶν ἄγίων προφήτων, καθὼς λέγει Δασδίδ¹²: «Οτι πρὸ τοῦ ἡλίου διαμένει τὸ ὄνομα τοῦ οἴκου τοῦ βασιλέως, καὶ πρὸ τῆς σελήνης γενεὰς γενεῶν¹³.» Καὶ Ἰερεμίας λέγει¹⁴ «Οὗτος ὁ Θεός ἡμῶν, μετὰ ταῦτα ἐπὶ γῆς ὥρην, ἀνθρώποις συναντεῖται¹⁵.»

12 48. L'INCARNATION. — Ηερὶ τῆς σαρκὸς ἡς ἀνέλαβεν ἐν τῆς ἀγίας παρθένου Μαρίας ὁ ἄγιος Λόγος τοῦ Θεοῦ ὡς καὶ Ἰερεμίας λέγει¹⁶: «Ιδού ἡμέραι ἔρχονται, καὶ ἀναστάσω τῷ Δασδίδ¹⁷ Ἀνατολὴν δικαίων, καὶ βασιλεύσει βασιλεὺς δίκαιοις¹⁸, καὶ πονῆσαι κρῆμα καὶ δικαιοσύνην ἐν μίσῳ τῆς γῆς. Ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ, σωθήσεται Ἰσόδρος, καὶ Ἰερεψήλη κατασκηνώσει πεποιθῶς ἐπ’ αὐτῷ καὶ τοῦτο τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ὃ καλίσσει αὐτὸν κάρις, Ἰοσεδέκ. Κύριος δικαιοιστούντος ἡμῶν, καὶ αὐτὸς ἐν τοῖς προφήταις¹⁹.»

1. Ps. xcviij, 5. L'éthiopien donne le verset 9 qui commence de la même manière. — 2. Quatre mss. ajoutent, en effet, à la fin du verset 3 : Καὶ πάρεστι Κύριος ὁ Θεός μου, καὶ πάντες οἱ χριστοὶ αὐτοῦ. — 3. Zach., xiv, 3-5. Le dernier mot est propre à notre auteur. — 4. Luc, xxiv, 50-51. — 5. I Rois, ii, 10. — 6. Sic un seul ms. Ce mot est mis pour κίνδυνον. — 7. Hab., iii, 3-4. — 8. Is., lxi, 11. — 9. Is., xxviii, 10. — 10. Ps. lxvi, 5. — 11. Bar., iii, 35, 37. — 12. Ce mot remplace καὶ συνήστι. Dix-sept mss. portent δίκαιοις καὶ συνήστι. C'est un pléonâsme, car l'hébreu ne porte qu'un seul mot. — 13. Jér., xxiiii, 5-6. 9. Les Septante portent les versets 7 et 8 à la fin du chapitre et joignent au verset 6 le premier mot du verset 9. Au lieu de בְּאַתְּבָלֶל יִצְרָאֵל, les Septante ont lu : בְּאַתְּבָלֶל יִצְרָאֵל, Josedek et ille in prophetis. Plus tard, on a intercalé, après Josedek, la traduction de ce nom propre.

1. S. om. προσκυν. — ἔπη : 1B : τῷ ὑποπόδιῳ | 1B' : (l. καὶ τὰ ἔπη) Καὶ πάλιν ὑδεῖτε κάριστα τῶν θεῶν ἡμῶν καὶ προσκυνεῖτε εἰς ὅρος ἄγιον αὐτοῦ (M : ὅτι ἄγιός ἔστι) || 2. M. om. λέγει | 1B' om. ποι | Γ om. πετ¹ | 3. Γ τὸν αὐτὸν οἱ πόδες | Μ om. τὸ | Μ om. ἐξ ἐννυντίκες θύσιῶν | 4. BP add. (p. ἀντ.) καὶ | Ρ om. εἰς | 5. Ρ om. γάρ | Μ : ἀντ. γάρ .. 5. F : προσκυνήσαν αὐτὸν | 8 add. | 1. διὰ γένετον καὶ πάντας ἐν τῷ ἱεροτόπῳ ἑδόμῳ φύλακῷ λέγει² Ὕμοισι ἐπὶ τοῦς οὐρανοὺς ὁ Θεός καὶ ἐπὶ πάντας τὴν γῆν ἡ δόξα σου. Καὶ πάντας ἐν τῷ πρώτῳ τῶν βασιλεύων λέγει | F add. (Bibl.). Καὶ ἡ τῶν βασιλεύων βασιλός λέγει (M : Καὶ πάντας εἰς τὴν πρώτην τῶν βασιλεύων) || 6. Σ : καὶ αὐτὸς | M om. αὐτὸς — ὡς | 7. B : Αἴματοι | MS : (l. συν.) εἰνίστους | 8. BE' : Καὶ Ἰησος λέγει (M : καὶ διὰ Ἰησοῦ ὁ θεός καὶ πάντας περὶ τοῦ οἴκου αὐτοῦ Ἰησος Χριστοῦ | 10. M : (l. πάλιν — Χριστός) ὁ Χριστός διὰ τοῦ αὐτοῦ προσφέτου || 11. M. om. Ἀποκριν. — Ἰωάννη, p. 776, 1. 29. — Γ : (l. τὸν τὸν περ) ἐξ αὐτῶν | S. om. καὶ λέγ. αὐτῷ | F om. αὐτός | 12. P : πάντας — Σ : (l. πάντας τότε) || 13. F om. ἄγιον οἱ ἄτε | BS add. (p. Δασδίδ) ἐν τῷ ἐδεσμοκρετῷ πρόστιο φύλακῷ | B : διεργάται | 15. F : (l. τοῦ οἴκου τοῦ βασιλέως) αὐτοῦ | F add. (p. βασιλ.) καὶ ἐνελεγχθήσονται ἐν αὐτῷ πάνται εἰς γῆς | F om. Οὗτος — Ἰερεμίας λέγει | 16. BS add. (p. ἡμῶν οὐ λαγυσθήσεται ἔπεισος πρὸς αὐτῶν) | 17. M. om. τὸ δικαίον | S : (l. ἄγιον) αὖτις — Σ add. (a. ἀνθρ.) καὶ ὡς | 18. S : (l. ἄγιον) αὖτις — Σ add. (a. Ιησος) πάλιν Γ ἀναστάται | 21. Γ om. τὸ δικαίον | S : (l. δὲ) | F add. (p. Ιησος καὶ

49. — Ορέξει ὁ λόγος τοῦ θεοῦ αὐτὸς ἡνὶ ἐν τοῖς προφήταις, ὃ σάκρα ἀντιλαβῶν ἔξι ἡμέρων ἐπὶ ἰσχύτου τῶν ἡμερῶν, διὰ τὸ μὴ ὑποφέρειν τοὺς ἀνθρώπους γυμνοὺς θεωρεῖν τὴν θεότητα¹.

50. — Αποκρίνονται πάντες καὶ τελεοῦσιν οὐθίωντις οὐθίωντις, 631 καὶ τοῦτο τὸ « ὅμοιον γενῆτος μου καὶ πάδας μου, καὶ διεμερίσαντο τὰ ἱμάτια μου ἔκυτοῖς, καὶ ἐπὶ τὸν ἴματισμόν μου ἔβαλον αἰλῆρον² », καὶ τὸ « ὡς πρόδατον ἐπὶ σφραγὶν ἄγητο³ », προκεκρυγμένα ἡσαν.

Αποκρίνομα: ἦδον Ιωσήρ καὶ λέπω: « Οὐτως μεγάλην ἡ πίστις ἡ εἰς Χριστὸν, διὰ διὰ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν ἐκηρύσσετο. Λέγει γάρ Ἡσαΐς: « Ὕψωθήσεται Κύριος μόνος ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἵξενην, ὑφισθήσεται ὑπεράνω τῶν βουνῶν, ὑψωθήσεται Κύριος στέβαιος ἐν κοίλωτι⁴. » Καὶ πάλιν: « Ὅψωθήσομαι, εἶπεν ὁ ἄγιος⁵. » Καὶ πάλιν: « Ἀγαλλιαζόμενος καὶ εὑρεσίνεσθε οἱ κατοικοῦντες Σιών, διὰ ὁ ἄγιος τοῦ Ιεραχὴλ ὑπέλθη⁶ » ἐν μέσῳ κυτῆς⁶.

Ποὺ δὲ ἐδέσσετο ὑψωθῆναι ὁ Ὅψωθος, εἰ μὴ διὰ τὴν σέρρανην ἔλαχεν ὁ Θεός ἔξι ἡμέρων.

* F. 308. συναναστρεψεὶς μεθ' ἡμέρων τῶν ἀνθρώπων, ὃς καὶ Μυγαῖς λέγει⁷: « Ὅψωθήσεται Κύριος ὑπεράνω⁸ [632] τῶν βουνῶν, καὶ ἥξουσιν ἐπὶ αὐτῷ ἕνην πολλὰ καὶ λαοὶ πολλοὶ καὶ ἐρευσῖν.

Δεῦτε καὶ ἀνθεῖδην εἰς τὸ ὅρος Κυρίου, καὶ δεῖξουσιν ἡμῖν τὴν ἔδων αὐτοῦ, καὶ πορευσόμεθα

ἐν ταῖς τρίθοις αὐτοῦ ἐκ γάρ Σιών ἐξελεύσεται νόμος, καὶ λόγος Κυρίου ἐξ Ιερουσαλήμ⁹. »

Οὕτι ὁ Μυγαῖς περὶ τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου λέγει· ὁ γάρ νόμος ὁ διὰ Μωϋσέως δοθεὶς ὑπὸ τοῦ

* f. 309 v. b. Θεοῦ τοῦ ἀνθρώπων, πρὸ Μυγαῖου ἦν, καὶ ἐν τῇ ἐρήμῳ τοῦ Σινᾶ ὅρους ἐδόθη. Τὸ οὖν

εἰπεν τὸν προφήτην¹⁰: « Ἐν Σιών ἐξελεύσεται νόμος, καὶ Λόγος κυρίου ἐξ Ιερουσαλήμ¹¹. »

ἰσήμανε τὴν παρουσίαν τοῦ Χριστοῦ. Νόμον δὲ τὸν ἐν Σιών καὶ ἐξ Ιερουσαλήμ, τὰ μεγαλεῖν

τοῦ Χριστοῦ τὴν νέαν διαθήσαν, καὶ τὰ ἔθνη, ἢ θεωροῦμεν ἐργάζομενα κατὰ κυρίουν καὶ πιστεύοντα

εἰς τὸν Χριστὸν καὶ μανθάνοντα τὴν ἔδων τοῦ Χριστοῦ καὶ τὰς τρίθους αὐτοῦ τὴν νέαν

διαθήσαν.

50. L'ÉGLISE. — « Οὐτως, κύρι Ιάκωβε, οὐ γρὴ λαττὸν ιουδαιζειν, τοῦ νέου νόμου τοῦ

Χριστοῦ θύμωντος, καθὼς προεργάνεσθαι ἡμῖν οἱ προφῆται. ὡς καὶ Μωϋσῆς ὁ μεγας προφήτης

λέγει¹²: « Προφήτην ὑπὸν ἀναστήσω, λέγει Κύριος ὁ θεός, ὃς ἐμί. φυσί, νομοθέτην, αὐτοῦ

* f. 361 v. n. ἀκούσατε κατὰ¹³ πάντα ὅσα ἐὰν λαλήσῃ ὑμῖν¹⁴. »

Οὐδεὶς γάρ ἄλλος ἔδωκεν ἡμῖν διειθήσαν τὴν παλαιὰν, εἰ μὴ Μωϋσῆς, καὶ ὁ Χριστὸς νόμον ἔδωκεν ἡμῖν, τὴν διειθήσαν τῶν ἁγίων εὐαγγελίων.

633) Ιάκωβος λέγει: Κύρι Ιωσήρ, ή ἐκκλησία προστυπώστο διὰ τοῦ νόμου καὶ τῶν

1. Barn., iv., 10 — 2. Ps. xxi, 11-18. — 3. Is., lxxl, 7. — 4. Is., ii, 11, 14, 17. — 5. Is., v, 16. — 6. Is., xii, 396. — 7. Sic Cyrille. — 8. Mich., iv, 1-2. — 9. Deut., xviii, 15.

3. BE add. /p. θεότητα, τοῦ Λόγου | S : (I. πάντες) εἰ ἐν περιπομῇ; || 4. BE add. (p. πόδες μονού ἐπειδήμενον πάντα <τὰ> ὅστε μου αὐτοῦ δὲ κατενάσσων καὶ ἐπειδόν με | Γ om. πάδιν (sec.) καὶ || 9. F om. πάδιν | S om. εἶπεν || 10. N : ἐν Σιών | BE : (I. αὐτῆς) σου || 11. S : (I. δὲ) γάρ | BE : ην ἀνθίσθεν ἔξι ἡμέρων ὁ θεός; | 11. γένεσις εἰς Μαγαῖος | BE add. οἱ Κεραυνοὶ τοῦ Ι. om. καὶ αὐτοῦ BE add. οἱ Κεραυνοὶ εἰς τὸν οὐρανὸν Ιακώβῳ, καὶ | S : δεῖτε; | F : πορευσόμεθα || 16. P : Οὐ | BFS : μὴ οὖν νομίστες ὅτι (S : νομίσετε) | F om. (pr.) δε τοῦ | P : δωδεκάς || 17. P : (I. τοῦ) τάξης || 18. P : (I. τὸν προφῆτην) τῷ προφῆτῃ 19. F : νόμος; | F om. τῶν | S : τὸ εὐαγγέλιον (τοῦ) μεγαλεῖου || 20. F om. καὶ | S : καὶ πάντα καιρ. (?)

21. F om. (pr.) καὶ || F add. (p. αὐτοῦ) ἄγειν || 23. S : ὄντος αὐτὸν | F om. θεοπόνη || 24. S om. ἡμέρα |

25. BFS : (I. πρ.) λέγει προεργάνεσθαι ἡμῖν λέγω (S om. ἡμῖν) | F : ἀναστήσεις ὑπὸ | BFS om. λέγει | BE om. τηνεις εἰ add. τουτεστι | S : (I. νομοθ.) τοια | 26. F : ἀνη | 27. F : (I. οὐδείς) οὐ | BFS : ἡμῖν νέμον εἰ μὴ Μωϋσῆς τὴν παλαιὰν διειθήσῃ (F om. διειθ.) | FS om. λέγει | BFS add. (a. διειθ.) νίνεν | 28. F : τὸ ἄγιον εὐαγγέλιον | S om. ἄγιον | 29. BE : ἀλλὰ καὶ ἡ ἀγία ἐσει.

προφήτων, γηραιός γάρ εἰλαβεν δύο γυναικας Ἰακώνος ὁ πατέρος ἡμῶν¹, τὴν Λείκην τὴν μαῖνοτίσκην, καὶ τὴν Ραχήλ τὴν νεωτέραν, τὴν Ραχήλ δὲ πλέον ἡγάπασσεν. Ἡν δὲ Λείκη τῷπος τῆς συναγωγῆς μὴ ἐμβιβλέπουσα καλῶς², καθὼς εἶπεν ὁ προφήτης « Ὁσθιληροὶ κύτεις καὶ οὐ βλέπουσιν³. » Η δὲ Ραχήλ, καὶ καλὴ ἦν, καὶ ἐσμείστη ὑπὸ τοῦ ἀνδρός⁴ στεῖρη⁵ δὲ ἣν εἰς⁶ τοῦπον τῆς ἀγίας ἐκκλησίας.

Ως καὶ Ἰεράρχης λέγει « Κύρρανθητι, στεῖρη ἡ οὐ τίκτουσα⁷ ἔηξον καὶ βόστον, ἡ οὐκ ὠδίνουσσα⁸ διτὶ πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐφήμου μᾶλλον ἢ τῆς ἐγράπασσεν. Εἰπεν γάρ Κύριος· Πλατύνω τὸν τόπον τῆς σκηνῆς σου καὶ τὰς δέξεις τῶν κυλαῖν σου πάξω, μὴ φέρῃ μακρύν τὰ σγρονίσματά σου, καὶ τοὺς πασσάλους σου κατισχύσω⁹ εἰς τὰ δεξιά¹⁰ καὶ εἰς τὰ ἄξιστερὰ ἐκπετάσω καὶ αληρονομήσει¹¹ ἔηντι τὰ σπέρματα σου¹². »

634 Καὶ πάινι· Φωτίζω, φωτίζω. Ιεροτάκημ, ταῦ γάρ σι τοῦ ρωτ., λαγ. ἡ ἀλεξ Κυρίου ἐπὶ τὰ ἀνατέταλκεν. Ἐδον γάρ σκότος καλάψει γῆν, καὶ γνόφος ἐπ' ἔηνη¹³ ἐπὶ τοῦ π. δὲ σὲ φραγίστει Κύριος, καὶ ἡ δόξα κύτου ἐπὶ σὲ δράπαστει καὶ πορεύσονται βροτοίτες τῷ φωτὶ σου, καὶ ἄγροντες¹⁴ τῇ λαμπρότητῃ σου. Ἀρον κύκλῳ τοὺς ὄφειλμοις σου, καὶ ἵδε συνηγμένα τὰ τέκνα σου¹⁵ καὶ οἱ υἱοί σου ἡπὸ μακροθεν ἥκασιν, καὶ κι τραγοτίσεις τοῦ ἴπομον ἀρέτησονται¹⁶. »

Ἔνα καὶ Δαβὶδ ἀληθεύσατο λέγον· « Ἀλουσσον, θύγατερ, καὶ ὅδε καὶ κληνον τὸ οὔς σου¹⁷, καὶ τὰ ἔηξης. Καὶ « θυγατέρες Τύρου ἐν δάσοις¹⁸. » « Θυγατέρες Τύρου » τὰ ἔηνη αἰνίτερα¹⁹ τοῦ προφήτης. Νῦν οὖν καὶ ἡμεῖς, ἀδελφοί, ἐπιλαθώμεθ τῶν πατρικῶν ἡμῶν πονηριῶν καὶ ἀπειστιῶν, ἵνα ἐπιμυκήσῃ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοὺς καλλιῶν²⁰ τῆς ψυχῆς ἡμῶν, καὶ τῶν καλῶν²¹ τοῦ Θεοποτεῶν ἔργων. Λέγει [635] γάρ καὶ Δαβὶδ περὶ αἰλίσεως τῶν ἔηνῶν· « Αἴνετε τὸν Κύριον, πάντα τὰ ἔηνη²², καὶ τὰ ἔηξης. Αἰλίσουμεν οὖν τοῦ Δαβὶδ, καὶ ματὶ τοῦ ἔηνος πιστεύσωμεν τῷ Χριστῷ ἐξ ὅλης καρδίας.

51. — Φημι· γάρ ὁ Θεὸς διὰ Ἰεράρχου τῷ ἔξι ἔηνον ἐκκλησίᾳ· « Ἐδον ἐγὼ ἐμβάλλω εἰς τὰ

25. 1. Gen., xxix, 2, 16 sqq., 30-31. — 2. Ceci est développé dans le *Dialogue avec Tryphon*, n° 131. — 3. Is., vi, 10. — 4. Is., liv, 1-3. — 5. Ce mot est propre à notre auteur, mais cinq mss. portent βασίτης ici (comme l'hébreu). — 6. Is., lx, 1-4. — 7. Ps. xliv, 11. — 8. Ps. xliv, 13. — 9. Ps. cxvi, 1.

I. F : δὲ Ιεζ. ετ. οὐ δι πατέρος ἡμῶν | F : Αἰτον | BF : τὴν πειζον [M : πειζω], 2. M : πλεῖστον | F : (I. γῆ) ἡ | M : ἡ Λείκη (F : Αἰτον) | B : εἰς τόπον (F : εἰς τόπον) | Γ : συν. ἡν | 3. M : βλάπτουσα | P : (λ. κύτος) κύτης | S. om. καὶ | 4. FM. om. (pr.) καὶ | M. add. (p. ἀνδρός) κύτης | F : (I. ult. δὲ γάρ) 6. M. om. καὶ | M : (I. λέγει) τρούει | 7. PF : ἡ | M. om. Εἰπεν· ἀρέτησονται. Τιν. | 8. BF : πλάτων | S (I. τοῦ τόπου τ. εκτ.) τὴν σκηνὴν | P : δέρπει[8 : τὴν σκηνὴν] | P : τῆς κυλίσεων (BF : κυλίσεων, | 9. P : (I. μη) μι ετ. (I. τιστηγ.) | P : μακρύνων (BF : πάξων, μάκρων) | F. om. τὰ | BF : κατισχυσον | 10. P : ἐπιπέτασον | PF : κλέπτονται | 12. P : (I. τοῦ ἔηνος) ἐπέληψη | 13. F. om. καὶ ὀδράστησον | 14. Γ. om. συνηγμένα | 15. F. om. καὶ οἱ υἱοί σου | 17. PF : ἀληθεύσατο | P. om. ἀληφ. Σεγ. | 18. BF : (I. καὶ τι) δου τοῦ λαοῦ σου καὶ τοῦ οἰκου τοῦ πατέρος σου. καὶ ἐπιθυμήσει ὁ βασιλεὺς τοῦ καλῶν σου. καρπός σου καὶ προσκυνήσεις κύτου | M. om. Καὶ θυγατέρες — ἔργον | Γ : θυγατέρες Γ. om. θυ. τίσου | 19. F : (I. νῦν) εἰ | S : καὶ ἡγεῖται σὺν, F : πονηρευόμενον | 20. F : ἐπιστημόν (συν. μη. — τίλων). Γ. om. μη. καὶ | 21. F : ἡμῶν ἔργον | M : (I. λέγει — ἔηνος) καὶ πάντα δικτύον | BF : τὰ γένη τῶν τροφῶν | 22. BF : (I. καὶ τὰ ἔηξη) <καὶ> ἐπινέστεις κύτου | οἱ λαοὶ δὲ δεραταύθησαν ἐπ' ἡγάρ τοῦ πατέρος τ. εθν. | 23. F. add. (n. πατ.) καὶ | P : πιστεύσατο | 24. M : (I. γῆσι εἰδέται τοῦ λαοῦ Μαρίας, p. 68, I. 3) αὖτε γάρ ἔστω ἐν ἀκρογωνάσσος θύεσι δὲ λέγει Ιεράρχης καὶ οὐ μη κατατιχυνθῶμεν εἰς τὸν λαόν | BS add. (p. Ιερ.). λέγων (F : λέγει) | S : (I. τοῦ ἔηνος) ιεράρχης πιστεύεις δὲ τοῦ Ιεράρχης | Γ : ἐμβάλλω

Θερέλια Σιών λίθον πολυτελῆ καὶ ἔντιμον, ἐκλεκτὸν, ἀκρογωνιαῖον, καὶ τὰς ὁ πιστεύων εἰς αὐτόν οὐ κατασχυνθήσεται¹.

Καὶ πάλιν « Ἰδοὺ ἦγὼ ἴταιμάζω τὸν λίθον σου ἄνθρακα, καὶ τὰς θεμέλιας σου σάπιαν, καὶ τὰς ἐπιλέξεις σου ἵσπιν, καὶ τὰς πύλας σου λίθους κρυστάλλου, » καὶ τοὺς περιβόλους σοι λίθους ἐκλεκτούς, καὶ πάντας τοὺς μίούς σου διδασκοῦς Θεοῦ καὶ ἐν πολλῇ εἰρήνῃ τὰ τέκνα σου. Καὶ οἰκοδομηθήση ἐν δικαιοσύνῃ. Ἀπόστα ἀπὸ κακοῦ καὶ τρόμος οὐκ ἔγγιει σοι. Ἰδοὺ προσῆλυτοι δὲ ἐμοῦ διελεύσονται σοι, καὶ πρὸς σὲ παροικήσουσι καὶ ἐν σοὶ καταφεύγονται².

[636] Εἰ οὖν ὁ πιστεύων εἰς τὸν « ἀκρογωνιαῖον λίθον τοῦτον », τουτέστιν εἰς τὸν Χριστὸν, « οὐ μὴ κατασχυνθῇ ». καὶ ἡμεῖς οὖν οἱ ἐκ περιτομῆς πιστεύσωμεν τῷ Χριστῷ, οὐ καὶ οὐ μὴ κατασχυνθῶμεν. περὶ γάρ τῶν ἀπιστούντων τῷ Χριστῷ, λέγει Ἡσπίξ: « Ἰδοὺ τοῦτο τίθημι ἐν Σιών λίθον προσκόμματος καὶ πέτραν σκυνδάλου, καὶ πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν οὐ μὴ κατασχυνθῇ εἰς τὸν αἰῶνα³.

52. — « Οστε οὖν οἱ μὴ πιστεύοντες τῷ Χριστῷ, κατασχυνθήσονται εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ κτισμοῦ, καὶ ἐν τῷ κόσμῳ γάρ τούτῳ, ἐσκορπισμένοι εἰσὶ καὶ ὑπὸ τῶν ἔθνων καταπατοῦνται, καὶ ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι ὅταν ἴδωσι τὸν Χριστὸν μετὰ δόξης, κλαύσονται φυλαῖ καὶ καὶ κισσυνθήσονται εἰς αἰῶνας, καὶ τῷ πυρὶ παραδοθήσονται.

53. HISTOIRE DE LA CONVERSION DE JACOB. — [637] Ἀποκρίνονται οἱ ἐκ περιτομῆς καὶ λέγουσιν Ὅντως μακριὰ ἐστὶν ἡ ψυχὴ σου, ἡ ἀξιωθεῖσα τοιούτου γαρίσματος. Πνεύματος γάρ ἄγιον ἐστὶν ἡ διδαγὴ σου, καὶ διὰ τί πορ τούτου οὐκ ἔδιδασκες τὸν λαὸν ταῦτα, ἀλλ᾽ ὡς λέγεις, οὔτε ἀκοῦσαι θέλεις περὶ τοῦ Χριστοῦ;

— Ἀποκρίνεται Ἱάκωβος καὶ λέγει: Ὅτι πεπλανημένος ἦμην ὅπο τοῦ διαβόλου, καὶ ἐμίσου τὸν Χριστὸν μὴ θέλων ἀκοῦσαι τῶν περὶ Χριστοῦ προφητειῶν, ἀλλὰ καὶ τοῖς Χριστιανοῖς κακὰ ἐνέδειξα, καὶ ὅτε ἐλεγάγεις Φωκᾶς ἐν Κωνσταντινούπολει, ὡς Ἡράσινος παρεδίδουν τοὺς Βενέτους τοὺς Χριστιανούς, καὶ Ιουδαίους καὶ Μαρξιζοὺς⁴ ἀπεκάλουν. Καὶ ἡτοι οἱ Ηράσινοι εἰποῦσιν⁵ ἔκκλησιν τὴν γένετον⁶, καὶ εἴγεν τὴν κακάν, ὡς Βενέτος, γραπτοί.

1. Is., xxviii, 16. Sic Eusèbe, Théodoret. — 2. Is., liv, 11-15. — 3. Cf. Is., viii, 14 (cf. I Pierre, II, 7) et xxviii, 16. La présente citation correspond à Rom., ix, 33, hors les trois derniers mots. — 4. D'après Sophocles, *Greek Lexicon*, Boston, 1870, c'est l'hébreu רַבְבָּן = nôbhôz, bâtarde. — 5. Manque dans les dictionnaires, comme plusieurs mots et formes de ce passage. C'est peut-être Jean, surnommé Κρεοῦς, chef des Verbi en 603; cf. P. G., t. XCII, col. 973. — 6. Le milieu de la ville de Constantinople.

1. P : πολὺ εἶει FS om. καὶ S : καὶ ἔτι | F : ἐπ' αὐτῷ || 2. BF add. (p. εῦ) μὴ | 3. F : καὶ περὶ Χριστοῦ λέγει πᾶσιν | F om. ἦγὼ | P : σπάζειο || 4. P : ἐπαλέξεις, BF : καὶ τὸν περιβόλον || 5. F : (l. ἐν τίκνῳ) πέλλῃ εἰρήνη τὰς τέκνους || 6. P : οἰκοδομήσῃ || 7. S : δι' ἐπὶ || 8. BF : (l. ἐν σοι) ἐπὶ σὲ || 9. F : (l. εἰ) πᾶς | FS om. τοῖς || 10. S om. οὖν || 11. F : (l. γάρ) δι' | F : πιστεύοντας || 12. F : προσκόμματος | F : ἐπ' αὐτῷ || 14. S : πιστεύσαντες || 15. BS add. (p. αἰῶνος) λίθον γάρ προσκόμματος καὶ πέτραν σκυνδάλους ἐνόμισαν τὸν Χριστὸν | F om. γάρ | F add. (p. τούτῳ) διὰ γάρ τοῦτο | F : (l. ἐπι. εἰσι) ἐσκοτίσθησαν | F : καταπατούμενα || 17. F : περὶ τῷ ὀστέοι τῷ παρεδοθήσονται ἀκαταπιστώτως || 20. BF add. (p. Ηνέαν.) διασχῆν νάρε εἰ om. (p. πνεύ.) γάρ | F : (l. διὰ τι) θαυμάζομεν πᾶσας || 21. F : (l. ἀλλ' ὡς λ.) ἀλλ' οὐδὲ | BF : οὐδὲ | F : ἀκούσων || 22. BFS add. (p. Ὄτι) ὄντος, διδέζοι <μον> (F om. μον) || 23. BS add. (p. θέλων) οὐδέποτε (F : ποτί) | F : ἀκούσων | F : (l. Χριστοῦ) αὐτούς || 24. F : ἐνεδέξαμεν | P : πράσινος; Γ : πράσινος (B : πράσινος) | BS add. (p. πράσινος) (F add. δηθεν) || 25. FS : (l. παρεδ. τ. βεν.) κακὰ ἐποίουν S add. σὺν αὐτῷ | FS : τοῖς Χριστιανοῖς | Λεγε : παρεδ. τοὺς κρατ. ὡς βενέτους | F : ιουδαίους et ακατέρους | S : ἀποκρίσαις || 26. P : θεωρεῖν | P : μίσον | P om. τα. εἰγαν καὶ | F : κακάν | F om. γραπτοί, πάλαι

πάλιν¹ ἐκδηλων τοὺς Χριστιανούς ὡς Πρεσβίτους ὑδρίζων, καὶ Κυριοπολέτους πατρίσιους² καὶ Μανυαῖους.

Καὶ ὅτε ὁ Βόνος εἰν 'Αντιοχείᾳ ἐπιμέρει τοὺς Πρεσβίτους καὶ ἐφάνεσται³, ἀπῆλθον⁴ τ. 37 υ. β.
εἰς Ἀντιοχειαν, καὶ πολλοὺς ἔπειλασα Χριστιανούς ὡς Πρεσβίτους, καὶ ἀντάρτας ἀπεκάλουν,
ἢ ὁ Βένετος καὶ εὐοιτῆς βασιλέως. Καὶ ὅτε ἐν Κωνσταντινουπόλει ἔσυρεν τὸν Βόνον οἱ
Πράξινοι⁵, μετ' αὐτῶν ἔσυρεν αὐτὸν ἐξ ὅλης παρδίκας ὡς Χριστιανὸν. Τογάρι ἐθύστη
ἐγκέρδειν τοὺς Χριστιανούς, [638] νομίζων, ὅτι τὸν Θεὸν ἐθεράπευσεν. Ήμην γὰρ καὶ νεώτερος
τῷ σώματι ὡς ἐτῶν εἰκοσιετσάριων, μάταιος, καὶ ὅπου ἐὰν εἴδον ἦντον μάγην ἔτερον.

'Αντὶ δὲ τούτων τῶν κακῶν, ὁ εὐσπλαγχνος Θεὸς τοῦ πατρός μου Ἀθρακοῦ συνέπει-
10 δισέ με εἰς τὸ συμφέρον, καὶ ἀπὸ βίας, ὡς εἶπον⁶, ἐποίησάν με γενέσθαι Χριστιανὸν, καὶ τ. 38 υ. α.
ἐνίκαλεν ὁ Θεὸς εἰς τὴν παρδίκην μου, φύλαξσαι τὰς γραπτὰς, καὶ ὑπὸν ἀλιθῆς ὅτι κυτός
ἔστιν ὁ Χριστὸς ὁ ἀλιθὸς ἐπὶ Αὐγούστου Καίσαρος, ὁ γεννηθεὶς ἐν Βηθλεέμ τῇ Ιουδαίᾳ
ἀπὸ τῆς ἄριττας Μαρίας τῆς θυγατρὸς Ἰησοῦ ἐκ οὐρανῆς Ιούδα.

54. GÉNÉALOGIE DE MARIE. — 'Αποκρίνεται εἰς ἐκ τῶν τῆς περιτομῆς ὄνόματα:
15 Ισαάκιος μετὰ θυμοῦ, καὶ λέγει "Οὐτως οὐ δεικνύεις ὅτι ἡ Μαρία ἐκ τοῦ Ἰούδα ἐστίν"
ἀλλὰ πεπλανημένος εἴ, καὶ πλανήτης πάντας καὶ οὐ πιστεύομέν σοι. — 'Αποκρίνεται Ιάκωβος
καὶ λέγει "Οὐτως ἡτοί ἐγώ οὐκέτε τῶν Ιουδαίων σπλαγχνοτράχητος ἐγένετο, καὶ ἀπει- τ. 39 υ. β.
ῆται οὐδεμάχος, ἀρχ. ἐν δικούσιον οἱ Χριστιανοί, οὐ καίνουσί σε;

639) 'Απεκρίθη Ισαάκιος καὶ εἶπεν. Νομίζω οὐ λέγεται τοῖς Χριστιανοῖς περὶ ἡμῶν τί
20 ποτε πακόν, ἐπειδή ταλάπιωρες καὶ ἀθλεῖ Ιάκωβος, γνώσκω τί ἐποίησας εἰς τὰ Μαρκέλλου⁷, καὶ
εἰς τὴν Ιουδαϊκοῦ λιμένα ἐν Κωνσταντινουπόλει τοῖς Χριστιανοῖς, καὶ εἰς πόλης Ηέρα⁸, καὶ
εἰς τὴν Πιθία⁹, καὶ εἰς Κύζικον, καὶ εἰς τὸν Χέρσανα, καὶ εἰς Αιγαία¹⁰, καὶ εἰς Ηπολεμαΐδα,
πόσσους ἀπώλεσκες Χριστιανούς, καὶ λέγω κύτοις καὶ φονεύουσί σε.

'Αποκρίνεται Ιάκωβος καὶ λέγει Μὴ τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου, οὐδέποτε τ. 38 υ. β.
2. ἐργούσασκενθηποτε, εἰ μὴ τὸν Βόνον δὲ ἔστηκε μετὰ τῶν Χριστιανῶν, πηγής δὲ πολλῆς
ἴδωκα τοῖς Χριστιανοῖς, ὡς νομίζων τὸν Θεὸν τοῦ Ισαρχῆ θεραπεύειν. — 'Αποκρίνονται οἱ
ἐκ περιτομῆς, καὶ λέγουσι τῷ Ισαάκῳ Ἀνθρωπε, ἡτύχαστον καὶ μὴ ὄργιζον, διεξέτω
ἥμιν τὴν Μαρίαν, εἰ ἔστι θυγάτηρ τοῦ Δασθίδη.

'Αποκρίνεται Ισαάκιος καὶ λέγει Μὴ τὸ μέγα ὄνομα τοῦ Θεοῦ τοῦ λαζάρουντος τῷ Μού-
τῳ σῆ, ἐγν δεῖξῃ μοι ὅτι ἐκ τοῦ Ἰούδα ἐστίν ἡ Μαρία ἐξ ἡς ἐγεννήθη ἡ Χριστὸς, οὐ μὴ ιου-

1. Cf. *supra*, p. [5], note 1. — 2. C'est la faction verte qui a proclamé d'abord Heraclius empereur (610). Le corps de Bonose a été brûlé avec ceux des parents et amis de Phocas. Lebeau, *Histoire du Bas-Empire*, liv. LV, ch. XXXIII-XXXIV. — 3. Cf. p. [36-37]. — 4. M. P. Maas propose de lire Μαρκέλλου; cf. P. G., CXL, 610 et Sozomène, *H. E.*, V, 2. — 5. Sie P; ou εἰς Ηών (en Bithynie) καὶ Ηέρα F. — 6. En Bithynie. — 7. En Cilicie.

8. S. add. (p. ώς) τροῖ | B : ἀποκαλῶν | 3. F om. (pr.) καὶ | F : ἀπορρίπτει | Γ om. ὡς πρεσβύτου
P : (I. ἀπει.) ἔποι | F add. (p. ἀπει.) καὶ τοὺς πρεσβύτους | 5. F : ἀληθῆς γραπτῆς | Γ om. σε
καὶ | 6. P : (I. ἀληθῆς) ἔμοιστε | 7. P : νομίζων | B' add. p. νομίζει καὶ μίγετος | 8. F : εἰκοσι-
τές | F : μικρών δι | P : ἰδον | F : ἔργουσα | 11. BF add. (a. γραπτῆς ἀγίας | 13. F : (I. ἀπὸ τοῦ ΒΙ')
τοῦ Ιωακείμη | 14. BF om. ἐκ | 16. BF : πιστεύει | BF add. (a. Ιησα) δι | 18. F : οὐδὲ λάθει σε | 19. P :
νομίζω νομίζω | F : τί ποτε περὶ ἔργον | 20. BF add. (a. πιν.) σε | 21. BF : (I. τὰ) τὸν | Γ : πᾶντας
πέραν | F om. (ult.) καὶ | 22. F om. (tert.) καὶ | F : πιστεύεισθε | 25. FS om. σε | F : I. ταῦ πολλῶν
| 26. F : ἔνδικτον | 27. P : (I. διατάξτω) διατάξῃ | 28. P : I. εἰ πάν | 29. FS om. (a. δι) πάντας | F
ὄνομα τὸ μέγα | F : Μούσει | 30. F : (I. μοι) ἡμῖν | B : ἐπὶ τοῖς | || F : — |

δαισω ποτε. Ζηγάρ Κύριος, ἐμὲ ποὺ σκανδαλίζει τοῦτο, ὅτι οὐδεὶς δύναται δεῖξαι ὅτι ἡ ἡγία Μαρία ἐκ τοῦ Δαχίδ¹ ἔστιν καὶ τὸ μεγαλεῖν γάρ τὸ κατὰ Μαθθίου, ἀπὸ τοῦ Αθρακάμ² ἥρχεται ἡώς Ἰωσήφ, οὐγὶ ἡώς τῆς ἀγίας Μαρίας.

• 1. 31. Λποκρίνανται³ οἱ ἐκ περιτομῆς καὶ λέγουσιν τὸ Ἰσανέω⁴ Κύρι Ιάκωβος, ἀμνησικῶς ὅρίζει⁵ καὶν γάρ μαγώμενος διὰ πίστιν, ὡς ἀδελφὸς ἡμῶν βάσταξον ἡμᾶς, καὶ ἀπόδειξον ἡμῖν⁶ ὅτι ἡ ἡγία Μαρία ἐκ τοῦ Δαχίδ⁷ ἔστιν ἐπεὶ ἔχει μὴ δεῖξεται, [640] πολλοὶ ἔχουσι σκανδαλισθῆναι ὅτι οὐκ ἔστιν ὁ Χριστὸς ἐκ τοῦ Δαχίδ⁸, καθὼς εἶπεν Μωϋσῆς καὶ οἱ προφῆται.

Λποκρίνεται⁹ Ιάκωβος καὶ λέγει αὐτοῖς¹⁰ Ὁμολογεῖ, ὁ κύρις Ισαάκιος, ὅτι ἀπὸ Αθρακάμ¹¹ τοῦ πατρός ἡμῶν κατὰ σάκρα ὁ Ἰωσήφ οὐδὲς αὐτοῦ ἔστι, ἡ κυρίως λέγει τὸ μεγαλεῖν τῶν Χριστιανῶν; — Αποκρίνεται¹² Ισαάκιος καὶ λέγει· Ναὶ ὅντως ἀκριβῶς γνώσκω ὅτι τὸ μεγαλεῖν τὸ κατὰ Μαθθίου ἀλάθιαν λέγει¹³ ὅτι Ἰωσήφ, ὁ τὴν Μαρίαν πιστευθεὶς, οὐδὲς ἔστι τοῦ Ιουδὰ¹⁴. πολλὰ γάρ φηλαφάσας τὰς θείας γραφὰς καὶ τὰ ἀπόκρυφα, ηὗρον ὅτι ὁ Ἰωσήφ ἐκ σπέρματος Δαχίδ¹⁵ καὶ Ιουδὰ¹⁶ ἔστιν καὶ ἀνάθεμα ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἔχει. ὁ μὲν λέγων τὸν Ἰωσήφ σπέρματα εἶναι τοῦ Δαχίδ¹⁷, τὴν δὲ Μαρίαν οὐγὶ εὑρόν ὅτι ἐκ τοῦ Δαχίδ¹⁸ ἔστιν.

Αποκρίνεται¹⁹ Ιάκωβος καὶ λέγει²⁰ Ὅντος οὐ μέρισμαί σε, κύρι Ισαάκιος²¹, ζητοῦντα πόθεν²² Ιστίν ἡ ἡγία Μαρία, τινὲς γάρ τῶν Ιουδαίων²³ ἔλαθον ἀλλοιοθεῖς, καὶ πολὺ ἐσκανδαλιζόμην καγγάλ, ἀλλ᾽ ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν Αθρακάμ, καὶ Ιάκωβος, καὶ Ιάκωβος ἡ ἀποκαλύπτων μωσητήρια, ἔπειρψε τινα Ιουδαίον ἐν Ηπολεμακίδι, καὶ ἔπηγετο τὴν γενεὰν τῆς ἡγίας Μαρίας²⁴ φησὶν ἐμπαῖζων, ὅτι τοῦ Ιουδὰ²⁵ ἔστιν — Ήν δὲ ὁ Ιουδαῖος ἐκεῖνος μέγας νομοδιδάσκαλος Τεθειρίδος.

Καὶ ὅλεγεν· Τί μεγαλύνουσιν οἱ Χριστιανοὶ τὴν Μαρίαν; Οὐγάπτηρ ἔστι τοῦ Δαχίδ²⁶, καὶ οὐ Θεοτόκος, γυνὴ γάρ ἔστι, θυγάτηρ τοῦ Ἰησοῦ, πρητὸς δὲ Ἀννης. Ἰησὺν²⁷ δὲ οὐδὲς ἔστι τοῦ Πάνθηρος, Πάνθηρ²⁸ δὲ [641] ἀδελφὸς ἦν τοῦ Μελχὶ, ὡς ἔχει ἡ παράδοσις ἡμῶν τῶν Ιουδαίων ἐν Τιθεράδι, ἀπὸ σπέρματος τοῦ Νέθων τοῦ οὐρανοῦ Δαχίδ²⁹ ἐκ σπέρματος Ιουδα³⁰. Μελχὶ δὲ ὁ οὐρανοῦ Λευ,³¹ ἀποικιανότος Μαθθίου τοῦ πατρός Ἰσανέω, ἔλαθε τὴν γυνῆνα τοῦ Μαθθίου, γέρανον οὖσαν, τὴν πρητέραν τοῦ Ιάκωβος τοῦ συνελθόντος μετὰ τῆς ιδίας πρητερὸς Μελχὶ, τὸν ἀδελφὸν τοῦ Πάνθηρος, πατρὸς τοῦ Ἰησοῦ. Μελχὶ δὲ γεννήσαντος

1. 22sqq. est conservé en traduction syriaque. Voir l'introduction, p. [11]. — 2. Ce nom est devenu *Qesrā* dans l'Éthiopien, sans doute par l'intermédiaire de l'arabe *جسر* (ou *جسر*), puis *جسر*.

3. S. om. ἐπὲ || 2. B : (I. Δα.) Ιούδα || S. om. καὶ || S. add. (a. τὸ μεγ.) τὸ εὐχαριστόν | P : μεγαλεῖν
4. M. om. Αποκρ. — καὶ | S : (I. τῷ Ιακ.) τῷ Ισανέῳ | M. om. ἀμνηστα. — ἡμῶν || 5. P : μαργόμενα | M : βάστασον || 6. M. om. ἐπεὶ — προφῆται | BF : ἀποδίξει || 7. S. om. οὐκ | BF : (I. Μωϋσῆς) ὁ νόμος || 8. M : ὁμολογεῖται | M : (I. ὁ κύρ. Ισ.) τέως | F. om. ὅτι | M : τοῦ Αθρ. || 9. M. om. δὲ | S : (I. αὐτοῦ) τοῦ Ιουδὰ | S : τὸ εὐχαριστόν τὸ μεγαλεῖν | P : μεγαλεῖν (F add. τοῦ ματθίου) || 10. M : (I. Αποκρ. — λέγει) λέγονται | M. om. ὅντος — ὅτι | S : τὸ εὐχαριστόν τὸ μεγαλεῖν || 11. P : μεγαλεῖν | F : (I. τὸ κατὰ Μ.) τοῦ ματθίου | BP : Ματθίου | P. om. δὲ | B : (I. πιστεύεις) ΠΙΣΤΕΥΕΙΣ; || 12. M. om. ποτὲ || 13. F. add. (a. Ιακ.) δὲ | M. om. καὶ λέγει | M : (I. σε — Μαρία) ημᾶς ἀπορεοῦντας περὶ τούτου | P : Ισαάκιος || 14. BF add. (p. ἀλλοθ.) γυναῖκας | M add. (a. ποτὲ) καὶ ἐξ αὐτῶν πολυπραγμονήσας εἰς τὰ ἀπόκρυφα εἴρον τὴν Μαρίαν θυγατέραν τοῦ Ιάκωβού μετρός δὲ ἔνοργης ἢ σπέρματος Δαχίδ³² τὸ κατὰ σύρκα. Ἐπὶ καγγάλ. || 17. F : καὶ ἐγώ (om. M) | M. om. Αθρακάμ — μωσητήρια || 18. P : ἔπειρψε || 19. Πις (sic) incipit A, cf. Introd. p. [20] | F : (I. φησίν) μὲν ἔδοκεν (M : δὲ φησίν) | F. om. ὅτι τ. Ι. ἔστιν || 21. M. om. εἰ | 22. BF add. (p. ἔστι) οὐ Μαρία | BI add. (p. θυγ.) λέστη | Γ. Ιωακείη | P : Αννης || 23. M : πανθῆρος | M. om. ἦν || 24. F : (I. Τιθ.) τῷ ἔργῳ | M : (I. Νέθων) Μαθθίου
M. om. τοῦ Ιακ. | AFM : συνεισιλθόντος || 25. M : πανθῆρος | M. om. (a. Ιακ.) τοῦ | B : Ιωακείη | A : Αλειρ

τὸν Ἰησὸν ἀπὸ τῆς μητρὸς τοῦ Ἰακώβου σὺν οἱ δύο, ὃ τε Ἰακὼν καὶ Ἰησός, ἐμοιχήτοις ἀδελφοῖς, πατέρων δὲ ἀλλιῶν. Τελευτήσαντος δὲ τοῦ Ἰησοῦ ἄπαιδος μετὰ τὸ γῆμα κατὰ τὸν νόμον, ἡναγκάσθη ὁ Ἰακὼν λαβεῖν τὴν γυναικαν τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ, εἰς τὸ « στῆσαι στέρεμα τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ¹ ». Οὗτος ἐγένηται, ἐκ τῆς γυναικὸς² τοῦ ἀδελφοῦ κατοῦ Ἰησοῦ, παῖδα λεγόμενον Ἰωσήφ.

Οὗτος δὲ ὁ Ἰωσήφ, γέννημα μὲν κατὰ φύσιν τοῦ Ἰακώβου, παις δὲ τοῦ Ἰησοῦ κατὰ τὸν νόμον. Ἰησὴμ δὲ ὁ πατήρ τῆς Μαρίας, καὶ ὁ τούτου πατήρ Πάνθηρ, καὶ ὁ τούτου³ ἀδελφὸς Μελχὶς οἱ ἡσπαὶ μὲν τοῦ Λευΐτη, συγγενεῖς δὲ τοῦ Ἰησοῦ καθὼς ὁ νοῦς ἐγκλατῶν ἐν τῷν ἑρξίκον παρεκδότεον ἔργοτατον τῷ ἀλισθείτικ. Επτά τὸν Μαρίαν ἡγετέσσα τοῦ Ἰησοῦ τοῦ μὲν οὐδὲ τοῦ Πάνθηρος τοῦ ἀδελφοῦ Μελχὶτη, δοθεῖσται τῷ Ἰωσήφ κατὰ τοὺς δύο πατέρωντες⁴, Νάθου τε καὶ Σολομόνα, τον ἐκ τῆς συγγενεῖς Δαρεὶλ κατὰ τηνέρα, κατὰ δὲ μητέρα τοῦ Ἰησοῦ ἀνεψιοῦ κατῆται πατέρος Ἰησοῦ ἐκ⁵ τῆς συγγενεῖς φύσει <τοῦ⁶>, τον Λευΐτη. Μὴ οὖν νομίσωσιν οἱ Χριστιανοὶ ὅτι ἡ Μαρία ἐν τῶν οὐρανῶν ἐστιν.

[642] Ταῦτα ἥκουσαν ἐκ τοῦ νομοδιδασκάλου ὃς ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ὃς ἔξευτεῖσθαι δὲ ἔλεγεν ταῦτα ὁ Ἰουδαῖος, ἵνῳ δὲ ἀδέξαστο τὸν Θεὸν τὸν τὰς ἀπόκρυφα φανεροῦντα, ἐληθεύει δὲ καὶ τὸ μεγαλεῖν λέγον τὴν Μαρίαν συγγενῆ τῆς Ἐλισάβετ⁷, ἐνήργησαν γάρ τὸ φύλον τοῦ Ἰουδαίου καὶ τοῦ Λευΐτη.

55. LE COLLOQUE DOIT ÊTRE TENU SECRET. — Ἀπεκρίθη Ἰακώπιος, καὶ εἶπε τοῖς ἀκούοντις τοῖς ἐκ περιτομῆς: "Οὐτως, ἀδειρφό, οὐκ ἔγω τι εἰπειν προς ταῦτα, καὶ εἰ τις τοιποτὲν οὐ λέγει τὴν ἀγίαν Μαρίαν ἐκ τῆς φύσεις τοῦ Ἱεσσοῦ τουτέστιν τοῦ Ἰουδαίου, ἐνάθεμα ἐστω.

— Καὶ πᾶλιν λέγει ὁ Ἰακώπιος: Κύρι Ιάκωβε, τί ποτε ἄπειν καὶ φρονοῦμε, μῆποτε ὀξυνήσῃς καὶ παρακενώσῃς με τοῖς Χριστιανοῖς, καὶ εἴπῃ ἀλληλείας καύσωσιν με. — Καὶ εἶπεν Ἰάκωβος: Μή τὸν Θεὸν τοῦ Ἀβραὰμ, καὶ Ἰησάκην, καὶ Ἰακὼν, οὐδέποτε εἴπει κατὰ τὸν ἀδελφὸν μου τῶν ἀπὸ Ἀβραὰμ πατέρων. Διά τοῦτο καὶ ὀμόσκμεν ἀλλήλοις ἵνα μάτις γράψῃ ταῦτα, καὶ φανερωθῇ τοῖς Χριστιανοῖς, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦτο ἐν ἀποκρύφῳ οἷον πατέρωντες με καθήμεθα, ἵνα μηδεὶς γνῷ εἰ μὴ μόνος ὁ Θεός. Άλλὰ καὶ ἡ λαλοῦμεν παρερ-

1. Deut., xxv, 6. — 2. Le syriaque s'arrête ici. — 3. Cf. Luc, i, 36.

4. BF : ἦλι | M om. τοῦ | M add. (p. pr. Ἰακώβου) γυναικὸς δὲ ματέραν γενομένης | S : (l. εἰ δὲ . . . M οὐ δικημεν | A : γῆμε || 3.) M om. ὁ | A : δὲ | M : ἀνατίγνη | 4. P : σπ. τοῦ ἀδειρφοῦ | M add. p. εὐτοῦ pr. ἦλι | BF : (l. οὐτος) καὶ οὐτω | BF : ἦλι | A : δὲ | 6. M om. οὐτος δὲ ὁ Ἰωσήφ | M om. μὲν εἰ τοῦ | M : κατὰ νόμον δὲ τοῦ ἦλι | BPM : ἦλι | A : δὲ | A om. τὸν | 7. P : Ἰησὴμ (BF : Ιωακείμ) | A : Ἀγέλη | P : καθὸν ὁ νοῦς ἐντείλατο εἰ τῷ ἦλι παρ. οὐτοῦ δὲ ἀλισθείτικ. M add. (p. ιησηλ) καὶ ἀλισθεύσατο | 10. AP : Ἰησὴμ | BF : Ιωακείμ | M : πανθηρος | PF : Μελχίτη | 11. BF : πατέρωντες Νάθου τε καὶ Σολομών | M add. (a. αὐτοῖς) τοῦ | A : Ἀγέλη | P : Ἰησὴμ (BF : Ιωακείμ) | M om. φέσαι ad finem | P : οὐτοῦ τοῦ Λευΐτη (BS add.) | 13. P : νομίσουσιν | P : (l. εἰ) ἀπό | 15. P : διθέγει | Γ . . . δὲ Ιουδαίος | 16. VI μεγαλῶν | A : λέγον | P : συγγενῆ | 19. F : (l. ἔχων τε ἐπειδὴ) οὐτοῦ εἰ | A : οὐτοῦ τε ἐπειδὴ | (pr.) τοῦ | P : (l. Ιουδαία) οὐσιοῦ διεθεῖ | 22. AF : (l. εἰ) οὐτοῦ εἰ | AF om. δὲ Ιησ. | A om. K. Ιησ. σοι | 23. FS : (l. παρακατ.) παρεκδότες | BF : καὶ ἀλισθείτικ | P : καύσωσιν | S : οὐ καὶ | 25. I d. Λερ. | ἔργαιων | P : διμόσκμεν | 26. FS : καὶ κατηγράψατεν οὐτοῦ εἰ | 27. RU : δὲ διεθεῖσαν | P : καὶ τὸ λαλοῦμεν | S : (l. εἰ) ὡς | P : παρεργοῦσιν

* f. 40 v^a. γόμεθα, καὶ λησμονοῦνται, καὶ οὗτος ἡμεῖς " γινώσκομεν τί ἔλαλήσαμεν. Καὶ κατέπικασν
καὶ ἀνεγέρησαν πάντες ἐν εἰρήνῃ τὴν ἡμέραν ἑκείνην¹.

'Εγὼ δὲ Ἰωσὴφ, ὃς ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ἐν δισταγμῷ ὃν περὶ τοῦ πιστεύειν εἰς τὸν
Χριστὸν, ἰδουλευσάμην, καὶ ὅμοσα μετ' αὐτῶν μὴ γράψῃ, τοῦ Θεοῦ συνεργοῦντος, κατα-
γράψῃ λαζίρα αὐτῶν πάντα, ἢ διελέγοντο πρὸς ἄλλολους Ἰάκωβος καὶ οἱ ἐκ περιτομῆς, καὶ
διὰ τοῦ οὐρᾶς μου Συμέων διὰ πινακιδίων καὶ χαρτίων κατὰ διέλεξιν ἐσημέισμην διὰ θυρί-
δος ἐν πλησιάζοντες οἶκῳ. 'Απεργόμενος ὅπου ἦμην κρύψας τὸν οὐρᾶν μου Συμέωνα κατεγρά-
· f. 40 v^b. φρεν. [648] Πλειστάκις δὲ ὁ Ἰσαάκιος " ἔλεγεν μοι· Τί καθ' ὥραν ἐζέργη; Καὶ ἔλεγον·
Συγχωρέσατέ μοι, ὅτι βικασμοὺς ἔχω καὶ καταφέρομαι. 'Έγω δὲ κατέγραφον, ἵνα τὸ μά-
πω ἐπλανήθην βαπτισθεὶς καὶ Χριστινὸς γενόμενος².

1. Ici se termine la première conférence (ou assemblée); elle forme un tout complet, avec même une sorte de conclusion formulée dans les lignes qui suivent. Les textes grecs ne portent aucune division.
— 2. Les tables figureront à la fin du second fascicule.

1. BF : κατέπικασν || 2. F om. εἰρήνῃ | F : τῇ ἡμέρᾳ ἑκείνῃ | BF add. (p. ἑκείνην) ὡς ἐποίουν καὶ
τὰς δὲλτας ἡμέρας || 3. S : (l. δὲ) γὰρ | S om. ὡς — θεοῦ | F om. τόν || 4. F : καὶ ὅμοσαμεν αὐτῷ | BF : 15
(l. συνεργή) συγχωροῦντος || 5. BF : διελέγονται | BF : ὁ Ἰάκωβος | S om. (ult.) καὶ || 6. F : πινακι-
δίου, 7. P : θυρ. πλησιάζοντες οἶκῳ , P : Συμέων | BF add. (p. Συμ.) καὶ | F : κατεγράψομεν || 8. P :
Ἰσαάκιος | P : κατὰ ὥραν |

